

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

UPPSATSER

Sofia Näsström: Den komunitära arkitekturen

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Peter Hallberg: Makt och representation i deliberativa processer

Abdul Khakee: Is the 'Lackey-controller' Model an Innovation in Policy Analysis or Just a Wishful Thinking?

Raino Malnes, Mats Lundström, Anna-Maria Blomgren: Liberalismens mangfold

Janerik Gidlund, Elina Haavio-Mannila, Lauri Karvonen: Sakkunigutlåtanden över professuren i statsvetenskap med inriktning på genusforskning i Stockholm

LITTERATURGRANSKNINGAR

Åsa Lundgren: Europeisk identitetspolitik. Anm av Anders Mellbourn. Replikskifte

Michael Bratton & Nicholas van de Valle: Democratic Experiments in Africa. Anm av Staffan Lindberg

William Outhwaite: Habermas – en kritisk introduktion. Anm av Lasse Thomassen

ABSTRACTS

Årgång 101 1998 3

INNEHÅLL

UPPSATSER

Sofia Näsström: Den komunitära arkitekturen..... 257

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Peter Hallberg: Makt och representation i deliberativa processer..... 275

Abdul Khakee: Is the 'Lackey-controller' Model an Innovation in Policy Analysis or Just a Wishful Thinking? 298

Raino Malnes, Mats Lundström, Anna-Maria Blomgren: Liberalismens mangfold..... 304

Janerik Gidlund, Elina Haavio-Mannila, Lauri Karvonen: Sakkunigutlåtanden över professuren i statsvetenskap med inriktning på genusforskning i Stockholm..... 327

LITTERATURGRANSKNINGAR

Åsa Lundgren: Europeisk identitetspolitik. Anm av Anders Mellbourn. Replikskifte 349

Michael Bratton & Nicholas van de Valle: Democratic Experiments in Africa. Anm av Staffan Lindberg..... 358

William Outhwaite: Habermas – en kritisk introduktion. Anm av Lasse Thomassen 363

ABSTRACTS 368

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Utgiven av Fahlbeckska Stiftelsen
med stöd av Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.

Redaktionssekreterare: Lennart Lundquist
(ansvarig utgivare)

Bitr. redaktionssekreterare: Anders Sannerstedt

Redaktionsutskott: Lennart Lundquist, Anders
Sannerstedt och Lars-Göran Stenelo

Teknisk redaktör: Bengt Lundell

Tidskriftens ombud

Göteborg: Mikael Gilljam

Stockholm: Rune Premfors

Umeå: Gullan Gidlund

Uppsala: Jörgen Hermansson

Eftertryck av tidskriftens innehåll utan
angivande av källan förbjudes.

ISSN 0039-0747

Tryck: Studentlitteratur, Lund 1999

Tidskriften utkommer med fyra nummer per år.
Prenumerationspris 1999 280 kr.

Pris för enstaka nummer 75 kr.

Studenter erhåller abonnemang till nedsatt pris
efter hänvändelse till vederbörande lärare.

Prenumeration sker genom insättning av avgiften
på postgiro 27 95 65-6 med angivande av namn
och adress eller skriftligen till tidskriftens exp.

Adress: Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52,
221 00 Lund.

Telefon: 046-222 9776 (Lundquist), 222 8939
(Sannerstedt), 222 8946 (exp), telefax 222 4006.

e-post: Statsvetenskaplig.Tidskrift@svet.lu.se.

Den komunitära arkitekturen

Sofia Näsström

Inledning*

Kommunitarism är ett relativt nytt inslag i det politisk-filosofiska landskapet. Med dess empiriska, kontextuella ansats har den bidragit till att föra upp frågan om den samhälleliga arkitekturen på den politiska dagordningen. På senare tid har man följaktligen kunnat se hur debatten kring det goda och det rätta i viss mån har övergetts till förmån för en diskussion kring vad som utgör en moralisk gemenskap, dess gränser och eventuella broar i förhållande till andra gemenskaper. Syftet med den här uppsatsen är att titta närmare på den komunitära arkitekturen. Hur kommer man fram till det gemensamma goda? På vilket sätt uppfattar man det ”gemensamma”? Genom att konsultera två av kommunitarismens företrädare i dessa frågor, Michael Walzer och Alasdair MacIntyre, hoppas jag kunna visa på den generella spänning som råder inom den komunitära teoribildningen. Jag kommer att argumentera för att det på flera nivåer finns ett spänningsförhållande mellan å ena sidan den komunitära metoden¹, å andra sidan den gemenskap som framhålls av de komunitära författarna.

Att studera den komunitära arkitekturen är inte oproblematiskt. Kommunitarismen låter sig inte utan vidare ringas in. Ett av skälen till detta är att ingen av de författare som kommit att förknippas med kommunitarism, såsom Michael Walzer, Alasdair MacIntyre, Michel Sandel och Charles Taylor, själva utger sig för att vara ”kommunitarister”. Ett annat skäl är att bekantskapen med dessa författare främst sker genom den kritik de riktat mot liberalismen. Mot den bakgrunden kan man tycka att det är en något förhastad slutsats att tala om en komunitär arkitektur. Det kan också tyckas att jag i det här avseendet, genom att fokusera alltför mycket på likheterna mellan Walzer och MacIntyre, inte gör författarna rättvisa. Jag utgår dock ifrån att det finns en gemensam kärna i kritiken av liberalismen, och det är denna kärna som i den här uppsatsen kommer att gå under beteckningen kommunitarism².

Den komunitära arkitekturen – Walzer och MacIntyre

Det komunitärer ifrågasätter i den liberala teorin är strävan efter opartiskhet, att utifrån en abstrakt, arkimedisk utgångspunkt härleda generella och universella rättvisepinciper. Enligt MacIntyre kräver liberalismen att vi:

abstract ourselves from all those particularities of social relationship in terms of which we have been accustomed to understand our responsibilities and interests

(so as to) arrive at a genuinely neutral, impartial, and, in this way, universal point of view, freed from the partisanship and the partiality and oneness that otherwise affect us. (MacIntyre 1990:3)

Michael Walzer använder Platons grotta för att kontrastera det traditionella kunskapssökandet med sin egen, kommunitära, ansats:

My argument is radically particularist. I don't claim to have achieved any great distance from the social world in which I live. One way to begin the philosophical enterprise – perhaps the original way – is to walk out of the cave, leave the city, climb the mountain, fashion for oneself ... an objective and universal standpoint. Then one describes the terrain of everyday life from far away, so that it loses its particular contours and takes on a general shape. But I mean to stand in the cave, in the city, on the ground. Another way of doing philosophy is to interpret to one's fellow citizens the world of meanings that we share. (Walzer 1983: 14f)

Enligt kommunitarismen finns ingen alltigenom neutral utgångspunkt. Som sociala varelser befinner vi oss alltid i grottan. Det betyder att den rawlsianska ursprungssituationen inte *bevisar* sina rättvisepprinciper, utan i stället *uttrycker* eller *artikulerar* ett västerländskt demokratiideal. Det här förhållandet gäller för all moralisk kunskap. Vi kan tolka, upptäcka och förstå, men aldrig uppfinna något som inte redan existerar. Moralisk kunskap är i den bemärkelsen empirisk. Vi ska nu vända oss till de kommunitära författarna. Hur kommer de fram till det gemensamma goda? Hur uppfattar de det gemensamma?

Walzers kontextuella tolkning

Walzers bok "Pluralism och jämlikhet" kan ses som ett sätt att försöka tolka det västerländska samhällets syn på rättvisa. Boken i sin helhet är således ett exempel på den slags metod han själv förespråkar. Enligt Walzer handlar metod i grunden om att tolka den gemensamma förståelsen (shared understanding) i ett samhälle. Hur närmar man sig då denna?

Traditionell rättviseteori handlar vanligtvis om hur man fördelar nyttigheter mellan människor. Själva nyttigheterna i sig är inget som problematiseras. Enligt Walzer måste vi emellertid gå ett steg längre, vi måste titta närmare på hur människor tänker ut och tillverkar dessa nyttigheter. Vi måste skifta vår uppmärksamhet från fördelningen i sig till vår uppfattning om och skapande av värden, vårt kollektiva skapande av innebörd. Först genom att tolka dessa innebörder kan vi närma oss den gemensamma förståelsen. Walzers teori om hur sociala värden uppstår kan sammanfattas i sex påståenden:

- Alla varor som berörs av distributiv rättvisa är sociala värden. De har inte och kan inte ha ett eget inneboende värde. De är resultat av sociala processer, och av den anledningen har värden olika innebörder i olika samhällen.
- Män och kvinnor får sina faktiska identiteter till följd av hur de föreställer sig, skapar och sedan äger och använder sociala värden.
- Det finns ingen enda uppsättning grundläggande värden som kan tänkas gälla i alla moraliska och materiella världar.
- Det är varornas innebörd som styr deras rörelser. Fördelningskriterier följer inte av varan-i sig utan av varans sociala innebörd. Det här betyder att alla

fördelningar är rättvisa eller orättvisa i förhållande till den sociala innebörden hos de varor som saken gäller.

- Sociala innebörder är historiska, vilket gör att fördelningar, rättvisa och orättvisa, förändras med tiden. Men det finns vissa normativa strukturer som upprepas genom tid och rum. Upprepningen gör att värden ska fördelas av "relevanta skäl", där relevansen i viss mån är knuten till inneboende snarare än sociala innebörder. Det finns dock ingen enbart intuitiv eller analytisk metod för att komma fram till "relevanta skäl".
- När den sociala innebörden är klart urskiljbar, måste fördelningen vara självstyrande. Alla sociala nyttigheter eller grupper av nyttigheter formar så att säga en fördelningssfär inom vilken endast vissa kriterier är tillämpliga. (Walzer 1983: 23f)

Utifrån ovanstående påståenden går det att urskilja två faktorer som karaktäristiskt för Walzers metod: För det första, vi når den gemensamma förståelsen inte genom att fokusera på människorna i sig, men på de *nyttigheter* de producerar. Nyttigheter är resultat av sociala processer och innehåller därför de implicita, sociala värden som vi är ute efter. Bakom detta antagande skymtar vi den kommunitära ontologin. Moralisk kunskap finns inte inom individen, men i relationen mellan individer. Och bästa sättet att fånga innebörden i relationen är följaktligen att fokusera på det som produceras i denna; nyttigheterna. För det andra, nyttigheterna och deras sociala värden är *partikulära* till sin natur. De är ett resultat av en historisk och social gemenskaps värdeuppfattning. Walzers metod får således ett starkt relativistiskt inslag. Värt att notera är emellertid att det inte bara finns ett enda värde inom en viss moralisk och partikulär diskurs. Tvärtom innehåller samhället i fråga flera värden, och det partikulära moraliska ramverket är därför i sig pluralistiskt.

Men vem är det som ska tolka dessa värden? Och vem är det som avgör om tolkningen är "riktig" eller ej? Enligt Walzer är vi alla uttolkare av den gemensamma förståelsen. Och som läsare är vi samtidigt den effektiva auktoriteten. Vid oenighet finns det således ingen högre moralisk auktoritet att vända sig till än oss själva, till vår gemensamma förståelse (Walzer 1987: 29f). Walzers tolkning av den västerländska rättvisan i "Pluralism och jämlikhet" är på samma sätt underkastad läsarens auktoritet. Det är upp till oss att avgöra huruvida Walzer har lyckats fånga det som vi uppfattar som rättvisa. Vi kan bekräfta eller avvisa hans tes. Om vi avvisar den kan vi bara argumentera för en annan tolkning, då allt som finns är tolkning och omtolkning. Det finns inget slutgiltigt svar, ingen universell moralisk kod att förlita sig på. Visserligen kan det vara lockande att vilja avsluta det genom historien pågående samtalet genom att hänvisa till en universell uppsättning moralregler. Men för att finna denna måste man offra allt det som är specifikt och konstitutivt för människan och hennes samhälle. Vi skulle få en "tunn" teori om det goda som är så abstrakt att den inte kan ge svar på de frågor som krävs i verkliga samhällen. Moral, i dess "tjocka" bemärkelse, är en alltigenom social och interaktiv produkt.

Innan vi går in på hur Walzer uppfattar det kommunitära samhället ska vi beröra hans förhållande till samhällskritik. Om man antar att moral är något som ständigt utvecklas, är samhällskritik onekligen det viktigaste instrumentet

för att åstadkomma denna utveckling. Tre problem i förhållande till Walzers metod ska kort beröras.

De sociala innebörder som vi har att tolka står enligt Walzer bl a att finna i våra lagtexter, religiösa texter och normer (Walzer 1987: 48). Men om vi bara kan tolka det som redan existerar, och detta samtidigt är konstitutivt för oss som människor, vad händer då med kritiken? Hur kan kritiken bli något annat än en spegelbild av de redan existerande "texterna", ett instrument för status quo? Walzer medger att kritik kräver ett visst kritiskt avstånd, en förmåga att ifrågasätta det givna, men hävdar samtidigt att radikal lösgörelse av den egna kontexten är omöjlig. Vår kritik står alltid i förhållande till den egna kontexten. Idéer faller inte som manna från himlen, de finns redan hos oss innan de artikuleras. Kritikerns roll blir därför inte att komma med något radikalt nytt, utan att visa på politikens inkoherens. Kritiken tar form av intern opposition snarare än fjärmande (Walzer 1987: 55).

Ett annat problem är hur vi avgör vilken tolkning som är bäst. Vad händer om kritikern, i det här fallet Walzer, inte har något stöd bland läsarna? Betyder det faktum att vi vädjar till den gemensamma förståelsen att majoriteten alltid har rätt? Enligt Walzer behöver detta inte vara fallet. Den bästa tolkningen *kan* ibland utmana den rådande uppfattningen (Walzer 1987: 30). Vad detta betyder är dock oklart. Finns det, trots allt, en moralisk instans bortom den gemensamma förståelsen?

Det starkt relativistiska inslaget i Walzers metod ställer slutligen frågan om mellankulturell kritik på sin spets. Omöjliggör Walzers relativistiska ansats moraliskt utbyte mellan kulturer? Enligt Walzer är det i det här sammanhanget viktigt att skilja på "tunna" och "tjocka" moraliska regler. Det finns vissa tunna moraliska drag som tycks vara gemensamma för alla moralkulturer, såsom förbud mot mord, grymhet etc, och när ett land bryter mot dessa kan det vara berättigat att intervensera. När det gäller frågan om rättvisa är det dock omöjligt för oss att förstå de sociala innebörder som implicit finns i ett annat socialt och historiskt sammanhang. När Pragbor marscherar för rättvisa kan vi visserligen instämma – vem är inte för rättvisa? – men vi kan omöjligt säga något om vilken form rättvisan ska ta i just det här fallet. Detta måste utarbetas utifrån den egna kontexten. Tillhörighet är således en absolut förutsättning för kontextuell tolkning. (Walzer 1994: 7f)

Hittills har vi uteslutit frågan om hur Walzer uppfattar det kommittära samhället. Men den hänger intimt samman med hans metod. Det är omöjligt göra en kontextuell tolkning utan att ha någon uppfattning om vilken kontext, eller gemenskap man talar om. Enligt Walzer är den *politiska* gemenskapen det närmaste vi kan komma en värld av gemensamma innebörder. Det är här som språk, historia och kultur möts för att åstadkomma ett kollektivt medvetande. Walzer avvisar förekomsten av bestående nationalkaraktärer, men menar att gemensamma förmimmelser och stämningar bland medlemmarna i en historisk gemenskap ändå är ett faktum. I dag talas det emellertid mycket om det multikulturella samhället. Hur ser då Walzer på det faktum att historiska och politiska gemenskaper inte alltid sammanfaller? I fall där förmimmelser och stämningar inte delas av alla, men är uppdelad i mindre subnationella grupper, kan

det enligt Walzer finnas skäl att anpassa distributiva beslut till dessa mindre grupper. Men, detta är i sig en fråga för politiken och kommer därför att bero på den gemensamma förståelsen bland medborgarna om värdet av kulturell mångfald och lokal självstyrelse (Walzer 1983: 48).

MacIntyres traditionstolkning

För Alasdair MacIntyre räcker det inte med att, som Walzer gör, fokusera på våra samtida nyttigheter som ett sätt att komma fram till det gemensamma goda. Vi måste i stället blicka tillbaka i historien, hitta tillbaka till den *ideala samhällsmoral* som en gång existerade. De moralregler vi har i dag växte fram inom en teleologisk tradition. Under ett visst skede i historien (upplysningen) kom emellertid det teleologiska synsättet att försvinna och vi förlorade därmed vår förståelse av moralreglerna. Dagens västerländska samhälle präglas därför enligt MacIntyre av ett moraliskt språk som tömmts på sitt innehåll. Språket lever kvar som en skärva från denna tid, trots att kopplingen till det goda gått förlorad. Det här har lett till förvirring. Utan den gemensamma värderingshorisonten (det gemensamma goda) blir olika värden ojämförbara, och vi kan omöjligt argumentera med varandra om rangordningen av dessa. Det här betyder att emotivismen, enligt MacIntyre, är riktig såtillvida att den förklarar hur vi *använder* moraliska uttryck i samhället, men felaktig som en teori om vad de moraliska uttrycken *betyder* (Mulhall&Swift 1992: 74). För att förstå det sistnämnda krävs att vi spårar upp den förlorade moralen. Mot den här bakgrunden kan man säga att MacIntyres metod består av två skilda uppgifter: dels måste han identifiera den förlorade moralen och utvärdera dess anspråk på objektivitet och auktoritet, dels måste han kunna visa att dagens samhälle verkligen präglas av emotivism och moralisk förvirring (MacIntyre 1984: 22). Vi börjar med emotivismen.

Enligt MacIntyre har dagens moraliska diskussion tre karaktärsdrag: 1) Vårt sätt att argumentera, och de premisser som våra argument bygger på, är ofta ojämförbara. Frihet ställs mot jämlikhet, rättvisa mot effektivitet. Vid argumentation följer slutsatserna visserligen på premisserna, men det finns inget sätt att jämföra premisserna i sig då det saknas en övergripande referensram att relatera till. Eftersom premisserna förblir ogrundade, ett uttryck för personliga preferenser snarare än rationellt övervägande i förhållande till en referensram, fastnar argumentationen i fruktlösa skyttegravskrig. 2) Trots att moraliska ställningstaganden endast är uttryck för personliga preferenser används ofta ett opersonligt, universellt språk för att rättfärdiga det egna synsättet. I stället för att säga "jag vill att du ska göra detta", använder vi uttryck som "det är din plikt att göra detta". Personliga preferenser och godtycklighet gömmer sig således bakom ett värdeobjektivistiskt språk. 3) Det moderna moraliska språket lånar uttryck från vitt skilda perioder i historien. Vi har således lyft ut olika moraliska språk ur deras historiska och teleologiska sammanhang, vilket lett till ännu större förvirring och oreda (MacIntyre 1984: 8f).

Vad betyder då förekomsten av emotivismen för människan som en social varelse? Enligt MacIntyre leder emotivismen till att sociala relationer får ett

manipulativt drag (MacIntyre 1984: 23f). Det moraliska språket får ingen annan uppgift än att tillfredsställa de personliga preferenserna. Man strävar efter största möjliga tillfredsställelse, utan att utvärdera själva värdet i det ändamål man strävar mot. Vad som saknas, och det MacIntyre vill återfinna, är den enhetliga grundföreställningen kring *dygderna* som en gång existerade. För att hitta denna ser sig MacIntyre emellertid tvungen att gå tillbaka till det atenska samhället, och den teleologiska moraluppfattning som där framför allt finns representerad hos Aristoteles. MacIntyre anser, liksom Aristoteles, att man inte kan förstå människan utan att förstå det goda mot vilket hon strävar, människans *telos*. Dygderna är de egenskaper som gör det möjligt för människan att uppnå detta. Dygderna är emellertid inte ett medel bland andra för att uppnå det goda, det är själv en del av det goda (MacIntyre 1984:149).

För att rekonstruera en modern version av Aristoteles uppfattning om dygden, använder MacIntyre tre stadier. Det första stadiet är en redogörelse för det MacIntyre kallar för en mänsklig *praktik*; det andra är en redogörelse för den *narrativa ordningen* i människans liv; det tredje, slutligen, är en redogörelse för vad som avses med en moralisk *tradition* (MacIntyre 1984: 186f). Med praktik menar MacIntyre följande:

any coherent and complex form of socially established cooperative human activity through which goods internal to that form of activity are realized in the course of trying to achieve those standards of excellence which are appropriate to, and partially definitive of, that form of activity, with the result that human powers to achieve excellence, and human conceptions of the ends and goods involved, are systematically extended. (MacIntyre 1984: 187)

Den som inte deltar i en praktik, och som saknar den erfarenhet som ges av denna, kan enligt MacIntyre inte heller bedöma de inneboende värden som finns i praktiken ifråga. Den som är duktig i t ex schack kan få pengar och status, men detta gäller även för andra prestationer. Pengar och status är således externa värden, de kan nås via flera olika aktiviteter. Analytisk förmåga och förmågan att förutse den andres drag är däremot inneboende värden, de kommer av själva schackspelet. Enligt MacIntyre är en praktiks inneboende värden auktoritativa för de deltagande. Även om praktiken har en historia, och de värden som definierar den långsamt förändras, måste man i viss mån anpassa sig till de rådande normer som för tillfället finns inom en viss praktik. Men det finns olika praktiker. Vad händer om dessa ställs emot varandra, om rollen som schackspelare ställs mot rollen som förälder? Hur ska detta kunna avgöras utan att lida av godtycklighet, då det inte finns några inneboende värden utöver de som finns *inom* praktikerna? MacIntyre svar är att vi måste se hur dygderna griper in i människans liv över tid, hur de spelar in i olika skeden i livet. Vi vänder oss således till det andra stadiet; tanken om människans utveckling som ett berättande, en process.

Valet mellan ett liv som schackspelare eller som ansvarstagande förälder sker inte i ett tomrum. Vi ställer inte dessa två aktiviteter emot varandra, som om vi måste avgöra aktiviteternas önskvärdhet *i sig*. Vi gör valet inom en viss kontext, i ett visst skede i livet. När vi bestämmer oss sker inte detta enbart med nuet för ögonen, utan vad vi gör är att vi betraktar beslutet i förhållande till hela

vår livssituation. Människans liv är som en pågående historia, där människan själv är både huvudrollsinnehavare och författare. Men vi är inte ensamma om att författa vårt liv. Samtidigt som andra är med och skriver min historia, är jag en del i andras dramer. MacIntyre skriver:

I am someone's son or daughter, someone else's cousin or uncle; I am a citizen of this or that city, a member of this or that guild or profession; I belong to this tribe, that clan, this nation. Hence what is good for me has to be good for one who inhabits these roles. As such I inherit from the past of my family, my city, my tribe, my nation, a variety of debts, inheritances, rightful expectation and obligation. These constitute the given of life, my moral starting-point. This in part is what gives my life its moral particularity. (MacIntyre 1984: 220)

Människans sociala och historiska identitet ska således förstås som del i en tradition. Traditionen är det medium genom vilket praktikerna kommuniceras mellan generationer. Den ska därför förstås som en historiskt utsträckt, socialt förkroppsligad diskussion kring de värden som finns inom traditionen (MacIntyre 1984: 222).

Vad kan vi då säga om MacIntyres metod? Vi har tidigare sagt att hans uppgift är att dels identifiera den förlorade moralen, dels visa att dagens samhälle präglas av emotivism. Det finns i det här sammanhanget tre karaktäristika som det kan vara värdefullt att ta fasta på. Det första är att MacIntyre rekonstruerar den förlorade moralen, det gemensamma goda, genom att ta fasta på det *moraliska språket*. Även om språket bara är skärvor av det förflutna, är det ändå genom att spåra dess betydelse tillbaka i historien som vi kan komma fram till det gemensamma goda. På samma sätt som det moraliska språket används för att identifiera den förlorade moralen, använder han också det moraliska språket, och den diskrepans som finns mellan detta och den verklighet den relaterar till, som utgångspunkt för att kritisera den moderna moraluppfattningen. Vidare, eftersom det goda alltid existerar i förhållande till en viss historisk tradition, är metoden *historiskt kontextuell*. Det finns inget annat sätt att avgöra det goda än utifrån en viss tradition och en viss uppsättning inneboende värden. Slutligen, metoden är *deskriptiv*. Dygderna är en del av det goda, de är inte endast ett medel för att uppnå telos. MacIntyre avfärdar således Humes lag, enligt vilken man skiljer på deskriptiva och normativa omdömen. Hos MacIntyre ligger det normerande för människan i *att vara människa*. På samma sätt som en klocka inte kan beskrivas utan hänvisning till sitt telos, nämligen sin funktion, kan människan inte beskrivas utan hänvisning till det goda. Bör återfinns således implicit i det som är.

Vi talade förut om en situation där två inom-traditionella praktiker kom att ställas mot varandra, och där valet mellan dessa löstes via den narrativa synen på människans utveckling. Men ponera att det nu i stället är två *traditioner* som står mot varandra. Hur kan vi avgöra vilken av dessa som ska betraktas som den riktiga? På den här punkten är MacIntyre explicit:

Suppose that two rival and incompatible moral traditions encounter one another in some specific historical situation where to accept the claims of the one is to be committed to conflict with the other. Then *either* it will be possible to appeal to some set of rationally grounded principles independent of each of the rivals *or* no

rational resolution of their disagreements is possible. But if the former, then there is indeed a set of principles to which appeal can be made on fundamental moral issues the rational grounding of which is independent of the social particularities of traditions; and if the latter, there is no moral rationality which is not internal to and relative to some particular tradition. But in that case we can have no good reason for giving our allegiance to any one particular tradition rather than the other. And since my rejection of the Enlightenment project commits me to deny what follows from the former of the two alternatives, it seems that I cannot avoid accepting these consequences of the latter alternative. (MacIntyre 1984:276)

Slutligen, med den här relativistiska synen på moralisk kunskap, hur avgränsar MacIntyre de olika traditionerna från varandra? MacIntyres uppfattning om olika traditioner tycks ha mycket gemensamt med den historisk-politiska gemenskapen som återfinns inom nationalstaten. Det är här som partiella gemenskaper möts i en gemensam vision om det goda. Andra gemenskaper som dock nämns är familjen, staden och lokalsamhället (MacIntyre 1984: 220).

Sammanfattning

Efter den här korta genomgången av Walzer och MacIntyre kan det nu vara dags att summera det som framkommit om den komunitära arkitekturen. Det första man kan säga är att moralisk kunskap är *intern* i förhållande till den sociala gemenskapen. Vi når inte moralisk kunskap genom att titta på samhället utifrån en neutral och opartisk utgångspunkt, utan genom att tolka de substantiella värden som, implicit eller explicit, redan finns hos oss. Ansatsen är således empirisk. Vad vi ser hänger samman med var vi står. För det andra sker tolkningen mot bakgrund av en social gemenskap. Man tolkar det som man har gemensamt. Det här gör att det är den *gemensamma* förståelsen, inte den privata, som tolkningen vädjar till. För det tredje innebär den empiriska ansatsen att den komunitära metoden får ett *partikulärt* inslag. Världen är pluralistisk, den består av olika kulturer och traditioner. Detta gör att det inte finns *ett* enda sätt att uppfatta moral. Tvärtom är moralens kännetecken att den skiljer sig åt mellan olika gemenskaper. Vad gäller avgränsningen är det den *politiska gemenskapen inom nationalstaten* som utgör den kontext inom vilken vi har att tolka den gemensamma förståelsen. Detta ställningstagande är tydligast hos Walzer, men framkommer ändå indirekt hos MacIntyre. Lite förenklat, och med hjälp av Platons berömda grotta, skulle man således kunna säga att kommunitarismen uppfattar moralisk kunskap (gemensam förståelse) som situerad i grottan (läs: politiska gemenskapen). Vidare finns det *flera* grottor, och följaktligen flera olika sätt att uppfatta moral.

Hur härleder kommunitarismen gränsen för det gemensamma?

Som syftet med den här uppsatsen antyder kan vi inte studera den komunitära arkitekturen utan att i någon mening förstå vad som menas med det "kommunitära samhället". Detta hänger samman med den komunitära metodens empiriska och kontextuella ansats. Kanske är gränsdragningen i själva verket den mest centrala frågan då detta komunitära samhälle är det som till stor del

bestämmer vår identitet, genererar vårt goda och är avgörande instans i moraliska frågor. I den genomgång som hittills har gjorts har vi emellertid tagit avgränsningen för given, nöjt oss med författarnas eget konstaterande. Men frågan vi måste ställa oss är hur dessa författare går från att konstatera gemenskapens betydelse för moralisk kunskap, till att faktiskt sätta gränsen för densamma? Hur, kort sagt, härleder de avgränsningen?

Vi har sett att komunitärer ifrågasätter tanken att det skulle finnas någon form av grundläggande skäl eller filosofiska bevis att använda sig av vid moralisk oenighet. Detta är enligt dem en chimär, ett sätt att dölja kunskapens empiriska status bakom ett filosofiskt språk. Allt vi kan göra är att gå tillbaka till oss själva, tolka de gemensamma föreställningar som vi redan har. Moralisk visshet åstadkoms inte via "foundational myths", utan genom att tolka det som kännetecknar vårt liv här och nu. Tolkningen är således intern i förhållande till gemenskapen, den befinner sig *i grottan*. Men innan vi går vidare finns det anledning att stanna upp här. Den komunitära hållningen i detta är inte helt entydig. Problemet är att det tycks finnas en spänning mellan å ena sidan komunitär metod, å andra sidan komunitär ontologi. Jag tänker då i första hand på hur man ska förstå filosofens plats i grottan. Walzer skriver:

The philosopher has withdrawn from the community. It is precisely because the knowledge he seeks can only be found outside this particular place that it yields no rights inside. (Walzer 1981: 396)

Men om filosofen står utanför samhället, måste komunitarismen i viss mån underkänna sin egen ontologi. Filosofen lyckas ju med att bryta sig loss ur kontexten, han befinner sig inte tillsammans med de andra i grottan. Konsekvensen av detta blir att filosofen, vilket Walzer poängterar, får svårt att tolka de gemensamma föreställningar som finns i samhället. Anspråken saknar giltighet. Frågan man då måste ställa sig är vilka *fler* som står utanför gemenskapen. Konstnärer? Författare? Arbetslösa? Det här tycks vara en farlig väg. Ett alternativ, och kanske är det så man ska förstå Walzer, är att alla befinner sig i grottan, men att filosofer har en tendens att vilja *ge sken av* att ha lämnat grottan. Med hjälp av "grundläggande skäl" och abstrakta resonemang försöker de avsluta det pågående demokratiska samtalet bland medborgarna. Genom att distansera sig, försöka hitta en opartisk utgångspunkt, vill de nå "sann" moralisk kunskap. Problemet är bara att den kunskap de får med hjälp av den här skenmanövern är till föga hjälp i det praktiska livet. I stället för att närma sig den moraliska uppfattningen i samhället blir förklaringar utifrån en opartisk utgångspunkt alltför generella för att ha något att säga om en specifik moralkultur. Opertiskheten skapar distans på bekostnad av verklig kunskap.

Väljer man det senare alternativet, och jag tror det är så man ska förstå komunitarismen, står ingen människa i verklig mening utanför samhället. Politisk filosofi måste därför ses som en integrerad del i det samhälle det studerar. Teorin är en del av praktiken. Av detta följer också att den inte ska ha någon privilegierad position jämfört med andra praktiker eller aktiviteter i samhället. Men om nu alla, inklusive filosofen, befinner sig i grottan, och ingen kan sticka upp huvudet ur denna, hur vet man då var gränsen går i förhållande till andra

grottor? Man kan tycka att frågan är alltför förenklad, att jag medvetet försöker missförstå vad kommunitarismen avser med den moraliska kunskapens empiriska status. Men faktum är att den pekar på ett allvarligt problem med den komunitära metoden; dess oförmåga att härleda gränsen för gemenskapen utan att falla tillbaka på de metoder som den har gett sig ut att kritisera. Plant skriver:

Alasdair MacIntyre has argued very forcibly that the notion of obligation has a sense only within the context of a society in which people have very clear roles and that deontological theories in which the idea of duty and obligation are central make sense only within that kind of context which has now effectively broken down. Whether this argument is plausible is not our main concern here; what matters is how such an argument about the appropriateness of context is to be resolved ... the context of use, intelligibility and justification cannot be determined without considering external reasons. (Plant 1991: 366f)

Ett exempel på hur svårt det är att härleda gemenskapens gränser utan att falla tillbaka på ett externt tillvägagångssätt är Daniel Bells försök i avhandlingen "Communitarianism and its Critics". I denna försöker han härleda det som är konstitutivt för människan utifrån något som han kallar "the final position", detta i motsats till Rawls' "original position". Han vill att vi föreställer oss att vi ligger på dödsbädden. När vi ligger där och tänker tillbaka på vårt liv, vad skulle vi värdera högst? Arbetet, vännerna eller familjen? Han kommer så småningom fram till att det vi skulle värdera i denna livets slutfas är familjen och det nationella medborgarskapet (Bell 1993: 188f).

Om vi för ett tag bortser från själva tillvägagångssättet, lyckas Bell? Jag betvivlar det. Resonemanget kring våra patriotiska känslor är svagt, och jag tror Bell får svårt att övertyga människor om att det är den nationella stoltheten vi tänker på i dödsbäddssögonblicket³. Men försöket är intressant ur en annan synvinkel, nämligen dess *metodiska* likhet med Rawls' ursprungssituation. För att härleda gemenskapen vill Bell få oss att idka självkritik, att ifrågasätta om det vi sysslar med har något värde när det kommer till kritan. Metoden har därför många likheter med Rawls sätt att härleda rättvisa genom en opartisk, hypotetisk ursprungssituation. Men enligt Bell finns det en skillnad mellan dessa båda – dödsbäddsscenarioet är verkligt. Vi kan en gång komma att ligga där och fundera kring vårt liv. Detta till skillnad från ursprungssituationen, som bara är verklig för filosofer med smak för mental gymnastik. Det här resonemanget kan dock ifrågasättas.

För det första kan man fråga om verklighetsanknytningen är relevant. Både ursprungssituationen och den slutgiltiga positionen kräver att vi *tänker* oss in i en situation, och sedan härleder det rätta eller det goda utifrån denna. I detta skiljer sig inte Bell från Rawls. För det andra kan man fråga om dödsbäddssituationen har mer verklighetsanknytning än ursprungssituationen. Man kan ju hävda att ursprungssituationen är ett sätt att träffa ett opartiskt val mellan två "verkliga" och vanligt förekommande uppfattningar kring rättvisa, nämligen frihet och jämlikhet. I båda fallen handlar det således om att försöka se verkliga alternativ "utifrån", att avlägsna sig som ett sätt att närma sig det goda respektive det rätta. Utifrån det här resonemanget tycks det som om Bell får svårt att

härleda gränsen för gemenskapen utan att använda metoder som går utanför den substantiella tolkningen. Men om det är omöjligt för kommunitärer att dra gränsen kring gemenskapen, hur ska man då förstå det faktum att kommunitärer ändå *gör* detta?

Vi har tidigare sett att kunskap enligt kommunitär metod befinner sig i grottan. Vi har också sett att kommunitärer avfärdar Humes lag, dvs tanken att man måste skilja mellan deskriptiva och normativa uttalanden. För kommunitärer ligger det normativa således "inbäddat" i det som är, dvs livet i grottan. Men livet i grottan är inte okomplicerat, och det händer därför att man inte alltid är överens om vad som kännetecknar livet som det "är". Även *tolkningar* kan således vara omtvistade. Hur avgör man då bland konkurrerande tolkningar? Jag tror att vi i det här sammanhanget har ytterligare något att hämta från Bells försök. Vi har sett hur han försöker härleda det som är konstitutivt för människan genom att använda sig av en opartisk situation, dödsbädden. Vad han och andra kommunitära författare emellertid tycks bortse ifrån är att sättet han gör detta på *i sig* är konstitutivt för människan. Vi försöker ofta se på situationer "utifrån" som ett sätt att värdera olika alternativ. Detta gäller även kommunitärer. Problemet i deras fall är emellertid att de, när de spekulerar kring gränsen för gemenskapen, samtidigt motbevisar sin egen tes om kunskapens empiriska status. Cohen reder upp det här förhållandet på ett bra sätt:

... the pressure to consider the reasonableness of conventional norms and values – to move "outside" more local and particularistic ethical conceptions – comes from "inside" those conceptions themselves. In fact, whatever the merits of their [kommunitärer] own substantive ethical theories, their arguments undermine the dogma that there is a clear and sharp boundary between what is "inside" and what is "outside", between community norms and critical standards, between common-sense morality and philosophical ethics... There still is no plausible way to fix the limits of practical reason. (Cohen 1986:467f)

Den politiska gemenskapen

Även om kommunitärer i princip inte kan dra några gränser, har vi sett att de gör detta. För dem är Platons grotta synonym med den politiska gemenskapen inom nationalstaten. Men människor tillhör olika gemenskaper under olika tider, och med olika intensitet. Vi måste därför gå vidare, undersöka på vilket sätt den politiska gemenskapen är att betrakta som konstitutiv för oss. För att göra detta krävs att vi först associerar lite kring vad som kan tänkas konstituera människan i dagens liberala samhälle. Flera alternativ kan identifieras; familj, kön, vänskap, partnerskap, religiös tillhörighet, yrkestillhörighet, sexualitet, nationalitet, minoritetstillhörighet, facktillhörighet, klasstillhörighet, marxism, feminism, veganism, IT, arbetsplats, arbetslöshet, partitillhörighet och organisationstillhörighet. Om dessa kan man säga att några är valda, andra inte. Några hör till nationen, andra går över nationsgränser. Vissa är intensiva, andra inte. Hur ska vi sortera dessa?

Enligt kommunitär metod utgörs en gemenskap av människor med en *gemensam förståelse* kring det goda i livet. Det är denna förståelse som gör dem till en gemenskap. Tar man den här definitionen på allvar blir det emellertid

svårt att förstå varför kommunitärer har valt den politiska gemenskapen inom nationalstaten som det mest konstitutiva för människan. Tvärtom är det ofta i gemenskaper av det slag vi räknade upp ovan som man finner en enhetlig föreställning kring det goda. Att vara homosexuell, vegan, moderat eller muslim är antagligen mer konstitutivt för en människas identitet och moraluppfattning än själva medborgarskapet. Den här inommetodiska motsättningen mellan å ena sidan den gemensamma förståelsen, å andra sidan den politiska gemenskapen gör att kommunitarismen måste välja. Antingen behåller man kravet på den gemensamma förståelsen, men då måste man överge tanken på den national-politiska gemenskapen och i stället betrakta kunskapen som situerad i mindre, partiella gemenskaper. Eller står man fast vid den politiska gemenskapen, men då måste man överge sin gamla metod om moralens gemensamma förståelse och hitta en ny motivering (Se Badhwar 1996:14f., Kukathas 1996:82f.).

Det första alternativet skulle innebära att kommunitarismen fick acceptera även transnationella gemenskaper, som t ex islam. Vidare skulle den politiska gemenskapen, på grund av de partiella gemenskapernas skilda uppfattningar kring det goda, antagligen utmynna i respekt och tolerans inför pluralismen. Den politiska gemenskapens goda skulle således få en begränsad räckvidd och inte skilja sig mycket från dagens liberala samhälle⁴. Det andra alternativet vore inte särskilt tilldragande. Det skulle betyda att man, trots frånvaron av gemensam förståelse, behåller tanken om den politiska gemenskapen som gränsen för det gemensamma goda. Pluralism skulle därmed få ge vika för dominans, om än i det godas namn.

Men kommunitärer kan ifrågasätta det som sagts ovan. De kan hävda att oenigheten är *yttlig*, att en tolkning kan fixera en punkt under oenigheten som förenar alla dessa partiella gemenskaper i en gemensam vision om det goda. Den gemensamma förståelsen ligger således inte på ytan, tvärtom krävs det att man gräver lite, gör ett bra tolkningsarbete för att kunna upptäcka det som förenar dessa partiella gemenskaper. Men här uppstår ett problem. Om den gemensamma förståelsen inte finns bland dessa partiella gemenskaper, hur kan en tolkning hitta denna, om det samtidigt är den gemensamma förståelsen som är högsta moraliska instans? Cohen har problematiserat detta i förhållande till Walzers tolkning av det amerikanska samhällets syn på sjukvård (Cohen 1986:464). Enligt Walzer är behov den fördelningsprincip som bör gälla inom den amerikanska sjukvården. Men, skriver Cohen, om ett värde inte är fördelat efter behov, på vilket sätt är det då sant att gemenskapen uppfattar det som ett behov? Den obesvarade frågan är således varför vi i det här fallet ska tro på Walzer, och inte amerikansk sjukvårdspolitik.

Problematiken aktualiserar också frågan om hur man ska förstå den gemensamma förståelsens koppling till det goda. Enligt kommunitär metod tycks den gemensamma förståelsen vara *synonymt* med det goda, dvs ett samhälle med en enad förståelse kring vissa värden är samtidigt ett gott samhälle. Det "gemensamma goda" skulle därmed vara en tautologi. Men vi kan räkna upp samhällen där det visserligen tycks ha funnits en gemensam förståelse, men där man allvarligt kan ifrågasätta huruvida det rörde sig om ett enat "gott". För att

dra frågan till sin spets kan man t ex fråga hur kommunitärer, med gemensam förståelse som högsta instans, hade förhållit sig till nazismen i trettioalets Tyskland. Med vilken motivering hade man kunnat invända mot det som skedde? En kommunitär skulle antagligen hävda att nazismen inte var ett uttryck för det tyska folkets *verkliga* uppfattning. De var själva bedragna. Men detta, kan man hävda, är en metodisk efterhandskonstruktion. Problemet är fortfarande att kommunitärer inte i nuet kan visa på vilket sätt den gemensamma förståelsen ibland är synonym med den aktuella majoritetsuppfattningen, ibland med en djupare tolkning av det gemensamma.

För att sammanfatta, tycks det som den politiska gemenskapen inom nationalstaten inte besitter någon gemensam förståelse kring det goda i livet. Den kommunitära metoden ger heller ingen anledning att tro att den gemensamma förståelsen existerar ”någonstans under ytan”. I den mån den gör detta handlar det inte om någon enhetlig föreställning kring det goda, utan om ett uttunnat gott, mer i linje med den föreställning som återfinns i dagens liberala samhälle. Detta gör att valet av den politiska gemenskapen som avgränsning för det gemensamma goda saknar grund. Konsekvensen av att kommunitärer ändå gör den här avgränsningen blir inte oväntat *dominans* i förhållande till mindre, partiella gemenskaper.

Innan vi lämnar frågan om den politiska gemenskapen vill jag emellertid uppmärksamma ytterligare något i samband med detta; den gemensamma förståelsens förhållande till universella rättigheter. Walzer öppnar som bekant upp för förekomsten av en tunn, moralisk kod över de politiska gemenskapernas gränser. Han använder bl a Pragbornas marsch för rättvisa som ett sätt att visa detta. Han säger att vi visserligen kan känna igen orden som skrivs på plakaten – rättvisa och sanning- men vi kan omöjligt ge oss in i diskussionen om vilken form rättvisan ska ta i just fallet Prag. Detta måste utarbetas från ett tjockt narrativ, utifrån historia, traditioner och gemensamma föreställningar. Men tänk om det är på det viset, att det enda Pragborna *själva* kan enas om är att de vill ha rättvisa. Sen går åsikterna isär. Vissa vill ha bättre villkor för företagen, andra vill ge mer till sjukvården, ytterligare några vill ge ökade subventioner till jordbruket. Om så är fallet, dvs om den gemensamma förståelsen sammanfaller med den tunna, moraliska koden, kan man fråga varför moralisk argumentation nödvändigtvis måste vara partikulär.

Den politiska gemenskapens partikularitet

Det mest omdebatterade inslaget i den kommunitära metoden är tanken på kunskapens partikularitet. Med detta menas att moral, dvs vad som är gott och rätt, är relativt till den gemensamma förståelsen inom den politiska gemenskapen. Detta är enligt många otillräckligt. Det skulle betyda att det inte finns något sätt att legitimt kritisera den gemenskap som i den gemensamma förståelsens namn förföljer eller diskriminerar vissa minoriteter inom sitt territorium. Finns det då inget sätt, utöver den platonska universalismen, på vilket man kan bryta partikulariteten och öppna upp en moralisk dialog *mellan* gemenskaperna?

Det finns enligt min uppfattning i huvudsak två sätt på vilket man kan ifrågasätta den politiska gemenskapens partikularitet. Det ena är, för att använda exemplet med grottan, att hävda att de olika grottornas moraliska utveckling löper parallellt, oberoende av varandra. Det här argumentet hittar vi i vissa avseenden bland komunitärerna själva. Det andra är att hävda att det i dagens läge, med globaliseringen stående för dörren, är missvisande att tala om separata grottor. Båda dessa alternativ korrelerar med det som ibland kallas "the view from everywhere", och betyder att vi undersöker om det finns fog för att hävda en *empirisk universalism*⁵.

Det första alternativet skulle ge vid handen att det finns något som förenar de olika politiska gemenskaperna i synen på det goda. Detta grundar sig dock inte i någon metafysisk position, utan i gemensamma, empiriska förutsättningar. Enligt Walzer finns det något som kan betraktas som en minimal, moralisk kod över de politiska gemenskapernas gränser. Det handlar då om förbud mot sådant som "murder, deception, betrayal, gross cruelty" (Walzer 1987:23f). Den intressanta frågan är dock hur Walzer, utifrån sin partikulära moraluppfattning, rättfärdigar den här universella, minimala koden. Det tycks som om han grundar den universella koden i förekomsten av *moralisk erfarenhet*. Han skriver:

They [prohibitions] are in fact, ... the products of many people talking, of real if always tentative, intermittent, and unfinished conversations. We might think of them not as discovered or invented but rather as emergent prohibitions, the work of many years, of trial and error, of failed, partial, and insecure understandings.... (Walzer 1987: 24)

Hur ser då Walzer på rättvisefrågan? Kan den också betraktas som en universell, moralisk erfarenhet? Vi har sett att rättvisa enligt Walzer är relativ till den gemensamma förståelsen inom en gemenskap. Det innebär att det finns tillfällen där det kan betraktas som moraliskt försvarbart att av rättviseskäl invadera ett annat land. Men Walzer är inte riktigt klar på den här punkten. I andra sammanhang skriver han nämligen att rättvisan kräver att vi *respekterar* andra länders gemensamma goda (Walzer 1983:375). Det land som *inte* respekterar andra länders goda agerar därför av någon anledning orättvist, trots att beslutet bygger på den gemensamma förståelsen inom landet. Det här exemplet visar på den ambivalens som återfinns hos Walzer. Antingen måste han backa in i det relativistiska lägret, och medge att rättvisan kan kräva sina offer. Eller måste han inkludera rättvisan i den minimala, och universella moraliska koden. Det senare alternativet skulle betyda att han närmar sig den deontologiska uppfattning enligt vilken rättvisa är att betrakta som oberoende av det goda. Trots ambivalensen står Walzer emellertid fast vid rättvisans partikularitet. Det betyder att samtliga komunitära författare avvisar den deontologiska uppfattningen enligt vilken det rätta är oberoende av det goda. Även om Walzer i vissa hänseenden talar om en minimal, universell kod, vill han således göra halt inför rättvisan. Utmaningen för alla dem som i någon mening tror på universell rättvisa blir därför att gå ett steg längre, att empiriskt försöka visa att även uppfattningen kring rättvisa inte nämnvärt skiljer sig åt mellan grotterna. Detta kan göras på flera sätt. Ett alternativ är att grunda universalismen i *människan*, t ex

genom någon form av biologisk eller psykologisk instinkt. Ett annat är att man följer Walzers exempel och försöker hitta någon form av universell erfarenhet i den *sociala interaktionen*. Ett försök utifrån den här senare linjen har gjorts av Reinikainen (1996: 33f).

Vad Reinikainen försöker visa är att rättvisa i alla samhällen bygger på samma föreställning om *opartiskhet*. Det empiriska argumentet tar avstamp i den nästan universella spridningen av tävlingsspel i världen. Enligt Reinikainen utgår tävlingsspelet från ett ideal om opartiska spelregler. Varje spel har regler som stipulerar när vinnaren har förtjänat sin vinst, dvs när spelet kan betraktas som rättvist. Antagandet är således att om spelet återkommer i de flesta kulturer, tyder det även på att samma föreställning om rättvisa som opartiskhet också finns i dessa. Det här argumentet kan ses som en empirisk uttolkning av den rättvisuppfattning som bl a återfinns i Rawls' bok "A Theory of Justice". I denna jämför Rawls som bekant ursprungssituationen med ett lotteri. Ursprungssituationen liknar lotteriet i den meningen att det är opartiskheten, och inte någon på förhand bestämd norm, som garanterar det rättvisa utslaget. Reinikainens försök syftar till att grunda rättvisans universalism i empirin. Han försöker visa att det i de olika gemenskaperna, *oberoende* av varandra, finns en parallell moralisk utveckling. Ett annat sätt att argumentera mot kommittär partikularism är att ifrågasätta själva tanken på separata och oberoende grottor.

Globalisering är ett modeord som används både av dess motståndare och förespråkare. Med globalisering menas vanligtvis den process genom vilken beroendet mellan länderna ökar. Flera faktorer som bidrar till den här processen kan identifieras: det ökade varu-, och informationsutbytet, det ökade finansiella utbytet, migrationen, det ökade gemensamma beslutsfattandet, samt de ökade gemensamma problemen i form av t ex miljöproblem. Vi ska kort associera kring några av dessa faktorer. Det finns knappast någon politisk gemenskap som i dag kan betraktas som materiellt självförsörjande. Det som kännetecknar dagens samhälle, oavsett om vi talar om länder i tredje världen eller typiskt västerländska samhällen, är att det skett en enorm *varuintegrering* mellan länderna. Förutom den traditionella importen och exporten, sker detta via de sk transnationella företagen. *Informationsutbytet* är ett annat område med enorm genomslagskraft. Motorn i detta är massmedia, genom vilken människor dygnet runt kan följa konflikter och händelser runt om i världen. Det snabba informationsflödet kopplat till den *finansiella integreringen* har i sin tur lett till en sensitivitet på gränsen till det riskabla. Eftersom världens räntor och valutor står i relation till varandra, kan en liten rörelse åt ett visst håll på t ex New York börsen, orsakat av ett visst politiskt beslut, leda till kedjereaktioner världen över. En enskild villaägare i Stockholmstrakten står därför i direkt beroenderelation till den internationella finansmarknaden. *Migration* är ett annat exempel på hur banden mellan länderna hålls vid liv. Detta har lett till att det i de flesta samhällen finns ett otal olika nationaliteter och religioner. Ett bra exempel på den integrering som sker via *gemensamt beslutsfattande* är EU. Andra exempel är NAFTA och NATO. Slutligen, vad gäller *probleminternationaliseringen* tar denna sitt tydligaste uttryck i frågor som rör miljön. Flera

av dagens miljöproblem respekterar inga gränser. Hur autonom eller självförsörjande Sverige än är kan vi således inte hindra det faktum att vindarna ofta blåser från de brittiska öarna till Sverige. Storbritanniens miljöpolitik berör därför i högsta grad Sverige.

Utifrån ovanstående resonemang tycks det som om det mest kännetecknande för den politiska gemenskapen inte är dess partikularitet, utan dess beroende av andra gemenskaper. Mot den bakgrunden är det förvånansvärt hur lite de kommunitära författarna berör frågan. Tvärtom skriver de ofta som om världen verkligen bestod av skilda politiska gemenskaper. Konsekvensen av detta blir att det som i dag sker *mellan länder* hamnar i ett *moraliskt tomrum*. Men kanske anser kommunitärer att detta på intet sätt är problematiskt. De kan ju hävda att det visserligen finns gränsöverskridande praktiker och aktiviteter, men att dessa är irrelevanta för frågor av moralisk karaktär. Håller detta?

Vi har sett att det enligt den kommunitära metoden inte finns neutrala praktiker eller aktiviteter. En praktik uttrycker alltid en viss uppfattning kring det goda. I varje praktik, aktivitet eller nyttighet finns således vissa inneboende värden. Dessa värden står i sin tur i relation till en viss kontext, till en viss gemensam förståelse. Hur ska man då se på de praktiker som i dag tenderar att överskrida de politiska gemenskapernas gränser? Med kommunitär terminologi skulle man kunna säga att det som sker är ett utbyte av *värderingar* (partiella och politiska) gemenskaper emellan. Genom globaliseringen sker en ständig värdespridning världen över. För att tala med Walzer, är det inte bara varor som byts över gränserna, utan även dessa varors sociala innebörd. Vilka konsekvenser får då den kommunitära partikulariteten i en värld av global värdeintegrering? Enligt min uppfattning beror detta på hur man ser på integreringen. Jag ska nedan laborera med två hypotetiska och en aning polariserade förhållningssätt till detta:

Det första alternativet skulle innebära att man uppfattar värdespridningen som ett sammansatt resultat av alla gemenskapers gemensamma värdeuppfattning. Det sker således en ständig *sammansmältning* av olika gemenskapers värderingar. Oavsett om detta sker på ömsesidiga eller ensidiga villkor leder mötet till att de olika gemenskapernas gemensamma förståelse förändras. Utifrån detta synsätt har kommunitärerna emellertid ignorerat den empiriska plattform som trots allt redan finns mellan länderna. Mellankulturell kritik är både möjlig och meningsfull. Det andra alternativet är att man uppfattar värdespridningen som ett ensidigt resultat av en eller flera gemenskapers gemensamma förståelse kring vissa värden. Enligt denna uppfattning skulle vissa gemenskapers "verkliga" förståelse få ge efter för en annan gemenskaps uppfattning. Det underliggande antagandet är således att den gemensamma förståelsen är något mer eller mindre konstant, och att globalisering inte leder till en sammansmältning men ett *övergrepp*. Utifrån det här synsättet tycks den kommunitära partikulariteten emellertid vara i otakt med sig själv. Det enda den kommunitära partikulariteten bidrar till är ju att begränsa det moraliska samtalet, inte globaliseringen i sig. Vad man i princip gör är att man delegitimerar den kritik som annars kunde riktas mot de gemenskaper som bidrar till övergreppet.

Slutord

Enligt kommunitarismen befinner sig västvärlden nu i en tid där det gäller att inte bara i liberal anda skydda individen, utan också att värna själva det fundament med vars hjälp individen *görs* till en socialt och moraliskt handlande individ. Det finns en oro för att det som håller ihop samhället, det gemensamma i någon mening, håller på att urholkas i floden av individuella rättigheter och friheter. Det man vill göra är att återupptäcka/tolka de gemensamma, socialt kollektiva värdena. Där liberaler ställer frågan om vad rättvisa är, frågar kommunitärer därför hur vi ska kunna återupprätta det *goda*, för att utifrån detta komma fram till vad rättvisa är *för oss*. Men hur kommer man fram till det gemensamma goda? Och vad avser man egentligen med det ”gemensamma”? Genom att studera förhållandet mellan dessa båda frågor har jag kunnat identifiera ett antal problem.

Det första jag kunde konstatera var att kommunitärer i princip inte kan dra några gränser alls. Detta hänger samman med den kommunitära metodens empiriska och kontextuella ansats. Om vi inte kan ställa oss utanför den egna kontexten, kan vi heller inte avgöra var gränsen går i förhållande till andra kontexter. Paradoxen är således att samtidigt som den kommunitära metoden betonar gemenskapens betydelse för människan, är den oförmögen att tala om för oss vari denna gemenskap består. Även om det vore möjligt att utifrån kommunitär metod härleda gränsen för gemenskapen, kan man i ett nästa steg fråga sig varför kommunitärer har valt just den nationalpolitiska gemenskapen. Enligt mitt resonemang saknar det här valet grund. Detta hänger samman med två trender i dagens samhälle; värdedifferentiering och värdeintegrering.

Å ena sidan lever vi idag i heterogena samhällen. Det här betyder att den enighet som kommunitärer ser i den politiska gemenskapen, och som föranleder dem att anse att det räcker med att ”tolka” för att få fram ett gemensamt gott, inte tycks vara kongruent med dagens samhälle. Den gemensamma förståelsen kring det goda återfinns i dag inte inom den national-politiska gemenskapen, utan i mindre, partiella gemenskaper. Konsekvensen av att kommunitärer ändå väljer att placera gränsen kring den politiska gemenskapen blir därför inte oväntat *dominans* i förhållande till dessa partiella gemenskaper. Å andra sidan är de politiska och partiella gemenskaperna inom nationalstaten i sig själva kontextualiserade. Genom globaliseringen sker en ständig värdeintegrering mellan både partiella och politiska gemenskaper. Att trots detta hävda att den politiska gemenskapen skulle vara moraliskt självförsörjande leder följaktligen till att man *ignorerar* de praktiker och aktiviteter som i dag sträcker sig utöver den enskilda gemenskapen.

Den problematik som beskrivs ovan bottnar enligt min mening i ett olöst spänningsförhållande mellan å ena sidan kommunitär metod, å andra sidan kommunitär gemenskap. Jag tolkar detta som att den kommunitära metoden har fått ge vika för en politisk strävan efter enhet. Det betyder att kommunitarismen måste ompröva sina motiveringar – som det är i dag vilar den kommunitära gemenskapen på lösans grund.

Noter

* Jag vill tacka Bo Lindensjö och Alexandra Segerberg för värdefulla kommentarer till manuskriptet.

1. Inom vetenskapsfilosofin skiljer man ibland på epistemologi och metodologi, där epistemologi betecknar den mänskliga kunskapens betingelser, möjligheter och gränser; medan metodologi står för en teori om hur forskning i praktiken bör gå till, vilka metoder man bör använda sig av. I den här uppsatsen kommer jag använda begreppet metod som en samlingsbeteckning för såväl epistemologiska som metodologiska angreppssätt.

2. Trots att liberalismen av nödvändighet kommer med på ett hörn är denna uppsats inte att betrakta som ett inlägg i den "liberal-kommunitära debatten". Med detta vill jag ha sagt att jag har svårt att se hur liberalismen *inte* skulle brottas med de problem som tas upp i uppsatsen.

3. För ett antal militärer och krigsveteraner kan detta givetvis vara fallet. Vi återkommer till frågan om vad som är konstitutivt för människan i nästa avsnitt.

4. Rättigheterna skulle dock gälla gruppen, inte individen.

5. Detta, enligt Galston 1989:126, i stället för liberalernas "view from nowhere", och kommunitärernas "view from somewhere".

Litteratur

- Badhwar, N.K., 1996. Moral Agency, Commitment, and Impartiality, *Social Philosophy and Policy*, Vol 13, No 1, s 1-26.
- Bell, D., 1993. *Communitarianism and its Critics*, Oxford: Clarendon Press.
- Buchanan, A.E., 1989. Assessing the Communitarian Critique of Liberalism, *Ethics* 99, July, s 852-882.
- Cohen, J., 1986. Review of Spheres of Justice, *The Journal of Philosophy*, No 83, s 57-468.
- Galston, W.A., 1989. Community, Democracy, Philosophy. The Political Thought of Michael Walzer, *Political Theory*, Vol 17, No. 1, s 119-130.
- Kukathas, C., 1996. Liberalism, Communitarianism and Political Community, *Social Philosophy and Policy*, Vol 13, No 1, s 80-104.
- Kukathas, C., Pettit, P., 1990. *John Rawls. En introduktion*. Göteborg: Daidalos.
- Kymlicka, W., 1995. *Modern politisk filosofi. En introduktion*, Nya Doxa.
- MacIntyre, A., 1984. *After Virtue. A Study in Moral Theory*, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press, 2nd edition.
- MacIntyre, A., 1990. *Whose Justice? Which Rationality?* London: Duckworth.
- Mulhall, S., Swift, A., 1992. *Liberals and Communitarians*, Oxford: Blackwell.
- Plant, R., 1991. *Modern Political Thought*, Cambridge: Basil Blackwell.
- Rawls, J., 1971. *A Theory of Justice*, Cambridge: Harvard University Press.
- Reinikainen, J., 1996. Rättvisa som opartiskhet, s 32-52 i Lindensjö, B. (red), *Liberalismen och den moderna demokratin*, Lund: Studentlitteratur.
- Reitberger, M., 1996. MacIntyre, Taylor och det moderna predikamentet, s 142-176 i Lindensjö, B. (red) *Liberalismen och den moderna demokratin*, Lund: Studentlitteratur.
- Sandel, Michael, J., 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, C., 1989. *Sources of the Self*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, Charles, 1995. *Identitet, frihet och gemenskap. Politisk-filosofiska texter i urval av Harald Grimen*, Göteborg: Daidalos.
- Walzer, M., 1981. Philosophy and Democracy, *Political Theory*, Vol. 9, No 3, s 379-399.
- Walzer, M., 1983. *Pluralism och jämlikhet. En teori om rättvis fördelning*, Göteborg: Daidalos.
- Walzer, M., 1987. *Interpretation and Social Criticism*, Cambridge: Harvard University Press.
- Walzer, M., 1994. *Thick and Thin. Moral argument at home and abroad*, London: University of Notre Dame Press.

Översikter och meddelanden

Makt och representation i deliberativa processer: om den diskursiva demokratis möjligheter och problem

En av den moderna sociologins och demokratiteorins mest strävsamma begreppspar är Ferdinand Tönnies *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. Enligt Tönnies tes om europeisk modernisering och rationalisering sker en successiv förflyttning från den förra samhällsordningen, som baseras på "family and guild," till den senare, som baseras på "rationality and calculation." *The Concise Oxford Dictionary of Sociology* sammanfattar begreppen:

Gemeinschaft was the world of close, emotional, face-to-face ties, attachment to place, ascribed social status, and a homogenous and regulated community. *Gesellschaft* has come to be linked with urbanism, industrial life, mobility, heterogeneity, and impersonality. (s. 196)

I det praktiska politiska livet och i våra vardagliga sociala relationer finns givetvis inslag av båda begreppen. De är alltså att betrakta som hypotetiska samhällstillstånd eller idealtyper. Men det faktum att begreppen är idealtyper betyder inte att de är utan signifikans; begreppen har i stor utsträckning strukturerat debatten kring samhällets ontologiska status och funktionssätt. Så talar exempelvis Durkheim om organisk (modern) och mekanisk (traditionell) solidaritet. Weber kontrasterar status och livsform med intressen och grupper. Också Talcott Parsons distinktion mellan universalism och partikularism växte ur Tönnies grundläggande begreppspar. Utifrån ett generellt socialhistoriskt perspektiv förknippas traditionalism med *Gemeinschaft* och modernitet med *Gesellschaft*.

Ett grundläggande problem med dessa distinktioner är att den förra begreppskategorin förefaller hänge sig till en hopplös utopism och moralism, medan den senare ter sig överdrivet cynisk, teknokratisk och deterministisk (Alexander 1991:157). Jag vill påstå att merparten av modern demokratiteori har ägnats åt att studera demokratis formella arrangemang; ett studium som växt ur den senare kategorin. Enligt denna syn handlar politiken om maktfördelning och balanseringen av materiella resurser: "It is means that count, not ends. It is concrete goals that matter, not the moral frameworks that can possibly frame them" (Alexander 1991:158). En avgrund tycks därmed öppna sig mellan deskriptiva och preskriptiva teoretiker. Resultatet är att studier som söker kartlägga demokratis verkliga tillstånd sällan talar om demokratis möjligheter, medan studier som söker formulera demokratis möjligheter bortser från dess verkliga tillstånd. Inte sällan sammanblandar man det normativa *bör* med det empiriska *är*. Så hävdar exempelvis många normativa teoretiker, att om det politiska livet inte präglas av fullständigt deltagande, så är det antingen egoistiskt eller instrumentellt, eller både och. Intressen manövrerar ut värden. På ett liknande sätt immuniserar empiriker sina studier från vad man betraktar som störande normativa inslag. Den normativa teorin förlorar så sin verklighetsförankring, medan den empiriska står utan en värderingsgrund och därmed utan kvalitativa måttstockar.

Den demokratisyn som analyseras i denna artikel går under benämningen "diskursiv demokrati" och åsyftar en demokratimodell bestående av deltagande, kommunikativt handlande, förnuft och kritisk teori (Dryzek 1990:ix).¹ Tron på den diskursiva demokratin skall, som en välvillig bedömare uttryckt saken, betraktas som "aspirational and critical

rather than celebratory and descriptive" (Sunstein 1988:1549). Detta betyder inte att diskursiva system eller praktiker inte alls existerar, bara att de inte existerar i idealform. Det förefaller därmed fruktbart att söka utvärdera ett antal verkliga försök att förverkliga en diskursiv demokrati; försök som inte helt uppfyller de krav som idealtypen ställer, men som i någon mån har som syfte att driva politik med det rationella samtalet som ledstjärna. Det handlar om att söka upp skevheter i processerna och på så vis diagnostisera den diskursiva demokratis tillstånd. Förhoppningsvis kan en sådan diagnos ge en fingervisning om eventuella tillkortakommanden och sedan ligga som grund till en omvärdering eller modifiering av idén i sig. Syftet med den här artikeln är att med hjälp av inlänat empiriskt material, i form av Jane Mansbridges (1980) fallstudie av ett stadsmöte i Vermont, undersöka hur en demokratisk institutions funktionssätt och struktur påverkar de individer som verkar inom den. Jag avser att dokumentera de processer i vilka individerna ingår, att analysera hur de politiska institutionernas struktur bidrar till att förändra åsikter och identiteter och på så sätt säga något om demokratis kvalitativa aspekter. Min arbetshypotes är att man kan förvänta sig eller misstänka att den politiska processen i varierande grad präglas och undermineras av strategiskt och manipulativt beteende, problem i form av kollektivt handlande och skevheter vad gäller reellt politiskt inflytande.

I det första avsnittet skisseras en grundläggande analytisk-teoretisk struktur bestående av centrala demokratiteoretiska begrepp. Det är inte fråga om att konstruera, eller ens rekonstruera, en hel begrepps värld som sedan tjänar som plattform för formuleringen av argument. Inte heller kommer jag att genomföra någon renodlad begreppsanalys i etymologisk mening. Det är snarare fråga om att analysera och sortera begrepp som kan hjälpa oss att fånga de underliggande principer och antaganden som informerar två demokratisyners mest grundläggande struktur. Viss möda ägnas åt att skilja mellan realism och idealism, pluralism och diskursiv demokrati, materiell och

intersubjektiv struktur, gemensamma och motstridiga intressen, universalism och partikularism, deskriptiv och substantiell representation och så vidare. Diskussionen kretsar kring skillnaden mellan materiell och intersubjektiv struktur, med tonvikt på den senare vilken ju utgör den diskursiva demokratis hörnsten. Man skulle sammanfattningsvis kunna säga att begreppsformuleringen tjänar som både startpunkt och ramverk. Det teoretiska avsnittets uppgift är således att fungera som en uppställning riktmarker ämnade att vägleda kursen genom fallstudien.

I det andra avsnittet analyseras Jane Mansbridges detaljerade analys av ett stadsmöte i Selby i den amerikanska delstaten Vermont på 1970-talet. Mansbridge visar i sin studie att idén om stadsmöten i praktiken är behäftad med vissa tillkortakommanden. På ett generellt plan kan problemet formuleras som att stadsmötets procedurer, som bygger på vad Mansbridge kallar "unitary democracy", döljer reella intressekonflikter. Slitningar finns, men maskeras på olika sätt för att undvika konfrontation och splittring, vilket i sin tur resulterar i en bekymmersam insider-outsider problematik som ställer krav på konformism och homogenisering. I min analys använder jag mig dels av en kraftigt reducerad nationalekonomisk teoribildning, dels av en idéanalytisk tolkning av Aristoteles syn på vänskap och statsbildning.

1. Teoretisk analysram: två demokratisyner

(a) Realism/pluralism och idealism/diskursiv demokrati

Hur skall vi sörja för att det politiska beslutsfattandet blir ett forum för att fastställa det gemensamma bästa i stället för en arena där egoister kämpar för att vinna så stora personliga fördelar som möjligt? (Björklund 1991b:82)

Så sammanfattar en bedömare Jürgen Habermas generella frågeställning i *Theorie des kommunikativen Handelns* från 1981. Fråge-

ställningen gäller problemet med det kollektiva handlandets logik. Enligt så kallade realister utesluter kampen om materiella resurser mellan egoistiska aktörer genuint samarbete i det gemensamma godas tjänst. Den teoretiska utgångspunkten är Mancur Olsons (1965) problemdefinition där aktörernas egenintresse är en konstant och exogent given disposition.² Huruvida samarbete överhuvudtaget är möjligt beror på vad Olson kallar "selective incentives": aktören väljer samarbete om han eller hon kan komma i åtnjutande av vissa fördelar utan att bära kostnaderna. Föreställningen om förändrade dispositioner ("tastes") diskvalificeras från teorin. Överfört till det politiska livet består den politiska processen av ett fortlöpande preferensutbyte. Som viktigaste aktörer identifieras intressegrupper vars målsättning är att aggregera medborgarnas preferenser och se till att dessa reflekteras i den förda politiken. Politiken reduceras så till "one more environment within which egoistic interests can be pursued" (Alexander 1991:158). Vi kan kalla denna demokratisyn för "pluralism" eller "interest group liberalism" (Sunstein 1988 resp. Barber 1984).

Pluralismen är inte en normativ demokrati-teori, utan gör anspråk på att vara just realistisk. Det realistiska epitetet förtjänas genom antagandet att det alltid kommer att finnas motstridiga intressen som inte kan lösas substantiellt, dvs. lösas med hänseende till intressenas innehållsliga kvalitet. Alla medborgarintressen betraktas istället som lika värdefulla eller lika legitima: "each shall count as one, and none for more than one" (Mansbridge 1980:6). Politikens uppgift är inte att sortera och utvärdera intressen utifrån någon universell måttstock om det gemensamma goda, utan tvärtom att institutionalisera procedurer eller strukturer som är neutrala vad gäller intressenas innehållsliga värde. Politiken får då följande gång: drivna av sina egenintressen söker medborgare tillfredsställa sina intressen vilka i sin tur tillmötesgår av politiker som vill vinna val. Genom detta slags politiska byteshandel av själviska preferenser uppstår så beslut som speglar ett jämviktstillstånd

mellan individuella intressen. Här ligger beslutens legitimitet.

Mot denna analys vänder sig idealister som hävdar att kunskap, institutioner, diskursiva processer och relationer visst möjliggör genuint samarbete. Ett grundläggande antagande för idealisten är att alla intressen *inte* är lika värdefulla. Demokratiska beslut kan inte betraktas som den enkla summan av ett antal tillfredsställda intressen. Politiken kan därför inte heller inta en neutral position gentemot tvivelaktiga eller direkt odemokratiska preferenser, även om de speglar majoritetens intressen, och samtidigt behålla sin legitimitet.³ "A pluralist system," skriver Sunstein (1988: 1544), "is indifferent among preferences, so long as force and fraud are not involved; because it disregards the sources and effects of bad preferences, such a system will produce unacceptable results." Intressenas värde kan enligt denna syn inte fastställas a priori: "A significant purpose of politics may be to reveal objectionable preferences as such through processes of political discussion and debate" (Sunstein 1988: 1543). Deliberation som process definieras bäst som en process som uppmuntrar och gör det möjligt för olika parter i en eventuell dispyt att se på saken ur deras motståndares perspektiv (Macey 1988: 1673). Frank Michelman (1988: 1507) uttrycker det som att individer kan "communicate such material in ways that move each other's views on disputed normative issues towards felt (not merely strategic) agreement, without deception, coercion, or other manipulation."

Kontinuerlig interaktion mellan aktörer inom kommunikativt välstrukturerade institutioner antas alltså kunna transformera egenintresset och möjliggöra formuleringen av gemensamma identiteter och intressen. Så hävdar exempelvis Jane Mansbridge (1993) att politisk kommunikation, under gynnsamma omständigheter, är en dynamisk process under vilken individer upptäcker och modifierar sina preferenser i ljuset av andra människors behov och intressen. Det är just avsaknaden av ändamålsenligt utformade "diskursiva sfärer" som devalverar demokratin. Enligt denna syn finns möjligheten att intressen formas endo-

gent, dvs. de föds av själva interaktionsprocessen. Intressena kan sägas vara indeterministiska konsekvenser av processens dynamik. Hade demokratin varit utrustad med dylika institutioner måste Olsons problem omdefinieras, eftersom den exogena konstanten "egoism" inte längre kan betraktas som en oföränderlig disposition. Vi hävdar nu istället att egoismen kan vara mer eller mindre stark; inslag av egoism varierar beroende på interaktion.

Centralt för denna demokratisyn är föreställningen om en social identitet, vilken kan förekomma i pluralis – vi kan ha olika starka identiteter "samtidigt". Alexander Wendt (1994:385) skriver: "Social identities have both individual and social structural properties, being at once cognitive schemas that enable an actor to determine 'who I am/we are' in a situation and positions in a social role structure of shared understandings and expectations."⁴ Under interaktionsprocesser är den sociala identiteten i konstant rörelse; dess eventuella konstans varierar beroende på sammanhanget, till skillnad från den rationalistiska synen enligt vilken identiteter är stabila och inte märkbart förändras inom processen; de är a priori givna.⁵

(b) Egenintresse och gemensamt intresse

Den intressanta frågan gäller givetvis huruvida den sociala identiteten genererar egenintressen eller gemensamma intressen. Enligt Wendt definieras egenintresse och gemensamma intressen bäst som den grad av identifikation som den sociala identiteten medger. Resonemanget bygger på att identiteten kan tolkas som ett "continuum from negative to positive." Tankegången kan illustreras med hjälp av en enkel figur.

Den diskursiva demokratis möjligheter beror till stor del på möjligheten att förflytta sig högerut i figur 1. Utan ett visst mått av positiv identifikation kommer intressen definieras utan hänsyn till den andre som snarast betraktas som ett objekt att manipulera för egen vinnings skull ("andra = hot mot jaget"). Min ut-

Negativ identifikation – Positiv identifikation	
Andra = hot mot jaget egenintresse	Andra = jag-utvidgning gemensamt intresse

Figur 1. Social identitet: "identifikation med andra individer":

gångspunkt är att individer befinner sig på olika platser på identifikationsskalan i figur 1 beroende på de omständigheter (t.ex. fråga, tidpunkt, plats, materiella förutsättningar) under vilka individerna verkar. Individerna kan motiveras av såväl egoistiska som solidariska lojaliteter. Jag uttalar mig således inte om huruvida människan "av naturen" antingen är ond eller god, utan nöjer mig med att konstatera att människan ibland handlar egoistiskt, ibland altruistiskt. Inget av dessa beteendemönster kan fastställas a priori; vilket sinnelag som tar överhanden måste betraktas som en öppen fråga. Identiteter och intressen betraktas således som "dependent variables endogenous to interaction" (Wendt 1994:387).

En förtjänstfull teoretisk diskussion (om än med inslag av empiriska observationer) om det gemensamma intresset vis-à-vis egenintresset förs av David Hume i *An Inquiry Concerning the Principles of Morals* från 1752. Hume skriver om egenintresset:

Det finns en princip som antas vara förhärskande i vida kretsar och som ytterst är oför- enlig med allt vad dygd och moralisk känsla heter (...) Principen säger att all välvilja mot andra är rent och skärt hyckleri, vänskap ett bedrägeri, samhällssolidaritet ett narospel, plikttrohet en snara för att försäkra sig om tillit och förtroende, och att vi alla i grund och botten bara följer våra egna privata intressen, samtidigt som vi bär dessa fagra förklädnader för att få de andra att vara mindre på sin vakt och i än högre grad utsätta dem för våra ränker och intriger (...) I grund och botten vägleds den generösaste fosterlandsvän och den gnidigaste girigbuk, den tappreste hjälte och den fegaste kruka i allt sitt handlande av samma hänsyn till den

egna lyckan och välfärden. (Hume 1992: 308-9)

Den egoistiska hypotesen ger enligt Hume uttryck för ett behov av filosofisk enkelhet. I det verkliga livet finns onekligen egenskaper som problematiserar hypotesen att all mänsklig aktivitet grundar sig i ett eller annat slags egoism. Till sådana icke-egoistiska egenskaper hör välvilja, generositet, kärlek, vänskap, medlidande och tacksamhet. Hume anför exemplet om hur ömheten för avkomman är i stånd att utmanövrera de starkaste egoistiska motiv: "Vilka själviska intressen kan tänkas vara vägledande för en älskande mor, som mister sin hälsa till följd av den outröttliga omvårdnaden om sitt sjuka barn och som sedan tynar bort och dör av sorg, när hon genom barnets död blivit befriad från det slaveri som vården innebar?" (1992:312). Vidare frågar sig Hume om vi inte önskar vår vän välgång även om vi inte själva direkt kan delta i den. Enligt Hume visar dessa och "tusen andra exempel" att en allmän välvilja visst förekommer i det sociala livet; något reellt egenintresse förbinder inte modern vid sitt barn eller vännen vid sin vän. I själva verket förefaller det som att den oegennyttiga välviljan utmärks av större enkelhet än den som betraktar all vänskap och humanitet som kosmetisk egoism.⁶ För egen del tycks mig föreställningen om ett förhärskande egenintresse lika tvevelaktig som föreställningen om en förhärskande rationalitet i mänsklig ekonomisk aktivitet. Är det inte åtminstone lika uppenbart att människan dagligen gör uppoffringar för andra som att människan dagligen utför egoistiska handlingar?

Mot allt detta kan invändas att modern och vännen kan visa genuin humanitet, men att deras beteende rör familjelivet eller det liv som inte styrs av politiska och ekonomiska fördelar, ty varken familjen eller sällskapslivet styrs av sådana betänkan. Enligt exempelvis Richard Epstein (1988) visar diskursiva antaganden om att individer kan stå utanför sig själva och offra sina kortsiktiga privata intressen till förmån för allmänintresset, att de med argumentens hjälp kan övertyga indivi-

der om position A's rimlighet och position B's orimlighet, att medborgare kan erkänna sina misstag och anpassa sig efter sina medmänniskors objektiva bedömningar att den diskursiva demokratisynen är en "uneasy cross between aspiration and description." Ur ett preskriptivt perspektiv hoppas även Epstein att deliberation och eftertanke vore politikens kännemärke, men deskriptivt finns det enligt Epstein alltför många bevis som talar för att situationen är just så som pluralisterna beskriver den; dvs. "ceaseless compromises between competing factions, none of which would pay a nickel to advance the common good, even if they could identify it. It does not take an elaborate empirical study to note the powerful influence that individual self-interest exerts over politics" (Epstein 1988: 1637).⁷

Faktum är att om Epstein valt att betrakta just "elaborate empirical studies" skulle han finna att egenintresset inte alls styr det västerländska politiska livet i den utsträckning som så många intuitivt verkar tro. I Sverige har exempelvis Leif Lewin (1988) gjort en sammanställning av amerikansk och europeisk statsvetenskaplig forskning som avhandlar just frågan om det är egenintresset eller allmänintresset som dominerar det politiska livet. Lewins arbete består i stor utsträckning av att gå tillbaka till auktoritativa tidskriftsartiklar och undersökningsrapporter för att undersöka vilken egentlig empirisk grund som finns för antagandet om ett förhärskande egenintresse i västerländsk politik. Tvärt emot Epsteins tvärsäkra syn på egenintressets makt över politiken visar Lewins sammanställning att det inte alls finns någon direkt, a priori given koppling mellan egenintresse och politiskt beteende.

Enligt den empiri som Lewin redovisar röstar inte väljarna främst efter plånboken utan i enlighet med en uppfattning om ett allmänintresse; politikerna är inte främst röstmaximerare utan försöker förverkliga sina politiska program; och byråkraterna är inte främst budgetmaximerare utan söker i första hand lojalt implementera politiska beslut. Vad gäller väljarnas egenhypotes har Paul Meehl (1977) visat att om man utgår från public-choice-teore-

tikernas (Downs, Buchanan m.fl.) antagande om egoistiska väljare måste valdeltagande överhuvudtaget betraktas som synnerligen irrationellt. Om man som enskild individ inte nämnvärt kan påverka valutgången finns inte heller något övertygande skäl att rösta: att rösta är att delta i en makroprocess som inte kan sägas vara en särskilt lönande sysselsättning (Lewin 1988:57). Kostnaden (eller ansträngningen) motsvaras inte av nyttan (eller utbytet).⁸ I sitt sökande efter en förklaring till varför människor trots allt går till valurnorna kom Meehl fram till att den amerikanska väljaren drivs av en "sociotropisk" inställning: folk röstar på det alternativ som de tror bäst gynnar samhället som helhet.⁹

I de studier – återgivna och sammanfattade i Lewin – som behandlat det europeiska valbeteendet ger en liknande bild av väljarna som icke i första hand egoistiska. David Butler och Donald Stokes har sedan 1950-talet studerat brittiskt valbeteende och konkluderar att väljare inte byter parti beroende på den egna ekonomiska situationen. De skriver: "The ebbs and flows of the party tide have, for example, been far greater than the numbers of people who have entered or left the ranks of the unemployed" (Lewin 1988). Däremot visar Butler och Stokes valundersökningar att särskilt *betalningsbalansens* tillstånd hade ett tydligare samband med väljarsympatierna, vilket alltså stödjer hypotesen om att väljarnas röstningsbeslut grundar sig mer på en uppfattning om samhällsekonomin tillstånd i stort än på privatekonomiska förhållanden. Vad gäller Sverige har Sören Holmberg kunnat påvisa att väljarna tar partipolitiska hänsyn när de uttalar sig om privatekonomiska förändringar; så hävdar exempelvis övertygade socialdemokrater i större utsträckning att de fått det sämre under den borgerliga regeringen än socialdemokrater med svagare partisympatier. Holmberg skriver: "[D]en centrala sammanbindande länken när det gäller hur ekonomiska förändringar påverkar väljarbeteendet är inte i första hand den kortsiktiga ekonomiska egennyttnan utan väljarnas ekonomisk-politiska bedömningar av samhällsekonomin och av de olika partiernas ekonomiska politik"

(Holmberg 1984: 129ff i Lewin 1988). På samma sätt har Holmberg, genom att studera attityder bland villaägare och hyresgäster om villaägarna skulle få behålla sin avdragsrätt kunnat visa hur ideologiska uppfattningar kan ha större betydelse än egenintresset: vissa villaägare visade förståelse för att avdragsrätten måste begränsas medan vissa hyresgäster hävdade att villaägarna borde få behålla sin avdragsrätt (Holmberg 1981:264ff i Lewin 1988).

Sammanfattningsvis kan man säga att det omfattande empiriska material som den moderna forskningen producerat visar att en strävan att främja allmänintresset ("den sociotropiska hypotesen") utgör en bättre förklaring av röstningsförfarandet än en strävan att främja egenintresset ("plånbokshypotesen"). Egenintressehypotesen framstår därför som "a good hypothesis facing resistant data" (Lewin 1988:78, citerar Michael Lewis Beck).

Det teoretiskt och empiriskt öppna ställningstagande i frågan om det kollektiva handlandets logik som tecknats ovan tycks mig vara rimligt. Dessutom öppnar det upp för möjligheten att undersöka i vilken utsträckning olika institutionella arrangemang förmår besvara den fråga som Habermas ställde i inledningen av detta avsnitt, dvs. hur vi skall sörja för att det politiska beslutsfattandet blir ett forum för att fastställa det gemensamma bästa i stället för en arena där egoister kämpar för att vinna så stora personliga fördelar som möjligt. Det bör dock påtalas, i anslutning till figur 1 ovan, att det är problematiskt att betrakta social identifikation som något odelat positivt. Ty såväl chauvinistisk nationalism som extremistorganisationer av olika slag visar ofta (om inte alltid) på förekomsten av, eller åtminstone föreställningen om, social identifikation eller gemenskapsband medlemmarna emellan. Dessutom är det ett felslut att likställa individualism med egoism och kollektivism med altruism; kollektivism är väl förenlig med egoism ("kollektiv egoism") och individualister kan mycket väl handla altruistiskt ("individualistisk altruism"). Det finns inget som garanterar att social interaktion le-

der till demokratiskt och solidariskt beteende; i själva verket kan det vara precis tvärtom. Som Stephen Holmes (1993:179) skriver: "It is only through intense social interaction, for example, that human beings acquire their worst follies and fanaticisms: the capacity for intolerance or racism would never flourish in presocial isolation (...) Those who overcome self-interest are not necessarily benevolent or humane".

(c) materiell och intersubjektiv struktur

När vi studerar vilken institution eller struktur som bäst gynnar en diskursiv politik i det gemensamma godas tjänst, måste vi enligt min mening skilja på två sorters strukturer: dels den materiella strukturen dels den intersubjektiva strukturen. Den materiella strukturen består av formella rättigheter, konstitutionella praktiker, socioekonomiska förhållanden som levnadsstandard och utbildning. Den intersubjektiva strukturen består av mer svårkvantifierbara faktorer som förståelse, perceptioner, social kunskap, informella regler och psykosociala relationer. Dessa två strukturer skall inte förstås som helt separata. Det finns ingen entydig eller allmängiltig logik som avgör vilken struktur som är primär.

Tonvikten i den här framställningen kommer dock att ligga på den intersubjektiva strukturen. Anledningen till detta är att den intersubjektiva strukturen, som jag kommer att visa i åtföljande kapitel, i stor utsträckning bestämmer i vilken mån individer kan uppnå något som liknar samförstånd. Genom att byta ut begreppet 'stat' mot begreppet 'individ' kan en av Wendts teser belysa vad jag menar. Wendt skriver: "The greater the degree of conflict in a system, the more the [individuals] will fear each other and defend egoistic identities by engaging in relative gains thinking and resisting the factors that might undermine it" (Wendt 1994:389). En teoretisk utgångspunkt är att praktiken eller interaktionen kommer att forma identiteter och intressen. Identitets- och intresseformering betraktas inte enbart som exogena variabler, utan även som endogena. Istället för att byta en endimensionell

syn mot en annan, görs således ett försök att förstå den politiska processen med hjälp av en empiriskt mer godtagbar tvådimensionell syn, där exogena och endogena variabler uppträder i växelverkan med varandra.¹⁰ Vidare förutsätts att all social aktivitet i någon mån präglas av en intersubjektiv struktur samt att denna kan förändras och manipuleras. Och eftersom det är aktörernas interaktion som styr den intersubjektiva strukturen handlar det här om att aktörernas åsikter, intressen och föreställningar kan förändras, både självmant och genom manipulation.

Den diskursiva demokratins främsta kännetecken är alltså tron på människors kapacitet att genom deltagande och diskussion förändra sina identiteter och intressen och därmed sina politiska preferenser. Benjamin Barber (1993: 69) skriver:

Democratic politics is transformative, and it is its capacity for civic self-transformation (among other things) that distinguishes it from despotism. *Democratic participation turns self-interested private beings into citizens with a concern for the community* (...) In the absence of a *language of civic transformation*, we cannot escape the prison of heteronomy that is invariably established by the language of opinion, interest, and radical individualism.

Political judgment is necessarily rooted in common deliberation and occurs only when citizens are joined together ... it is a social and political faculty depending on political interaction, rather than — as it has often been depicted from Kant to Arendt — an exclusively cognitive faculty.

Barber hävdar inte att den egensinnige egoisten förvandlas till omtänksam altruist så fort han ägnar sig åt politisk deliberation. Det är snarare en fråga om att minska avståndet mellan de båda extrempositionerna (egoist kontra altruist). Inte heller hävdar han att intressen utelämnas eller förlorar sin relevans inom den deliberativa processen. Privata intressen, skriver Sunstein, förblir "relevant inputs into politics" men politikens primära funktion är inte att implementera dessa. Han skriver vidare att "[p]olitical actors are not supposed to come to

the process with preselected interests that operate as exogenous variables. The purpose of politics is not to aggregate private preferences, or to achieve an equilibrium among contending social forces. The (...) belief in deliberation counsels political actors to achieve a measure of critical distance from prevailing desires and practices, subjecting these desires and practices to scrutiny and review" (1988: 1548-9).

Den grundläggande tankegången för både Barber och Sunstein är alltså att politiken rymmer ett slags transformativ dimension. Politiken liknas inte vid en marknadsplats dit man fraktar sina preferenser för implementering, utan beskrivs snarare som en lärande institution som ger deltagarna en möjlighet att med hjälp av information och diskussion distansera sig själva och forma sina preferenser i samspel med andra (Sunstein 1988:1545).¹¹ Vi närmar oss därmed ett annat centralt begrepp inom politisk teori, nämligen universalism och partikularism.

(d) Universalism och partikularism

I sin diskussion om de verkliga tingens kvaliteter försöker Aristoteles påvisa skillnaden mellan begreppen universalism och partikularism: "Now of actual things some are universal, others particular. I call universal that which is by its nature predicated of a number of things and particular that which is not; 'man', for instance, is a universal, Callias is a particular" (Alexander 1991:163). När vi refererar till Callias som en 'man' bedömer vi honom efter universella kriterier som går utöver Callias särskilda situation. Vi kan på så sätt jämföra Callias handlingar med andras och utveckla ett kritiskt perspektiv. Detta till skillnad från om vi begränsar oss till att jämföra Callias med Callias. Vad gäller normativa system, skriver Alexander (1991:164): "To the degree that normative orientations are more neutral, less diffuse and more other-oriented, they are more universalistic." När det gäller sociala relationer och samarbete skiljer vi på specifika-exklusiva interaktionsmönster och generella-inklusive interaktionsmönster.

Enligt det förra mönstret handlar man utan generella principer, man förlitar sig enkom på det egna omdömet och bemöter andra med fördomar. Enligt det senare är det precis tvärtom, man hänvisar till generella principer, värdesätter andras åsikter och bemöter andra med tolerans. Alexander skriver vidare:

When they act for self-interest alone without reference to higher laws, when they accept capricious authority without demanding justification or when authorities refuse to recognize the legitimacy of demands for justification when they are made – in all these situations actors are behaving in particularistic rather than universalistic ways. (1991:166)

Idén finns allmänt formulerad i den socialpsykologiska litteraturen, där George Herbert Meads (1934) teori om "den generaliserade andre" blivit tongivande. Genom lek utvecklar ett barn en förmåga att först ta den andres roll och sedan internalisera den. Först sker universaliseringen genom socialisering bortom sig själv, sedan bortom familjen och så vidare. På så sätt kan man inta en kritisk attityd gentemot sig själv: man jämför sig själv med en generaliserad referens, man betraktar sig själv utifrån ett universellt perspektiv, man "konverserar med en allmän anonym motpart." Jaget präglas på så sätt av en viss överstiglighet – jag kan ställa mig utanför mig själv och bedöma mina handlingar utifrån en uppsättning gemensamma eller allmänna normer och attityder. Här ligger givetvis grunden till självkritik.

(e) Allokativa och auktoritativa resurser

I och med att vi förväntar oss att aktörernas identiteter eller självuppfattning och intressen förändras, talar vi om vad Steven Lukes kallat maktens tredje ansikte. Vissa individers handlingar är avsedda att förändra andra individers intresseuppfattning: partikularistiska identiteter och intressen skall ersättas av universalistiska. Transformationen involverar därmed makt i Lukes mening. Om den materiella och intersubjektiva strukturen betraktas som maktstrukturer, och vi försöker definiera dess innehåll, finns vägledning i Anthony Giddens

maktbegrepp. Makt skall enligt Giddens förstås som en 'transformativ kapacitet', dvs. "the capability to intervene in a given set of events so as in some way alter them" (Giddens 1985:7). Typexempel på sådan maktutövning är en lantbrukare som i kraft av att vara jordbruksutskottets ordförande driver igenom ett förslag om ökade jordbrukssubventioner eller en statsminister som genom kompromisser med andra partier undslipper nyval. Giddens maktbegrepp är intimt förknippat med resurser: "[P]ower must be related to the resources that agents employ in the course of their activities in order to accomplish whatever they do" (ibid). Resurserna är av två slag: 'allokativa resurser' och 'auktoritativa resurser'. Den förra inbegriper materiella ting, den senare "the means of dominion over the activities of human beings themselves" (ibid).

Vi ser här en återkoppling till vad jag tidigare kallat den materiella respektive den intersubjektiva strukturen. Giddens kritiserar den sorts historiesyn som ensidigt betonar de allokativa resursernas betydelse för social förändring, dvs. den historiska materialismen och andra former av kulturell eller social evolutionism enligt vilken förändring skall förstås som individers anpassning till nya miljöer ("modes of production" och dess institutionella organisation = materiell struktur). Därmed inte sagt att de auktoritativa resurserna skall överbetonas. Det finns enligt Giddens inga "prime movers in human history", varför den sociologiska analysen måste intrikas på att "examining the variety of relations between the allocative and authoritative resources in the constitution of social systems and in the dynamics of social change" (1985:8). Även denna syn rimmar väl med min kommentar ovan om förhållandet mellan den materiella och intersubjektiva strukturen.

Sociala system skall alltså förstås som makt-system "in the sense that they are comprised of relations of autonomy and dependence between actors or collectivities of actors" (ibid). Vissa aktörer leder, andra följer; kalla dem gärna aktör A och aktör B. Maktsystemen präglas av såväl beslut som icke-beslut; det ur ett maktperspektiv viktiga med icke-beslut är

att vissa beslut stryks från dagordningen. Diskussion och beslutsfattande begränsas så till att omfatta "safe issues" som inte hotar aktör A's intressen.¹² 'Icke-beslut' är således inte bara en 'negation' av beslut, utan en positiv (aktiv) handling med syfte att passivisera andra aktörer eller utradera vissa frågor. Exakt hur dessa maktförhållanden kommer att ta sig uttryck beror givetvis på hur den specifika organisationen är organiserad och vilka aktörer som verkar inom den. Hur makten gestaltar sig handlar således både om organisationens eller institutionens arkitektur (regler, procedurer) och om dem som genom sina handlingar reproducerar strukturen. Man kan så säga att strukturen är en del av mänskliga handlingar: strukturen begränsar förvisso individernas handlingar (vill man göra ändringar i grundlagen måste man göra detta enligt de regler som föreskrivs i densamma) men är för den skull inte omöjlig att förändra.

Sociala institutioner skall alltså betraktas som ett slags maktcontainers vars specifika struktur tillhandahåller aktörerna med allehanda resurser med vilka de kan hävda sina viljor eller driva sina intressen. Makt är således ett relationellt koncept i den meningen att det refererar till aktörernas relationer. Terence Ball understryker i sin uppsats "New Faces of Power" (1992) Giddens syn på makt som en transformativ kapacitet. Ball skriver där att "[p]ower is (...) a relation in which one agent or agency somehow affects the attitudes or actions of another" (1992:14). Han vänder sig dock dels mot vad han kallar den 'mekanistiska-kausala' maktsynen hos Robert Dahl enligt vilken "... object A exerts a force on object B if A produces a change in the velocity of B"; dels mot Lukes föreställning om att "exercising power" är samma sak som "causing harm" (1992:16,19). Maktutövningen är mer subtil och mångfacetterad än vad en mekanistisk syn tillåter. För det första kan makt utövas "through rational persuasion and even in beneficial or benevolent ways." För det andra är maktbegreppet ett "two-way relationship": makt måste inte betyda att B entydigt förtrycks av A, utan även att B frigör sig från A's förtryck ("empowerment").¹³ Vi hör ofta det

ta resonemang från personer som hävdar att de eftersträvar makt, men bara för att kunna förändra ett sakförhållande eller hjälpa en förtryckt grupp.

(f) Deskriptiv och substantiell representation

I moderna demokratiska institutioner regleras intressen och maktrelationer oftast genom representation.¹⁴ Representationens *raison d'être* vilar ju på antagandet att den representerades "basic identity is constituted in a place X and that decisions that can affect this identity will be taken in place Y" (Laclau 1993:290). Genom representationen erhåller varje medborgare rätten att få sin röst hörd i frågor som rör honom själv. Enligt Ernesto Laclau skall representationen dock inte betraktas som en rent deduktiv process varigenom den ursprungliga identitetsformeringen (i plats X) enkelt överförs till plats Y ("transmission"). Representationsprocessen utgör snarare en "entirely new addition" i den meningen att den representerades prekonstituerade (exogena) identitet på ett eller annat sätt förändras.¹⁵ Laclau illustrerar sin tes med exemplet om en representant som utifrån en grupp lantbrukares mandat söker bibehålla jordbrukspriserna. Laclau skriver:

[T]he terrain on which this interest must be represented is that of national politics, where many other things are taking place, and even something apparently as simple as the protection of agricultural prices requires processes of negotiation and articulation with a whole series of forces and problems that far exceeds what is thinkable and deducible from place X. So, the representative *inscribes* an interest in a complex reality different from that in which the interest was originally formulated, and in doing so he or she constructs and transforms that interest. (1993:290-1)

Den perfekta representationen, enligt vilken representanten är en spegelbild av den representerade, måste alltså betraktas som en drömbild. Under den politiska processens gång omvandlas och omformuleras såväl intressen som identiteter. Till skillnad från så många

andra demokratiteoretiker fokuserar inte Laclau ensidigt på slutsatsen att de representerade eller demokratin förlorar på att spegelbilden inte kan infrias. Eftersom representanten deltar i själva konstitueringen av den representerades intressen, menar Laclau, fyller han eller hon en viktig demokratisk funktion. Ty om vi följer Laclau och medger att det i varje intresse och i varje sociala aktörs identitet finns ett visst mått av flexibilitet, uppstår på den politiska arenan ett slags konkurrens mellan olika innehåll som kan förändra intresset eller identiteten. Detta skall kontrasteras med vissa etniska grupper som vidmakthåller stängda identiteter vilket skapar kronisk konfrontation med andra grupper. "It is the integration of [interests] that can create the bases for a democratic development, and that requires a split from oneself, the need to be represented outside oneself to a proper self. There is democracy only if there is the recognition of the positive value of a dislocated identity" (Laclau 1993:292). Laclau redogör här för hur i första hand den intersubjektiva strukturen producerar endogena identiteter och intressen.

Vi skall i hänseende till representationsmekanismen skilja på två sorters representation: 'deskriptiv representation' och 'substantiell representation' (Pitkin 1967). Den deskriptiva representationen bygger på att en person kan ersätta en annan om de är tillräckligt lika varandra. Vad som skiljer en representativ församling från andra församlingar är "its accurate part-by-part correspondence for which it stands (...) What qualifies a man to represent is his *representativeness* – not what he does, but what he is, or is like" (Pitkin 1969:10-11). Enligt denna syn beror representationens autenticitet på huruvida man uppnår en korrekt komposition – "Problems of what the representatives are to do once they are chosen, simply do not arise" (Pitkin 1969:11). Den substantiella representationen grundar sig på just det som bortses ifrån i den deskriptiva representationen, nämligen på själva aktiviteten "att representera", att handla i någon annans ställe. Genom att fokusera på vad representanten verkligen gör (substansen) när han

Liberalit perspektiv	Kommunitärt/diskursivt perspektiv
Gesellschaft	Gemeinschaft
Realism	Idealism
Pluralism	Diskursiv demokrati
Exogena intressen/åsikter	Endogena intressen/åsikter
Partikularism	Universalism (partiell)
Materiell struktur	Intersubjektiv struktur
Allokativa resurser	Auktoritativa resurser
Deskriptiv representation	Substantiell representation

Figur 2. Struktur, makt och representation i demokratiska institutioner.¹⁶

representerar (processén) kan vi exempelvis säga om en representant att "he 'represents Texan oil interests', meaning nothing about any formal authorization or accounting, nor that he symbolizes or resembles or depicts, but simply that the substance of his activity furthers those interests" (Pitkin 1969:14).

Eftersom tonvikten enligt det förra synsättet läggs på den prepolitiska kompositionen (att vara representativ), och inte på vad som händer under själva processen (att representera) representerar den deskriptive representanten exogena intressen, medan den substantiella representationen bättre representerar endogena intressen.

Det är nu möjligt att i figurform sammanfatta vad som hittills sagts om de begrepp som kan strukturera en diskussion med utgångspunkt i empiriska erfarenheter. Se figur 2.

Jag har nu formulerat den teoretiska analysram som denna artikel bygger på, och kan nu gå vidare och analysera den fråga som jag lät Habermas formulera i början av detta avsnitt. Syftet med de följande avsnitten är att undersöka hur makt och representation gör sig gällande i två politiska institutioner och strukturer. Tonvikten ligger dels på att klargöra hur de olika strukturerna påverkar det politiska beteendet, dels på att undersöka huruvida strukturerna präglas av skevheter vad gäller makt och inflytande. Teorin om den diskursiva demokratin skall nu konfronteras med sekundäremperi i form av Jane Mansbridges fallstudie.

2. Insiders och outsiders i stadsmöte

I sin studie om lokal styrning av skolor i New York drar Amy Gutmann (1980) slutsatsen att den diskursiva demokratin blir effektiv först när medborgare åtnjuter en jämlik socioekonomisk status. I själva verket förhåller det sig så, menar hon, att det finns ett direkt samband mellan utbildningsnivå och socioekonomisk status och deltagande: högre levnadsstandard och utbildningsnivå motsvaras av ökat deltagande (Gutmann 1980:189). Det slags jämlikhet som Gutmann syftar på är alltså en jämlik fördelning av materiella eller allokativa resurser: medborgare som inte kan försörja sig och tillgodogöra sig information kan inte avkrävas samma deltagandefrekvens som medborgare med grundläggande utbildning och säkrad inkomst. Hon skriver: "[O]nly after the basic rights of all citizens are guaranteed and after distributive inequalities, if any, are justified can the results of democratic procedures rightly be taken to be the legitimate outcome of the deliberation of free and rational beings" (Gutmann 1980:191). Någon analys av den intersubjektiva strukturen griper sig emellertid inte Gutmann an, vilket jag betraktar som en brist för hennes jämlikhetsresonemang.

Det här kapitlet handlar just om detta slags intersubjektiva maktförhållanden och dess konsekvenser för deliberationens autenticitet och därmed dess konsekvenser för den diskursiva demokratin. Endast efter att dessa faktorer tagits i beaktning kan vi sammanställa en preliminär probleminventering för den diskursiva demokratin.

(a) Stadsmötet i Selby

Idén om stadsmöten har gått som en röd tråd genom amerikansk demokratidebatt sedan slutet av 1700-talet. Tocqueville skrev att "town meetings are to liberty what primary schools are to science; they bring it within the people's reach." Lord Bryce beskrev stadsmötet som "the most perfect school of self-government in any modern country", och Thomas Jefferson menade att stadsmöten "have proved themselves the wisest invention ever

devised by the wit of man for the perfect exercise of self-government, and for its preservation."¹⁷ Även i den samtida amerikanska demokratidebatten återkommer man ständigt till stadsmötets centrala roll: under 1992 års presidentvalskampanj hänvisade Bill Clinton återkommande till stadsmötet som en historisk manifestation av den amerikanska demokratin.

Som jag ser det består stadsmötets dragningskraft framför allt i att det speglar idén om social harmoni, som manifesteras i enhälligt fattade beslut. Stadsmötet symboliserar således en eftersträvarsvärd demokratisk institution utan någon direkt ideologisk hemvist. Tanken finner stöd hos såväl radikaldemokrater och kommunitärer som hos republikaner och konstitutionalister (se t.ex. Pateman 1970; Barber 1984; Sandel 1982; Sunstein 1988; Pocock 1975; Wolin 1960). Det finns därför goda skäl att analysera denna institution i viss detalj. Om stadsmötet, i sin nära nog ideala demokratiska konstruktion, visar sig vara problematisk säger det oss en hel del om den diskursiva demokratis möjligheter.

Mansbridges studie bygger i grunden på en analys av intressenas "natur". Hennes klassificering följer i allt väsentligt den som gjorts i det inledande kapitlet: Mansbridge skiljer mellan motstridiga och gemensamma intressen. De korresponderande demokratiformerna är "adversary democracy" och "unitary democracy", vars huvudsakliga skillnader kan summeras med hjälp av en enkel figur, se figur 3 (Mansbridge 1980:5).

"Unitary democracy" handlar i första rummet om jämlik respekt (intersubjektiv struktur/auktoritativa resurser) medan "adversary democracy" i första hand handlar om jämlikt skydd av intressen (materiell struktur/allokativa intressen). Eftersom varje samhälle präglas av såväl gemensamma som motstridiga intressen krävs också två sorters institutioner med olika uppsättningar ideal, beslutsregler och interaktionsmönster. Vilket slags institution som skall anlitas bestäms av kontexten. I situationer med motstridiga intressen är "adversary democracy" den lämpligaste institutionen, i situationer med gemensamma intres-

	Adversary	Unitary
Antagande:	Motstridiga intressen	Gemensamma intressen
Jämlikhetsideal:	Jämlikt intresse-skydd	Jämlik respekt
Beslutsregel:	Majoritetsregel	Konsensus
Intimitetsnivå:	Hemlig valsedel	Direktkontakt

Figur 3. "Adversary democracy" kontra "Unitary democracy".

sen bör "unitary democracy" väljas. Det handlar alltså *inte* om ett ensidigt fördömande av den förra institutionen och omfamnande av den senare. I själva verket förhåller det sig så att "unitary democracies that ignore or suppress conflicting interests can do as much damage both to themselves and to their members as can adversary democracies that ignore or fail to develop their members' common interests" (Mansbridge 1980:xi). Demokratiteorins uppgift är att knyta samman dessa båda demokratimodeller "into a single institutional network that can allow us both to advance our common interests and to resolve our conflicting ones" (Mansbridge 1980:7).

För att ro tesen i hamn har Mansbridge företagit en ofta citerad fallstudie i vad som skulle kunna kalla 'politisk antropologi' eller 'politisk sociologi.' I *Beyond Adversary Democracy* från 1980 återger hon så en detaljerad beskrivning av hur människor handlar, känner och tänker i en liten demokratisk process som positionerar sig i närheten av "unitary democracy," dvs. 1970 års stadsmöte i Selby. En av Mansbridges viktigaste utgångspunkter är att i Humes anda ifrågasätta idén om att motstridiga intressen skulle utgöra ett för samhällslivet oföränderligt faktum.¹⁸ Hon skriver: "[T]he increasing legitimation of conflicting interests should not blind us to the fact that most human relationships are still built on common interests" (1980:5). Den demokratiform som här kommer att analyseras, dvs. "unitary democracy", bygger på den aristoteliska tanken att vänskapen utgör det kitt som håller

stadsstaten samman. Om läsaren för ett ögonblick återvänder till figur 3, så framgår det tydligt att vad som utmärker denna demokratimodell – jämlik respekt, ansiktskontakt, gemensamma intressen och konsensus – också utmärker ”den verkliga vänskapen” så som Aristoteles formulerat den i *Den Nikomachiska etiken*. ”Unitary democracy” är således ingalunda något nytt påfund utan kanske snarare den äldsta och mest långlivade formen av mänsklig organisation vi känner. Liksom att familjen är den naturliga metaforen för monarkins legitimitet, är vänskapen demokratins (Mansbridge 1980:9).

Till Mansbridges positiva observationerna hör att det i Selby tycks finnas en föreställning om det gemensamma bästa som effektivt utmanövrerar motstridiga intressen. Man kan också föreställa sig att ett slags sympati infinner sig bland deltagarna;¹⁹ man föreställer sig att man befinner sig i den andres situation och upprättar på så sätt en länk mellan sig själv och andra (”social identification”). Sympatin fungerar som ett slags instrument med vilket vi avbildar vår nästas omständigheter för att sedan kunna överbygga en kognitiv begränsning. Denna process beskrivs exempelvis utförligt av Adam Smith i hans teori om den ”opartiska åskådaren” (Hallberg 1994). Poängen med den opartiska åskådaren är att aktörerna genom en ömsesidig ansträngning skall kunna enas kring den grad av intresse som båda kan stödja. Det grundläggande antagandet är fortfarande att människan har ett känsloliv och att hon eftersträvar harmoni med sina medmänniskor. För att uppnå sympati/harmoni anpassar aktör A sin inställning för att närma sig aktör B's. Och även om aktör B inte kan känna med samma intensitet som aktör A, så anstränger han sig för att föreställa sig själv i aktör A's situation och väcker därmed de sympatikänslor som möjliggör ett närmande.

En indikator som tyder på att sympati/gemensamma intressen förekommer i Selby är den förhållandevis vanliga förekomsten av donationer till det allmänna: ”In Selby, the people who volunteer their time, money, or land for town projects talk about ”the town” almost as if

it were part of their family” (Mansbridge 1980:74).²⁰ I det här avseendet är Selbys lilla storlek (350 invånare) en fördel i den meningen att ’free-riderproblem’, dvs. att man tar del av andras donationer utan att donera själv, minimeras. Att döma av Mansbridges mer ingående analyser måste emellertid bilden av ett politiskt samfund som upprätthålles av en vänskaplig harmoni betraktas som ytlig, eller till och med demokratiskt bankrutt. Den diskursiva demokratin i Selbys tappning kräver nämligen att stora delar av *demos* exkluderas från den politiska processen. I det avseendet skiljer sig inte det moderna stadsmötet från Atens demokrati, även om gränsdragningen är en annan. Analogin mellan vänskapen och demokratin är alltså inte helt oproblematiserad, vilket jag vill hävda grundar sig i en alltför ytlig analys av Aristoteles vänskapsmetafor. Mer om detta senare.²¹ Återstoden av detta kapitel ägnas åt en kritik av den demokratimodell som manifesteras stadsmötet i Selby.

(b) Ojämliga auktoritativa resurser

Av Selbys 350 invånare deltog mindre än en tredjedel ($n = 90$) i 1970 års stadsmöte. I en studie om deltagande i 1970 års stadsmöten i 82 städer i Vermont visar Frank Bryan (1975) att det genomsnittliga deltagandet ligger på 25%. Städernas storlek varierade från 196 till 3 187 invånare; deltagandet varierade från 42% i en stad med 751 invånare till 8% i en stad med 1 061 invånare (Bryan 1975 i Mansbridge 1980:346n). Med utgångspunkt i dessa siffror ligger alltså deltagandet i Selby (26%) på en genomsnittlig nivå. Den trots allt låga siffran ger en fingervisning om en grundläggande svårighet för alla deltagandedemokrati-er; deltagande tar tid (minst en dag) och kostar pengar (utebliven lön den dagen man deltar). Just tidsdimensionen utgör också en av Jon Elsters viktigaste kritik mot Habermas idé om det rationella samtalet (Elster 1986 i Björklund 1991:82-3). Men även om vi för tillfället bortser från de praktiska problemen med tid, rum och kostnader, och istället koncentrerar oss på själva processen, uppenbarar sig snart andra, mer svårfångade, problemområden.

Efter att först ha observerat stadsmötet ägnade sig Mansbridge åt djupintervjuer med deltagarna. Bland de intervjuade nämner Mansbridge t.ex. James Pedley på brädgården som påtalar de psykiska kostnader (auktoritativa resurser) som är förknippade med mötena: "Specially if you (...) make a mistake and say something," berättar Pedley, "then people would never get up and say anything again. They feel themselves inferior (...) Myself, I feel inferior, in many ways, to other people" (Mansbridge 1980:60). En annan deltagare var lantbrukaren Clayton Bedell som för första gången på tio år deltog i ett stadsmöte. Under stadsmötet skrottade övriga deltagare när grannskapets vägkommissionär påtalat att när Bedell kör gödsel mellan åkrarna så trillar hälften ner på vägen. I en intervju flera månader senare delgav en deltagare Mansbridge ett annat tillfälle då Bedell gjort sig till allmänt åtlöje genom att gå till personangrepp, vilket påverkade hans auktoritativa resurser negativt.

Exemplen visar på två problemområden: Det första handlar om den ojämlikhet i argumentationskapacitet (auktoritativa resurser) som präglar alla offentliga diskussioner (Björklund 1991:84).²² Den välartikulerade och talföre favoriseras medan den som har svårigheter att uttrycka sig, som inte förmår formulera en åsikt klart och tydligt, känner stor nervositet, eller är rädd för att göra bort sig marginaliseras, inte sällan genom självzensur. Finns inte då en påtaglig risk att de talföra övermannar och i praktiken förtrycker de mindre talföra? Är inte detta oacceptabelt utifrån jämlikhetsidealet? Svaret på den frågan torde vara ja, argumentets primat (universalism) har något odemokratiskt över sig. Men utan föreställningen om bättre och sämre argument töms det rationella samtalet och därmed den diskursiva demokratin på sitt innehåll. Detta löser emellertid inte problemet att definiera vad som är förnuftigt och vad som är oförnuftigt. Vi bör således med exempelvis Alasdair MacIntyre eller Pater Winch fråga oss vems förnuft vi talar om. Idén om ett förnuft som börjar med att sortera bort fördomar och slutar med att leverera de "rätta" svaren på

våra moraliska frågor måste i de allra flesta fall betraktas som en vanföreställning. Enligt upplysningskritiker som exempelvis MacIntyre och John Gray är förnuftet såväl historiskt som kulturellt betingat och skall närmast betraktas som någonting relativt lokalt; vad som räknas som "rimligt" och vad som räknas som "fanatiskt" beror på vilken gemenskap vi befinner oss i. Så var ju exempelvis Sovjetregimens definition av vem som var sinnesjuk och vem som var frisk synnerligen godtycklig och knappast användbar inom västeuropeisk psykvård.

Det andra problemområdet handlar om en *ojämlik fördelning av respekt* som motiveras med resonemang om deltagarnas kommunikativa kompetens.²³ Vi kan så notera att det centrala jämlikhetsidealet som i figur 3 tillskrivs en "unitary democracy," dvs. 'jämlik respekt', inte infrias i fallet Selby. När andra fattiga och lågutbildade hör om de obehag Bedell utsätts för när han försöker påverka politiken sprider sig en allmän ovilja att utsätta sig för samma sak (Mansbridge 1980:61). Man menar att har man inget att säga eller inte kan uttrycka vad man vill säga, så gör man större nytta genom att inte delta överhuvudtaget (självzensurering).

Det faktum att Selby är en *liten* stad och att den politiska processen sker ansikte-mot-ansikte förefaller öka spänningen betydligt. Detta till skillnad från vanligt förekommande förhoppningar om att den ideala demokratiska processen förverkligas bäst i små, lokala beslutssituationer. "People are afraid to oppose each other in a small town," säger en äldre Selbybo, "It's family relationships. You can't say anything because you might be talking about their relatives" (Mansbridge 1980:64).

Man undviker alltså politiken eftersom politiken är en konfliktfylld arena, en maktcontainer. Häri finner vi starka inslag av konformism. Den något falska vi-känslan "underminerar medlemmarnas självkritik [och konstruktiv kritik av andra] och leder till mer irrationella beslut än om varje medlem beslutat var för sig" (Björklund 1991:84). Hade Selby varit större hade deltagarna möjligen sagt vad de själva tycker; hade röstningen skett genom

hemliga valsedlar hade de möjligen också röstat som de själva tycker. Vi kan således se att den intimitetsnivå som utmärker en "unitary democracy" enligt figur 3, dvs. 'direktkontakt', eventuellt skapar allvarliga demokratiska problem än den intimitetsnivå som karakteriserar en "adversary democracy," dvs. 'hemlig valsedel'.

Närheten är alltså inte odelat positiv. Så skriver ju också Mansbridge att "Whenever interests are in conflict, the greater publicity of one's own act and the greater the sanction of one's neighbor's visible disapproval in a face-to-face situation can stimulate conformity to the majority against one's own real interests" (Mansbridge 1980:273). Just rädslan för att baktalas eller att äventyra grannsämjan är ju ett primärt skäl till varför stora delar av Selbyborna inte deltar i stadsmötena överhuvudtaget. Vidare har jag nämnt de psykosociala barriärer som måste tas i beaktning. Mansbridge uppmärksammar givetvis detta och sammanfattar: "... a face to face assembly lets those who have no trouble speaking in public defend their interests; it does not give the average citizen comparable protection" (Mansbridge 1980:274). Dessutom, precis som att mer exakt perception kan skapa vänskapsband och empati kan den ge upphov till ilska och konkurrens. Blotta anblicken av Bedell eller Robert Gretsch, advokaten som genom att bygga ett bostadskomplex för turister blivit en av stadens rikaste män, väcker avsmak bland övriga deltagare. Den deliberativa processen gynnas under sådana spända förhållanden bäst av att representanter för fram parternas önskemål och på så sätt neutraliserar processen, precis som att juridiska ombud av samma skäl för sina respektive klienters talan vid uppslitande skilsmässomål. På samma sätt är den lilla demokratin mer lämpad för gemensamma problem eller frågor än sådana som river upp relationer och leder till intressepolarisering. Vid konflikt kommer den konsensuella, stängda processen att missgynna den svagare. Enhäligheten eller äktenskapsfriden förfalskas.

Av detta resonemang kan vi även dra en annan slutsats om direktkommunikationens tillkortakommanden: i en situation präglad av di-

rektkommunikation blir gränsen mellan argument och person suddig. Kritik uppfattas lätt som personangrepp; offentlig debatt kan svårigen skiljas från privat krigsföring: "Points of information reach the floor of town meetings dressed in the personality of particular human beings" (Mansbridge 1980:63).²⁴ Deltagarna fnyser åt vad Bedell än säger. Precis som att Bedell är fullt medveten om detta är Gretsch fullt medveten om att deltagarna störs av hans mer kosmopolitiska språkbruk och klädsmak. Bedell är en bondläpp och Gretsch en snobb; dessa omdömen påverkar onekligen Bedells och Gretschs beteenden i synnerhet och den politiska kulturen i Selby i allmänhet. Vi ser här hur Björklunds förhoppning om att deltagarna förmår skilja mellan argument och person inte kan infrias i praktiken. Argumentets universella kvalitet (vad man *säger*) ersätts av rent partikularistiska kvaliteter (vem man *är*). Det rationella samtalet bryter samman i den meningen att det inte bara är värtalighet som styr samtalet, utan även auktoritet och personlighet. Förutsättningarna för offentlig och fri kritik, "the discipline of clear and reasoned communication" (Popper 1966:217) sätts på undantag.

(c) Insider-outsider problematiken

Vilka konkreta demokratikonsekvenser följer av det faktum att många deltagare (och icke-deltagare för den delen) av olika anledningar räds deltagande? En första observation är att vänskap inte nödvändigtvis leder till goda beslut. Mansbridge berättar om den inkompetente busschauffören som inte avskedas eftersom "he's a nice guy"; man håller små tacktal till medborgare som röstas bort på grund av oegentligheter som missgynnar staden som kollektiv (t.ex. skatteplanering); kontroversiella frågor hålles gärna utanför dagordningen och därmed bortom offentlighetens ljus. Resultatet av allt detta är något av en inkompetenskult och, kanske viktigare, etableringen av en svart låda där beslut fattas utan direkt insyn. I syfte att undvika konflikt sker en hel del "utomparlamentarisk" aktivitet, inflytelserika medborgare rigger exempelvis nomi-

neringar till politiska poster på ett sådant sätt att diskussion sällan uppstår kring kandidats lämplighet.²⁵ Mötet blir rutinmässigt; det egentliga politiska arbetet ("transformation of interests" etc.) sker kring någons köksbord långt innan den demokratiska processen ens börjat. Mansbridges slutsats: "In a town meeting, each decision to resolve a matter beforehand to avoid hurt feelings becomes simultaneously a decision to withhold information from those who need it most" (Mansbridge 1980:69-70).

Mansbridges slutsats ger vägledning till en för demokratins vidkommande synnerligen allvarlig problemkrets, "insiders" utestängs "outsiders" från den diskursiva processen. Inom nationalekonomin har man med framgång formulerat ett antal teorier som försöker förklara uppkomsten av ofrivillig arbetslöshet; dvs. varför individer som önskar arbeta för marknadsmässiga löner utestängs från arbetsmarknaden. En för denna uppsats vidkommande intressant förklaring till bestående skevheter i arbetsmarknaden är "Insider-outsider-teorin om ofrivillig arbetslöshet" som kanske främst förknippas med Assar Lindbeck (Begg 1987:207-39). Insider-outsider-teorin fokuserar på anställningshinder i existerande företag. Bland hindren finns vad jag vill kalla materiella hinder, som annons- och intervjukostnader, inskolningskostnader och så vidare. Men det finns även intersubjektiva hinder. Redan anställda (insiders) kan upprätta strategiska hinder för potentiella anställningsämnen (outsiders): "they may threaten various forms of industrial disruption if too many outsiders are admitted too quickly, and in many circumstances they would find it easy to obtain mass insider support for such threats if there were any proposal to admit outsiders at a lower wage than that currently being paid to insiders" (Begg 1987:230).²⁶ Om vi lämnar de lönetekniska frågorna därhän, och istället betraktar teorin som en sociologisk teori kan vi få vägledning i den problematik som nu behandlas. Insiders svetsas samman mot outsiders; de som redan har arbete pressar upp sina löner och gör det därför svårare för dem som står utanför att skaffa sig ett arbete. Den inter-

subjektiva strukturen upprätthålles genom tyst kunskap, "vi och dom"-tänkande och så vidare. Mer generella (universella) kvaliteter som kompetens och livsåskådning sätts på undantag av mer partikularistiska kvaliteter, dvs. jag är en insider och du är en outsider. Låt oss nu med denna teoretiska modell i bakhuvudet återvända till stadsmötet i Selby.

Mötets informella procedur, kunskapens informella karaktär och deltagarnas informella relationer alierar nya eller redan utomstående deltagare (Mansbridge 1980:70). Sannolikt kommer det informella, intersubjektiva betendet av dem som inte delar diskursen, dvs. outsiders, likställa den intersubjektiva strukturen med en korruperad struktur. Mansbridge: "Such outsiders often press for formal, universalistic, public standards, and as they do so, they tear away the web of informal protection that the community extends to its own (...) The informal arrangements [intersubjektiv struktur] for the suppression of conflict that result tyrannize [outsiders] ... and ... protect [insiders]" (Mansbridge 1980:70).²⁷ Genom att undanhålla information i syfte att undvika konflikt missgynnas de som egentligen borde värnas i den demokratiska processen, dvs. de maktlösa och marginaliserade medborgarna, Selbys outsiders. Även om tyrannin inte är medveten eller konstant kommer det alltid att handla om en sammansvetsad, stabil grupps makt över en annan (Mansbridge 1980:71). Mansbridges generella slutsats om vilka konsekvenser rädslan för konflikt har för demokratin lyder:

Participation in face-to-face democracies is not automatically therapeutic: it can make participants feel humiliated, frightened, and even more powerless than before. Joking, informality, avoiding public embarrassment, and downplaying disruptive issues help assuage these fears, but while setting an emotional tone conducive to democracy as friendship [insiders], these soothing measures further isolate the powerless [outsiders]. (ibid)

Mansbridges studie visar att man i Selby förenas av föreställningen om ett gemensamt gott (Selbys och hennes invånares välbefinnande) men att alla deltagare inte anses vara lika ka-

på att definiera och implementera detta gemensamma goda. Att döma av fördelningen av politiska ämbeten anser deltagarna att nästan alla insiders, men bara de outsiders som tillhör övre medelklassen och medelklassen, är förmögna att främja det gemensamma goda (Mansbridge 1980:78). De fattigaste insider-medborgarna utestängs medan hela lägre medelklassen, arbetarklassen och de fattiga bland outsider-medborgare utestängs. Som motivering (eller legitimering) för ett större politiskt inflytande åberopar insiders sina längre erfarenheter av Selbys traditioner och politiska liv. Dessutom åberopas något av ett Burkeanskt argument: de som levit och kommer att fortsätta att leva sina liv i Selby har investerat i dess välfärd. De flyttar inte utan är, i metaforisk mening, bundna vid Selbys jord. Stadens intressen är också deras intressen. Outsiders betraktas med misstroende: utbildning och vältalighet skall inte ge någon gratis inträdesbiljett till det politiska livet.²⁸ Vad gäller inflytelserika outsiders (övre medel- och medelklass), som trots starkt motstånd kan vinna politiska positioner, hänvisar man till en kompetens som vunnits utanför Selbys stadsgränser som legitimitetskälla (universalism). Outsiders menar att de innehar en mer 'objektiv' eller 'universell' kompetens som borde vägas in vid fördelning av politiska ämbeten.²⁹ En reell maktkamp utkristalliserar: insiders känner att outsiders hotar deras positioner, outsider-eliten känner att insiders utestänger dem från de demokratiska institutionerna.³⁰

Det kanske allvarligaste problemet rör emellertid inte dem som kämpar om makten på olika legitimitetsgrunder, utan dem som inte kan åberopa någon som helst legitimitetsgrund för ökat inflytande, dvs. stadens fattigaste insiders och de outsiders som tillhör lägre medelklassen och arbetarklassen. Problemet kan dock bara sägas vara riktigt allvarligt om gemensamma intressena ersätts av konflikterande intressen. För om gemensamma intressen styr finns inga överhängande skäl som talar för lika rättigheter. De erfarna (insiders) och de klipska (outsider-eliten) skulle då värna övriga medborgares intressen. Mans-

bridge skriver: "When interests are similar, citizens do not need equal power to protect their individual interests; they only need to persuade their wisest, cleverests, most virtuous, and most experienced citizens to spend their time solving problems in the best interests of everyone" (1980:88). Den centrala frågan blir då huruvida medborgarna i Selby har gemensamma intressen. Efter att ha kompletterat ytliga betraktelser med djupintervjuer konstaterar Mansbridge att medborgarna inte entydigt förenas av gemensamma intressen, vilket bestrider ännu ett grundläggande antagande för "unitary democracy" i figur 3.

Insiders är oftast lantbrukare med större egendomar medan outsiders är förvärvsarbete. Det betyder att insiders och outsiders ser olika på egendomsbeskattning. Insiders vill sänka den medan outsiders tycker att den kan höjas något. En annan konfliktfråga gäller stadens serviceproduktion. Hela 70% av stadens budget går till skolsystemet: outsiders, som oftast har en högre utbildning och inte nödvändigtvis föreställer sig att deras barn skall bo i Selby hela livet, anser att skolan måste prioriteras. Insiders, som anser att framgång följer av disciplin, lokalkännedom, hårt arbete och familjens rykte är mindre intresserade av utbildningsfrågor. Deras barn förväntas ta över gården i Selby, inte skaffa sig en Mastersexamen från något östkustuniversitet. Insiders och outsiders skiljer sig även vad gäller synen på barnens fritid: insiders har alltid något "farm work" att sysselsätta sina barn med. På så sätt hamnar de inte i några gängbildningar. Outsider-barn tillbringar däremot långa eftermiddagar vid flipperhallen eller trailerparkeringen, varför deras föräldrar anser att man behöver fritidsgårdar och dylikt. En fjärde skiljepunkt (förutom skatter, utbildning, och fritid) är vad man kallar "zoning ordinances", dvs att man endast får sälja landegendom i stora delar. För insiders, som äger stora arealer men endast brukar delar av den totala arealen innebär "zoning" ett problem i den meningen att de inte kan sälja överflödiga arealer och samtidigt hamna i rätt skatteklass. Regleringarna för "zoning" och annat sköts vidare på regional nivå och bemannas huvud-

sakligen av välbärgade, universitetsbildade eller volontärer, varför insiders gärna ser att den lokala politiken sköts av "sina egna".³¹

(c) Aristoteles syn på vänskap och statsbildning

I "The Face to Face Society" hävdar Peter Laslett (1956) att ett "face to face society" och ett "territorial society" omfattas av olika psykologiska system. I det förra möts människor och lär känna varandra, i det senare kommer de aldrig att träffas och lära känna varandra; deras relationer är abstrakta, eller till och med obefintliga. En konsekvens av detta är att sympati, dvs förmågan att känna med andra, svårligen kan genereras i det territoriella samhället. Laslett skriver: "It is only under face to face conditions that such intuitive behavior—putting yourself in the position of the man you are face to face with—is both continuously possible, appropriate, and sufficient" (1956:166). Närhet möjliggör ett närmande som resulterar i mer exakta perceptioner. Så företas exempelvis viktiga förhandlingar ansikte mot ansikte, inte fax mot fax. Om inte annat så finns ett tämligen övertygande aritmetiskt argument för att enhällighet lättast uppnås i mindre grupper: två personer har svårare än en person att enas, två personer har svårare än tre personer att enas, och så vidare. Det förefaller rimligt att anta att det är lättare att finna gemensamma intressen (även om de är konflikterande till att börja med) i en grupp om tre än i en grupp om 300.³² Varje ny medlem medför dessutom nya potentiella relationer i en grupp som kan vara väl så svåra att förstå. Mansbridge summerar: "Both logic and experience suggest that it is easier to achieve a genuine common interest in a small group than in a large one" (1980:278).

Mot detta kan invändas att "face to face assembly" knappast utgör något slags generalinstrument för att skapa vad Aristoteles kallade *endräkt*. Vad Mansbridge studie pekar på är vad jag i grunden skulle betrakta som en inom demokratiteorin alltför förenklad syn på vänskapens natur så som den tar sig uttryck i den aristoteliska politikdoktrinen. Vänskapen, så

som Aristoteles formulerade den, är till sin natur exkluderande. Enligt Aristoteles är vänskapen en förutsättning för människans välmående och verkan i samhället eftersom hon tillsammans med sina vänner har "större resurser i både intellektuellt och praktiskt avseende" (Aristoteles 1988: Bok VIII, Kap. 1, 220). Vi ansluter oss alltså till gemenskaper både av intellektuella-normativa och praktiska-institutionella anledningar. Den vänskap som betingas av intellektuella-normativa anledningar kallar Aristoteles för verklig vänskap och kännetecknas av att vi skaffar oss vänner både för vår egen och för vår väns skull. Den goda vänskapen är således en välvilja av ömsesidig karaktär, och påminner därför om kärleken. Aristoteles menar vidare att verklig vänskap förutsätter en viss likhet, en känsla av att tillhöra samma släkte. Man kan endast vara god vän med eller älska ett begränsat antal individer. Att älska någon i det abstrakta är ett känslomässigt konststycke utan någon större trovärdighet. Både vänskapen och kärleken ter sig som inneboende selektiva eller ojämlika fenomen.

Jag vill dock hävda, att om kärleken tillåts utgöra den överordnade principen i ett samhälle skulle den naturliga reaktionen bli att dela in mänskligheten i vän och fiende, de som tillhör den egna gruppen och de som står utanför, kamrater och klassfiender, de som talar vårt språk och de som talar ett annat, insiders och outsiders. Såväl kärleksförhållandet som små grupper som önskar bevara sin enhällighet ställer krav på homogenisering; all utvidgning betraktas som ett hot mot gruppens harmoni. Främlingen blir därmed synonym med fienden, då hans blotta existens hotar att upplösa de förenande band som håller ihop gemenskapen och samhället. Enligt Aristoteles gör också lagstiftarna "sitt yttersta för att eliminera en avvikande hållning såsom en farlig fiende" (ibid). Homogeniseringen är vidare intimt förknippad med åsiktskonformism. Anonymiteten som tillgång eller belastning är alltså relativ: förlorad anonymitet (intimitet) kan vara berikande och självutvecklande, men kan samtidigt vara blottande och förtryckande. Henrik Ibsen har i många av sina pjäser

beskrivit det lilla samhällets hyckleri. I *Enfolkefiende* (1882) berättas exempelvis historien om en mindre stad vars vattenresurser förgiftats av den lokala industrin, men där stadens invånare väljer att dölja saken för att inte stadens rykte som kurort skall vanöras och därmed sänka stadens ekonomi.

Om vi godtar analysen att människan styrs av sina känslor och att samhället bör ordnas därefter blir all sorts politisk jämlikhet omöjlig. Ett samhälle styrt av kärleken skulle ha en homogeniserande och splittrande effekt eftersom kärleken alltid är partikularistisk. Dessutom skulle risker för all konfliktlösning att resultera i våld då konflikter ju uppkommer till följd av att ädla känslor (kärlek) ersätts med destruktiva (hat). Givet denna tendens är det klart att ett samhälle varken kan eller bör grundas på verklig vänskap. Dels kan kärleken inte utvidgas till att omfatta ett stort antal samhällsmedlemmar. Dels skulle ett sådant samhälle plågas av splittring och våld. Det normstyrda beteendet återfinns endast inom den privata sfären i form av små, lokala institutioner (t.ex. familj, förening), om ens där, vilket ju studien av stadsmötet i Selby med önskvärd tydlighet visar.

Sammanfattning

Stadsmötet i Selby är formellt öppet för alla medborgare. Ovan har jag försökt övertyga läsaren om att möjligheten till deltagande dock inte garanterar jämlikt deltagande eller jämlik maktfördelning. Småskaliga demokratier, som inom demokratiteorin under lång tid hylats som idealmodell, är alltså behäftade med allvarliga tillkortakommanden. Med hjälp av Mansbridges studie har jag kunnat visa hur outsiders har avsevärda problem att få sin stämma hörd vid stadsmöten. De känner inte till informella procedurer, de saknar förankring och stöd i bygden, de besitter inte samma information som insiders: "Their deeper social ties and readier information make it easier for Selby's old-timers [dvs. insiders] to act in town politics" (Mansbridge 1980:102). Kostnaderna för insiders är mindre (de behöver inte inskolas och skapa kontaktnät) medan de-

ras förmåner är större (de vinner socialt gillande och driver igenom egna förslag). Man skall emellertid vara försiktig med att dra alltför stora växlar på insider-outsiderproblematiken. Den framställning som här presenterats bygger, liksom andra teorier, på generaliseringar. I praktiken går inga vattentäta skott mellan insiders och outsiders cost-benefitkalkyl. Dessa varierar givetvis från individ till individ, "depending on the individuals' other obligations, financial resources, verbal skills, social ties, and information about the problem at hand" (Mansbridge 1980:249).

Med utgångspunkt i min korta analys av vänskapens natur och dess medföljande konsekvenser för institutionens natur, kan man så hävda att idén om "unitary democracy" speglar en påfallande naiv och orealistisk demokratisyn, som grundar sig på en tillika naiv och godtrogen människosyn. För egen del väljer jag att förhålla mig skeptisk till alltför vidlyftiga teorier i ämnet. Däremot sällar jag mig inte till de led som, bland annat, antar att intressen *alltid* står i konflikt med varandra, att konsensus *aldrig* kan uppstå utan förtryck av oliktankande, att individer under *inga* omständigheter kommer att betrakta andra som likar. Den avgörande faktorn här är huruvida 'gemensamma intressen' existerar och, i så fall, vilka konsekvenser dessa får för det demokratiska beslutsfattandet. Enligt Mansbridges demokratisyn är förekomsten av gemensamma intressen ett slags institutionell vattendelare: om de existerar skall vi välja "unitary democracy", om de inte existerar skall vi välja "adversary democracy".

Någon perfekt "unitary democracy" kommer aldrig att existera eftersom en sådan institution skulle kräva att alla deltagare har identiska intressen (Mansbridge 1980:26). Även om många individer och grupper kan ha ett gemensamt intresse i en viss fråga kommer de sannolikt ange olika skäl för sina ståndpunkter, vara beredda att gå olika långt för att förverkliga det ena eller det andra intresset och ha skilda idéer om hur intresset bäst omsättes i politisk form (implementering). Miljöpolitiken är ett gott exempel på denna problematik. Intressen kommer alltså sällan vara

identiska eller odelat harmoniska. Den grundläggande poängen med "unitary democracy" är, som redan avhandlats i den tidigare diskussionen om exogena och endogena intressen, att "while its members may initially have conflicting preferences about a given issue, goodwill, mutual understanding, and rational discussion can lead to the emergence of a common enlightened preference that is good for everyone" (Mansbridge 1980:25).

Deltagandedemokratier försöker utvidga vänskapens ideal till att omfatta större sammanslutningar (Mansbridge 1980:290). "The lesson of this volume for a small collective is that when a group grows larger and more diverse [insiders intresse- och deltagande monopol utmanas av outsiders] it must find a substitute for the discussion and genuine persuasion that friends use to discover their common interests (...) Many small democracies, still modeling themselves on friendships, end up using social pressure to bring minorities into line because invoking adversary procedures would require recognizing that the nature of their group had changed" (Mansbridge 1980:291). I Selby genererades ett tryck på homogenisering; konflikt är en illegitim företeelse och avvikande åsikter möts med intolerans.

Eftersom alla deltagare inte har samma auktoritativa resurser – t.ex. språk, kunskaper och psykisk styrka – att hävda sin åsikt, kommer det alltid att genereras ojämlikheter under processens gång. Att hindra andra från att tillskansa sig makt genom överlägsna argumentationsresurser är nog ofrånkomligt, så tillvida vi inte förbjuder debatter överhuvudtaget eller förse goda talare med något slags kognitiv begränsande apparatur.

4. Slutsatser

Syftet med denna artikel har varit att med vägledning av ett teoretiskt begreppsschema kritiskt granska en demokratisk institution, dvs. stadsmötet som en form av "government by discussion", som fått representera vad jag kallat den diskursiva demokratimodellen. Ett grundläggande problem är att stadsmötet, som

bygger på det aristoteliska idealet om vänskap, tycks kräva att stora delar av medborgarna ("outsiders") utestängs från den politiska, diskursiva processen. I syfte att upprätthålla en partiell vänskap och undvika konflikter sker en hel del utomparlamentarisk aktivitet bland "insiders", vilket resulterar i allvarliga legitimitetsproblem. Vidare undanhålles stora delar av demos information och alieneras från en tänkt gemensam diskurs. Ett andra problem, som är intimt förknippat med aristotelesproblematiken är stadsmötets storlek. I litteraturen beskrivs ofta små, lokala beslutsprocesser som något positivt för demokratins funktionssätt. Jag är beredd att delvis hålla med om detta, men vill samtidigt peka på den lilla sammanslutningens (t.ex. Selbys) svårigheter att hantera konflikter på ett sätt som undviker homogeniseringstryck och åsiktskonformism. Den lilla demokratin förmår på så sätt inte skydda svaga medborgare vid intressekonflikter. Ett anslutande problem är att man i små processer tycks ha svårigheter att skilja mellan argument och person; det universalistiska argumentet ersätts av den partikularistiska personligheten. Ett sista problem som jag noterat i studien om Selbys demokrati är att mötet tycks involvera vad man skulle kunna kalla för ojämlika psykiska kostnader; dvs. ojämlikheter i argumentationskapacitet (auktoritativa resurser) och inte minst ojämlik fördelning av respekt (intersubjektiv ojämlikhet).

Peter Hallberg

Noter

1. Man skulle också kunna sammanfatta den diskursiva demokratin som en institutionalisering av Karl Poppers kritiska rationalism, även om Dryzek betraktar Poppers synsätt som alltför instrumentalistiskt.

2. Exogena dispositioner skall tolkas i relation till den politiska processen. Med exogena dispositioner menas dispositioner som är pre-politiska, dvs. fastlagda innan man går in i processen. Följaktligen formuleras de utanför processen = exogen intresseformulering. Detta är en viktig distinktion

- eftersom man även kan använda sig av begreppet 'endogena dispositioner' i den meningen att de kommer inifrån individen. Så används alltså inte begreppet här.
3. Till "objectionable" eller "bad" preferenser hör eventuellt lagförslag som aktivt diskriminerar kvinnor och etniska grupper eller som söker störta demokratin själv i gruset.
4. Wendt är IP-forskare, varför det kan tyckas något märkligt att jag anlitar just denna forskning. Wendt baserar emellertid sin stats- och systemanalys på socialpsykologisk forskning. Dessutom är hans framställning synnerligen klar-synt, och därför användbar också i detta sammanhang.
5. Den idealistiska ansatsen bygger i huvudsak på sociologisk teoribildning (konstruktivism), medan den realistiska ansatsen givetvis bygger på ekonomisk teoribildning (rational-choice).
6. Hume (1992:314) avslutar sin undersökning med att konstatera att det måste vara en "... illvil-lig filosofi som inte beviljade humaniteten och vänskapen samma privilegier som tveklöst tiller-kännes sådana mörkare lidelser som fiendskap och hämndgirighet. En sådan filosofi liknar snarare en satir än en sann avbildning eller beskrivning av den mänskliga naturen. Den kan vara en god utgångspunkt för paradoxala kvickheter och skämt, men är en dålig sådan så snart det blir fråga om allvarligt menade argument och slutledningar."
7. Epstein (1988: 1638-39) skriver vidare: "Often there is a powerful psychological need to believe that one's own interest advances the public good, even when it does not. While these complications occasionally cloud the overall picture, they do nothing to give empirical credibility to the claim that politics will be dominated by the disinterested pursuit of the common good."
8. Jfr. Olsons tes om det kollektiva handlandets logik i inledningen av detta kapitel.
9. Man kan ju också tänka sig att den del av befolkningen som faktiskt inte röstar (ca: 50% i USA) avstår just på grund av att man inte kan tillfredställa sitt egenintresse genom röstning.
10. Se avsnitt (b) ovan.
11. Benjamin Barber använder uttryckligen skolmetaforen när han i *Strong Democracy* skriver att "politics becomes its own university, citizenship its own training ground, and participation its own tutor" (1984:152).
12. Se Lukes 1974 och Ball 1992.
13. Man kan ju också tänka sig att B, för att parafrasera Fromm (1943), självmant flyr in i A's förtryck för att slippa frihetens börda, eller sig själv.
14. Också representationen i sig kan sägas vara en maktrelation, nämligen mellan representanter och representerade.
15. Hanna Pitkin förefaller vara överens med Laclau på den här punkten. I *The Concept of Representation* (1967, 8-9) skriver hon att "representation means ... *re-presentation*, a making present again ... [R]epresentation, taken generally, means the making present *in some sense* of something which is nevertheless *not* present literally or in fact."
16. Jag är något osäker om placeringen av 'partikularism-universalism' är riktig. Universalism är ju i grunden ett liberalt värde, medan partikularism talar om kulturell särart, gruppintressen som måste betraktas som hörande till den mer kommunitära teoribildningen. Partikularismen skulle alltså även kunna placeras i Gemeinschaft-kolumnen då den är exkluderande ('jag-dem'; ev. 'vi-dem'). Men eftersom partikularismen enligt min tolkning är intimt sammankopplad med induktivt politiskt tänkande, själv-centrerad jag-uppfattning och universalismen knuten till social identitet och intersubjektivitet väljer att placera dem enligt ovan, figur 3.
17. Samtliga citat är hämtade från Mansbridge (1980: 41).
18. Se sektion (b) i denna uppsats första avsnitt.
19. Sympatin fördelas alltså ojämnt.
20. Här används alltså monarkins metafor. På grund av ingiften och nära familjerelationer talar man i Selby sällan om "family" och "friends" som enskilda enheter. I talspråket förekommer de nästan alltid tillsammans, "family and friends."
21. Se avsnitt (d).
22. Argumentationskapaciteten bygger på två komponenter: sakkunskap och förmåga att uttrycka.
23. Mansbridge skriver (1980:62): "The fear of being made to seem a fool is compounded by the fear of losing one's self-control. People who do not like to speak in public often hold back their ideas and feelings until their pent-up anger breaks down the barriers of reticence." Resonemanget pekar på något som liknar en ond cirkel: om man inte gillar att hålla tal gör man det inte förrän man blir "madder'n hell", som en deltagare uttryckte

saken. Och när man uppträder aggressivt vänder sig andra deltagare mot en. Man känner sig dum och isolerad, vilket leder till mer uppdämd ilska, argisintare tal, eller alternativt att man lämnat processen helt och hållet.

24. Typiska kommentarer i Mansbridges studie (1980, 63-5): "Too much personalities involved"; "They get so darned *personal* at town meeting!"; "No one *likes* each other!"; "You make a lot of enemies, that's all I know"; "Well, to me, all it is is more or less a fight ... a big argument"; "I get sick of it". Oviljan att aktivt delta i stadsmötena påverkar även benägenheten att åta sig politiska uppdrag: "There's so much criticism and so little pay"; "You make a few enemies."

25. Så beskriver exempelvis en nyinflyttad ett möte om skolbudgeten (Mansbridge 1980:69): "This small group had gotten together first, and everyone had learned their part, what they were supposed to say, and they swept the budget through the meeting."

26. Resultat: "When such entry barriers confront outsiders, the insiders will be able to raise their own wage above that for which outsiders would be prepared to work *without* inducing a spate of hiring of outsiders."

27. Exempel från 1970 års stadsmöte: en ung nykomling efterlyser en kort presentation från de som kandiderar till skolchef. Resultat: Harvey Simonds tvingas tala inför folk och därmed utsätta sig för risken att förlöjligas. Efter incidenten slutar Simonds att delta i stadens angelägenheter.

28. En insider-medborgare utan formell utbildning säger i en intervju (Mansbridge 1980:82): "They [outsiders/professionella] can outtalk a native so much that he feels he might as well stay at home."

29. Exempel på en outsiders insiderförakt (Mansbridge 1980:86): (1) "You see, the thing with this town, they've got at laborer and a plumber and a housewife for running the biggest budget in town. And I don't think they're qualified to do it" (Mansbridge 1980:86); (2) "They're class conscious here. They hate Gretsche [advokaten] because he's intelligent"; "Gretsche, he's sharp. He's more intelligent than they are, so they don't trust him."

30. Ett meningsutbyte fångar situationen väl (Mansbridge 1980:83): Gretsche frågar "Just how long does it take to get accepted around here?," varpå en insider svarar "For you? Never!" Ett nå-

got märkligt utslag av detta maktförhållande är att en del outsiders anser det vara lättare att påverka den nationella politiken (via kongressledamöter) än den lokala.

31. Nu skall ju tilläggas att insiders och outsiders kan ha gemensamma intressen; en insider och en outsider kan exempelvis förenas vad gäller emvinst. Om båda bor utanför Selby och inte längs riksvägen, har de ett gemensamt intresse att bygga ut vägnätet. Om båda bor i själva Selby har de ett gemensamt intresse av att bygga ut avloppssystemet. Koalitionerna kan även byggas kring ålder; yngre medborgare har ofta barn i stadens skolor varför de är angelägna om att utvidga skolbudgeten. Äldre medborgare är inte sena att påpeka, att eftersom yngre medborgare äger mindre landarealer betalar de mindre skatt. Men likväl kräver de en större skolbudget. Några konkreta skiljelinjer mellan män och kvinnor har Mansbridge inte kunnat notera, även om strukturella ojämlikheter i form av lön och frihet onekligen existerar. Det samma gäller i klassfrågor.

32. Inom forskning kring "ideala gruppstorlekar" och liknande måste detta resonemang betraktas som legio.

Litteraturförteckning

Sekundärlitteratur indikeras med asterisk (*)

Alexander, Jeffrey, 1991. "Bringing Democracy Back In" i Charles C. Lemert (red), *Intellectuals and Politics*. Newbury Park: Sage.

Aristoteles, 1988. *Den Nikomachiska Etiken*. Göteborg: Daidalos.

Ball, Terence, 1992. "New Faces of Power" i Thomas Wartenberg (red), *Rethinking Power*. Albany: State University of New York Press.

Barber, Benjamin, 1993. "Reductionist Political Science and Democracy" i George Marcus & Russell Hanson (red), *Reconsidering the Democratic Public*. University park: Penn State Press.

Barber, Benjamin, 1984. *Strong Democracy*. Berkeley: University of California Press.*

Begg, David, 1987. *Economics*. London: McGraw-Hill.

Björklund, Stefan, 1991a. "Kan statsvetare ta ställning i politik?" *Statsvetenskaplig Tidskrift* 96/1, 81-86.

Björklund, Stefan, 1991b. *Forskningsanknytning genom disputation*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

- Dryzek, John, 1990. *Discursive Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Epstein, Richard, 1988. "Modern Republicanism—Or The Flight From Substance". *Yale Law Journal* 97/8, 1633-1650.
- Fishkin, James, 1991. *Democracy and Deliberation: New Directions for Democratic Reform*. New Haven: Yale University Press.*
- Fishkin, James, 1992. *The Dialogue of Justice: Toward a Self-Reflective Society*. New Haven: Yale University Press.*
- Giddens, Anthony, 1985. "Power and Domination" i *The Nation-State and Violence*. Oxford: Polity Press.
- Gutmann, Amy, 1980. *Liberal Equality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hallberg, Peter, 1994. 'Människan – främst ett sällskapsdjur', *Svenska Dagbladet*, 941124.
- Hallberg, Peter, 1995. 'Komplexitet och Demokrati', publicerad uppsats, Statsvetenskapliga institutionen, Stockholms Universitet.
- Holmes, Stephen, 1993. *The Anatomy of Antiliberalism*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hume, David, 1992. *An Inquiry Concerning the Principles of Morals* i Konrad Marc-Wogau (red), *Filosofin genom tiderna: 1600-talet, 1700-talet*. Stockholm: Thales.
- Laclau, Ernesto, 1993. "Power and Representation" i Mark Poster (red), *Politics, Theory and Contemporary Culture*. New York: Columbia University Press.
- Laslett, Peter, 1956. "The Face to Face Society" i Laslett (red), *Philosophy, Politics and Society*. Oxford: Blackwell.
- Lewin, Leif, 1988. *Det gemensamma bästa: om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm: Carlssons.
- Lukes, Steven, 1974. *Power: A Radical View*. London: Macmillan
- Macey, Jonathan, 1988. "The Missing Element in the Republican Revival". *Yale Law Journal* 97/8, 1673-1684.
- Mansbridge, Jane, 1980/1983. *Beyond Adversary Democracy*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Michelman, Frank, 1988. "Law's Republic". *Yale Law Journal* 97/8, 1493-1537.
- Olson, Mancur, 1965. *The Logic of Collective Action*. Cambridge: Harvard University Press.
- Outshoorn, Joyce, 1994. "Being Present to Make Difference Visible? 'Parity Democracy' and the Question of the Political Representation of Women". Paper, Annual Meeting of the American Political Science Association, september, New York.*
- Pateman, Carole, 1970. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.*
- Pitkin, Hanna, 1969. *Representation*. New York: Atherton.
- Pitkin, Hanna, 1967. *The Concept of Representation*. Berkeley: University of California Press.
- Pocock, J G A, 1975. *The Machiavellian Moment*. Princeton: Princeton University Press.*
- Popper, Karl, 1966. *The Open Society and Its Enemies: Hegel and Marx*. Princeton: Princeton University Press.*
- Rosener, Judy B, 1990. "Ways Women Lead". *Harvard Business Review*. November/September, 119-25.
- Saint-Germain, Michelle A, 1989. "Does Their Difference Make a Difference? The Impact of Women on Public Policy in the Arizona Legislature". *Social Science Quarterly* 70:956-68.
- Sandel, Michael, 1982. *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge: Cambridge University Press.*
- Sunstein, Cass, 1988. "Beyond the Republican Revival". *Yale Law Journal* 97, 1539-90.
- Thomas, Sue, 1991. "The Impact of Women on State Legislative Politics". *Journal of Politics* 53, 958-76.
- Tönnies, Ferdinand, 1926. *Gemeinschaft und Gesellschaft: Grundbegriffe der reinen Soziologie*. Berlin: Curtius.*
- Wendt, Alexander, 1994. "Collective Identity Formation and the International State". *American Political Science Review* 88/2.
- Wolin, Sheldon, 1960. *Politics and Vision*. Boston: Little, Brown.*
- Yoder, Janice, 1991. "Rethinking Tokenism: Looking Beyond Numbers". *Gender and Society* 5, 178-192.
- Young, Iris Marion, 1989. "Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship". *Ethics* 99, 250-274.

Is the 'Lackey-controller' Model an Innovation in Policy Analysis or Just a Wishful Thinking?

This paper deals with a new pattern of relationship which has evolved between politics and bureaucracy that has emerged in recent years in Swedish local government. The paper attempts to demonstrate that the way in which decisions are arrived at and implemented raise serious doubts about the legitimacy of local government decision-making. The social costs of decisions made according to the model outlined in this paper, are high and put a strain on the public budget which already faces numerous allocative and distributive failures. Moreover, it aggravates the lack of confidence which characterizes current public attitude towards the political system.

The paper starts with a case which illustrates this new pattern of making and implementing a decision in a local government. On the basis of the case study, the 'lackey-controller' model is presented in the second section. The third section takes up the wider political science aspects of the model. The concluding section takes up some implications of such a model for decision-making.

Bureaucrat turned lobbyist

About seven years ago the Mayor (Chairman of the municipal executive committee) of Umeå attended a meeting at the County Administration Board where the issue of a bypass for the present European Highway – E4 – was discussed. All those present at the meeting felt that the location of the E4 at present running through the central business district, did add to traffic problems in the city area. However, none except the Mayor felt the need of building a bypass in the immediate future. Bearing in mind the size of the municipality (then a population under 100 000) and many uncertain factors with regards to the future potential of city growth it was generally felt that the decision to build a bypass should be deferred to around 2010. Umeå's growth since the 1960s

has been mainly determined by the expansion of the University and the Regional Hospital. With the impending cuts in the public expenditure, the rate of the expansion of the University and the Hospital was expected to be modest. The Mayor was absolutely furious with the consensus about postponing the decision to a future date.

Upon her return to the Town Hall, the Mayor called upon two leading local government officials – the head of the Planning Department (abbreviated henceforth as HPD) and the head of the Highways Department (abbreviated as HHD) and demanded that they should start a process of persuasion among the municipal councillors, local government officials and all other persons who could possibly exercise any influence on the decision. The target of this lobbying, in the first place, was the leading members of the various political parties represented in the municipal council. No resources were to be spared in this process.

The persuasion took many forms. HPD and HHD had separate meetings with various persons concerned. They gave talks at party meetings. Much of the municipality's planning resources was diverted to the project of building a E4-bypass in the eastern part of the town with a new bridge across the Ume River which divides the town. These two persons succeeded in creating the impression that the road project was the most essential factor in the future growth of the town.

The project gave rise to a resounding citizen protest. Several local associations of householders in the eastern part of the town, which would be directly affected by the road project, formed a citizen movement (later came to be known as the 'E4-group'). Their protest lists were signed by about 6 000 persons. The Mayor, however, was reluctant to accept these lists accusing the E4-group of forgery. The Social Democrats were in power in the municipality and expected that the Social Democratic Government in Stockholm would provide resources for the road project from the special fund which was then allotted especially for large-scale infrastructure investments.

By this time HPD and HHD had succeeded in convincing the leaders of the Moderate Party

and the Liberal Party. There was an internal dissonance among the Christian Democrats on the appropriateness of the project. The Centre Party, the Left Party and the Environmental Party were against the project. In face of the extensive popular protest against the project, the Minister of Transport and Communication, who happened to come from the same county in which Umeå is located, requested more time for reflection. The pending 1991 General and Local Elections were one key consideration in the Minister's reaction.

In the 1991 Elections the Social Democrats lost nationally as well as in Umeå. An electoral study carried out by a researcher in Political Science at the University of Umeå showed that the road issue had a significant impact on the local election results (Lidström, 1991). However, the ex-mayor of Umeå, together with the Moderate and Liberal leaders, continued the crusade for the road project. By this time HPD and HHD had succeeded in persuading the Christian Democrats for the project. An interesting part of their lobbying among politicians was the employment of a locally well-known transport consultant who went around various political-party meetings assuring his listeners that as a 'neutral' consultant he had come to the conclusion that the project would result in extensive traffic, environmental and socioeconomic benefits. The non-Social Democratic Government in Stockholm, however, was not convinced about the basic data than available and despite intensive lobbying from several politicians and local government officials, the government refused to provide the necessary funds for the project.

At this juncture the road lobbyists changed their tactics and started their persuasion of the National Road Administration (NRA) and its regional office. To cut the story short, the former mayor of Umeå with her pro-road political comrades turned to the Director General of the NRA (now dismissed from his position for alleged default of public money). The Umeå project was not on the National Road Administration's long-term plan of priority projects. Doubts about the soundness of the project were raised by the Director of the regional office of the NRA. However, the Director General put the Umeå road project on the priority list. Now the issue was

partly moved from the political arena to the bureaucratic level. The Central Government does not normally 'interfere' in the operative functions of the national administrative agencies.

For the E4-group, the only way out was to have the decision about the project examined by a court of law. In order to make the citizens right to appeal to the court difficult, the local government in Umeå together with the regional office of the NRA divided the road project in several small components. A tactic which has been applied elsewhere in Sweden. The Planning and Building Act is quite indistinct with regards to who can be considered as the 'affected parties'. Moreover the Act stipulates that the citizens' right to appeal must first be examined by the County Administration Board which had since its initial negative stance been convinced to the contrary. The Board rejected the citizens' right to appeal claiming that the E4-group could not be considered as an 'affected party' since none of the households were located at a 'reasonably short' distance from the specific component of the project. The Central Government (since 1994 the Social Democrats have returned to power both nationally and in Umeå) upheld the County Administration Board's ruling. The entire project estimated at about 1 billion SKR will be implemented despite the fact that planning premises in Umeå have changed since the Mayor insisted on the road project. It might be of interest to note that the environmental impact assessment is faulty and the project lacks a socioeconomic cost-benefit analysis.

The two local government officials, who have all along acted as lobbyists, have been given higher wages, in fact one has been appointed as the head of a municipal company, and more power. One or two of the political leaders, who in face of being unemployed, were also given temporary employment in the local government.

The lackey-controller model

The model has two components: firstly to describe the local government official as a lackey and secondly as a controller. The local government official acts as a lackey vis-à-vis a 'power-

ful' politician but than has also the task of controlling the decision process by acting as a lobbyist. The model is based on the following premises:

1. The Mayor of the town has the possibility to determine the wages and tenure of the leading local government officials as has become quite a common practice in Sweden since the 1980s. The relationship between politicians and bureaucrats has changed significantly. A 'determined' mayor, as in the above case, can use leading officials at his/her discretion.

2. There are no centrally-decided, uniform and precise rules governing various public activities. During the 1980s many rules have been replaced by so-called framework legislations (e.g. the 1987 Planning and Building Act) which means that administrative agencies can and do put obstacles in conducting impartial legal inquiries.

3. Local government officials are not neutral and impartial civil servants appointed according to objective norms or principles (see, e.g. Rothstein, 1997b). In fact, their tenure is a question of pure personal choice on the part of one or several political leaders.

4. A majority of politicians, who by the way are free-time or part-time politicians, are regarded as 'weak' in the sense that they do not have the capacity and/or resources to appreciate all aspects of a major decision involving economic, social, environmental and technical consequences.

5. A successful lobbying by local government officials assumes that they have access to power normally accorded to politicians e.g. a promise of a temporary job in the local administration for a politician or other types of favours. Moreover they can employ external consultants, if need be, in order to increase 'pressure' on political groups.

Political Science Aspects of the lackey-controller model

The lackey-controller model as outlined above touches upon three issues in political science. All these three issues have been recently discussed in an anthology edited by Rothstein

(1997a). The first issue which Rothstein (1997b) himself discusses, is based on the assumption that in a representative democracy, elected representatives lack a complete control over the preparation and implementation of public decisions. Many decisions are left to bureaucracy and the legitimacy of decision-making depends on the premises governing the relationship between politicians and bureaucracy. The issue can be referred to as 'implementation legitimacy'. The second issue is discussed by Lundquist (1997) who suggests that the increased empowerment of bureaucracy raises serious ethical questions with regards to the behaviour of the public administrator. Lundquist emphasizes the need for developing a third criteria for bureaucratic decision-making besides effectivity and legitimacy. This can be called 'decision-ethics'. The third issue, discussed by Bergström (1997), has to do with the new management philosophy which increasingly characterizes public administration including the local government. The traditional factors which determined bureaucratic behaviour have been replaced by those which emphasize 'individualism' among public bureaucrats. This applies especially to public officials in leading positions whose terms of employment are determined on personal basis with considerable discretion left to the leading politicians, often the mayor in case of local government. The third issue can be described as 'corporate decision-making' (to apply a term used by one of the prominent 'gurus' of human resource management, namely Kanter (1983).

Implementation-legitimacy

Rothstein (1997b) presents six models which can be used to characterize decision-making in modern welfare societies. These models are based on different premises ranging from a Weberian model of bureaucracy relying upon precise and foreseeable rules to a model where decisions are made with the help of a ballot. The Weberian model can be considered as a 'perfect' model (comparable to economists' pure competition model) and in Rothstein's analysis, it forms the basis of reference for all other models. Rothstein rightly points out that in reality deci-

sion-making deviates from these models and may make use of features from several of these models.

Rothstein's central contention is that public decisions, in whatever fashion they are made, need to be legitimized since bureaucrats as opposed to politicians are not accountable to the electorate. Rothstein makes some important remarks in this context. The requirement of legitimacy implies that arbitrariness should be avoided. Even where specific situations require flexibility and thereby a measure of discretion, decisions should be made non-arbitrarily. The lackey-controller model involves a good deal of discretion but above all implied arbitrariness in the process of lobbying carried out by government officials. Another factor which Rothstein emphasizes, as a prerequisite for legitimacy, is foreseeability. Bureaucratic behaviour is shaped by explicit or implicit rules which seem to be almost absent in the lackey-controller model. Rothstein points out to the fact that professional bureaucrats have a knowledge-advantage over politicians and can make use of the administrative apparatus in order to propagate and get support for their views. This factor is important in the lackey-controller model but with one important additional aspect, namely that this advantage is misused by a politician who can manipulate leading officials whose tenure of appointment is determined by the politician in question. Lastly Rothstein makes the point that a bureaucratic decision can not be legitimized only by referring to the fact that a particular decision was made in a democratic order. In the case of the road project in Umeå, there was a majority in the municipal council for the road project. However that majority was manipulated by lobbying. Politicians have little influence over decisions where they lack sufficient knowledge. To be lobbied on the top of that as in the lackey-controller model calls into question the so-called democratic system.

Decision-ethics

Lundquist has made an important contribution in an area in political science which has been recently receiving increasing attention, namely

ethics of bureaucratic behaviour. Besides his paper mentioned above, he has written two other works which take up this issue (Lundquist 1988; 1993). According to Lundquist the empowerment of bureaucracy and the recent development of management culture raises ethical questions with regards to how public officials act. The priority given to efficiency and rationality criteria does not release public officials from moral considerations.

Lundquist puts forward three requirements with regards to the behaviour of public officials: 1. they should possess an appreciation and understanding of what is right and wrong, 2. they should have the necessary autonomy to do the right thing and avoid what they consider is wrong, and 3. they should have a causal insight into the consequences of their actions.

The appreciation of what is right and wrong implies that public officials in the lackey-controller model can not avoid the moral responsibility of their lobbying activities. They can not simply 'pass over' the ultimate responsibility on to the Mayor or any other senior person and declare that they did what they were asked to do. Quoting Hart (1984) Lundquist states that the moral responsibility is individual and cannot be transposed to someone else.

As far as the autonomy aspect is concerned, the lackey-controller model involves a kind of 'dualism': The public officials, in the lackey-controller model, are under pressure to carry out lobbying otherwise they may lose their position or higher wages or both. At the same time the public officials possess considerable autonomy in controlling the policy process. The pressure exercised by the Mayor can hardly excuse the public officials since ultimately it is a question of personal gains in form of higher position and higher wages.

The lackey-controller model does raise the issue of the need for a special code of conduct. Lundquist, however, rejects the idea of developing such a code of conduct because either it would be too general to be of any practical use or too specific to have a broad applicability. According to Lundquist if a public official finds him/herself in a situation which requires the demand for loyalty to a superior, regard for

public interest and compilation with the accepted norms of public policy-making, than personal moral conviction should guide the action. The conflict of loyalty does pose a problem but personal ethical judgement should prevail in such a situation.

The lag between decision and the final outcome(s) can be a long one as in the case of the road project in Umeå (the whole process has taken nearly a decade). Moreover, the lackey-controller model basically replaces the idea of sound judgement, based on thoroughly-prepared knowledge base necessary for a well-founded decision, by lobbying of persons who lack resources and competence to judge the consequences. This means that the behaviour of the public officials can not be excused by suggesting that the officials could not or did not possess the necessary causal insight in the consequences of their actions. Quoting Warwick (1981) Lundquist maintains that bureaucrats must always be 'truthful' and pay unconditional respect to the established norms of public decision-making. Lobbying of the type described in the lackey-controller model hardly fulfils these requirements.

Corporate Decision-making

In the preparation and implementation of decisions, bureaucrats have always played a decisive roll in a public policy process due to their access to expert knowledge and the machinery of public administration. Bergström (1997) presents three phases in the evolution of the role and influence of bureaucrats: 1. the classical phase with distinct roles for politicians (formulators of goals and makers of decisions) and bureaucrats (provider of knowledge base for decisions and implementers of decisions), 2. professional unionization phase during which bureaucrats strengthened their relative positions because of collective wage bargaining and increasing emphasis on professional status and 3. managerialisation phase which has meant that the premises for the recruitment of leading public officials has changed radically. Their wages are set freely. Their terms of appointment is temporary, subject to renewal periodically. Formal education,

length of public service and experience are deemphasized and 'personal ability' and 'leadership qualities' are held out. It is generally assumed in public administration that these leading officials would not be subject to the same type of political control as in the previous two phases. The status of leading public officials has changed from that of civil servants to 'corporate directors' (Lundquist, 1993).

No where is this shift to managerial bureaucracy as evident as in the lackey-controller model. In the case of the road project in Umeå the mayor was aware that she had a couple of 'directors' who would push through her political will. She was also conscious of the fact that most of the members of the municipal council were 'amateurs' without expert knowledge. They could be talked into accepting the highway project if adequate persuasion was carried out by the 'corporate directors'. The two leading public officials – in this case HPD and HHD – were, under the new recruitment conditions, ideal agents for co-ordinating and controlling the policy process which had little public support but which could, under the current system of representative democracy, be implemented if the resource-weak politicians could be cajoled in consenting to the Mayor's proposal. From the political science perspective a major issue is the possible impact on democracy. The development towards an elitist democracy under the current managerial philosophy can be further complicated by a strong-willed politician who happens to control the conditions of employment of leading public officials.

Wider Implications of the Lackey-controller Model

In recent years we have witnessed a major shift in the regional development ideology – from regional co-operation and co-ordination to regional competition and fragmentation. Under the pressure of globalization of economy, city regions are increasingly engaged in space-marketing (Ashworth & Voogd, 1990). Many city mayors and city managers are engaged in the search for 'flagship' investment projects (cultural monuments, highway-projects, sports are-

nas and so on) in order to enhance the status of the space under their jurisdiction. It is believed by these persons that investments in such flagship projects would enable their city-regions to compete in the new political and economic geography that globalization has given rise to. Many of these flagship projects have often very little public support (Bassett, 1993) but under representative democracy it is only a majority in the city council which needs to be convinced in the 'virtues' of such projects. If city-regions' leading politicians can, through lobbying the council members, manage to carry out their intentions, they are less inclined to listen to public critique of the projects. In the case of the highway project in Umeå, the Mayor mentioned in her reply to citizen criticism in a local newspaper that such issues were too complicated for ordinary citizens to understand and should be left to the discretion of leading politician(s) and public officials!

The second crucial ideological shift in the recent years has been from the 'provider' state to the 'collaborative' state. The latter implies that political leaders look for support from new coalitions and constellations. It has led to new forms of collaboration between mayors and leading public officials on the one hand and business representatives on the other hand. This form of collaboration which is often called 'negotiative policy-making' virtually shuts off public participation. Major decisions are made in closed meeting-rooms and their implementation is often carried out in the same fashion as outlined in the lackey-controller model (compare, e.g. Sahlin-Andersson's analysis (1992) of the Stockholm Globe Arena project).

The issues which the papers by Rothstein (1997b), Lundquist (1997) and Bergström (1997) raise are quite relevant with respect to these major ideological shifts which are taking place in Sweden and elsewhere in Western Europe (Healey et al, 1997). Implementation-legitimacy and decision-ethics are put into question by these new developments. Decisions made according to the premises of the lackey-controller model have and will result in a situation where public lack of confidence in the political system would turn into aversion. Recent

decision by the Swedish Government to appoint a Public Commission to look into the present crisis in democracy is a telling example of the dwindling confidence in the present political system. Neither Rothstein nor Lundquist question the current set-up of the representative democracy. In face of the new regional development ideology and new forms of interplay between public and private decision makers the issue of public representation becomes quite vital. Healey (1997) maintains that while 'representation' of the people in local governance would always be necessary, there is a need for a change in the representation system. The national political parties can not – at least at the local level – under present circumstances, play a legitimate role in local development policies. Recent surveys show that while the confidence in established political parties diminishes, more and more people are engaged in different networks in order to preserve welfare services, improve neighbourhood environment and look for new initiatives to secure jobs and material well-being. The institutional arena is changing rapidly at the city-regional level. New networks would like to play a role in local development but are prevented from doing so under the current political system. Perhaps the national political parties should be disallowed to play any role in local politics! The alternative is a continued legitimacy and moral crisis as policy processes increasingly follow the pattern outlined in the lackey-controller model.

Abdul Khakee

References

- Ashworth, G.J. & Voogd, H. (1990) *Selling the City. Marketing Approach in Public Sector Urban Planning*. London: Bellhaven.
- Bassett, K. (1993) 'Urban cultural strategies and urban cultural regeneration: a case study and critique' *Environment and Planning A*, 25:1773-1788.
- Bergström, T. (1997) 'Ämbete, medbestämmande, management' in Rothstein, B. (ed) *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.

- Hart, D.K. (1984) 'The virtuous citizen, the honourable bureaucrat, and "public" administration', *Public Administration Review*, 45:111-120.
- Healey, P. (1997) *Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies*. London: Macmillan.
- Healey, P., Khakee, A., Motte, A. & Needham B. (eds) (1997) *Making Strategic Plans. Innovation in Europe*. London: UCL Press.
- Kanter, R. M. (1983) *The Change Makers. Corporate Entrepreneurs at Work*. New York: Simon & Schuster.
- Lidström, A. (1991) *Socialdemokraterna i kommunvalet 1991 – några uppgifter från en valresultatsanalys*. Umeå: Umeå Arbetarkommun (mimeo).
- Lundquist, L. (1988) *Byråkratisk etik*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundquist, L. (1993) *Ämbetsman eller direktör. Förvaltningschefens roll i demokratin*. Stockholm: Nordstedts.
- Lundquist, L. (1997) 'Etik och förvaltning' in Rothstein, B. (ed) *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, B. (ed.) (1997a) *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, B. (1997b) 'Demokrati, förvaltning och legitimitet' in Rothstein, B. (ed) *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Sahlin-Andersson, K. (1992) 'The use of ambiguity – The organizing of an extraordinary project' in Hägg, I. et al (eds) *Issues in Empirical Investment Research*. Amsterdam: Elsevier
- Warwick, D.P. (1981) 'The ethics of administrative discretion' in Fleishman, J.L., et al (eds) *Public Duties. The Moral Obligations of Government Officials*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Liberalismens mangfold

ANNA-MARIA BLOMGREN: *Nyliberal politisk filosofi. En kritisk analys av Milton Friedman, Robert Nozick og F. A. Hayek*. Stockholm 1997: Nya Doxa.

1. Innledning

Anna-Maria Blomgrens fastslår at nyliberalisme "stiller individets frihet og retten til privateiendom i sentrum" (11). * Det vil si at nyliberale filosofer kretser rundt et to-delt tema: (i) ethvert individ bør ha frihet til å leve som det vil, så lenge det respekterer andres friheter til å gjøre det samme; og (ii) ethvert individ bør ha frihet til å erverve privat eiendom og bruke private eiendeler som det vil, så lenge det respekterer andres friheter til å gjøre det samme. Dette gjennomgangstemaet har karakter av å være en mellomstasjon i nyliberal tenkning. Det bygger på dypere premisser: "de etiske grunnene til individets frihet" (12),

og det leder til "normative anbefalinger" med hensyn til hvordan stansmakten bør organiseres – noen ganger "ren anarkisme", andre ganger "klassisk liberalisme" (12). Det leder dessuten til bestemte syn på individuelle rettigheter.

Blomgrens avhandling handler om mangfoldet innenfor liberal politisk tenkning. Hennes tese er at liberale filosofer har langt mindre felles enn hva man vanligvis tror (17). Det finnes, hevder hun, stor variasjon med hensyn til både de etiske grunnene og de normative anbefalingene.

For å underbygge denne tesen, utvikler Blomgren en typologi over tre idétradisjoner: naturlovstradisjonen, naturrettsstradisjonen og den utilitaristiske tradisjonen. Denne typologien brukes så til en artsbestemmelse av tre liberale filosofer: Milton Friedman, Robert Nozick og Friedrich von Hayek. Blomgren spør: Hvilken tradisjon hører disse filosofene hjemme i? Hennes svar er at de hører hjemme i helt ulike tradisjoner. Mot denne bakgrunn reiser hun et nytt spørsmål: Er det tilstrekkelig slektskap mellom dem til at vi kan samle deres respektive bidrag under fellesbetegnelsen "nyliberalisme"? Svaret er nei.

Men Blomgrens avhandling byr på mye mer enn filosofiske artsbestemmelser av Friedman, Nozick og Hayek. Den inneholder også interessante diskusjoner som går utover det som trengs for å gjennomføre avhandlingens genealogiske formål. Man skal dessuten merke seg avhandlingens undertittel: en *kritisk* analyse. Blomgren har en rekke innvendinger mot de tre forfatternes argumentasjon.

Avhandlingen er meget innholdsrik, og jeg vil ikke kunne behandle mer enn et lite utvalg av temaer. Det ligger i sakens natur – siden foranledningen for det som følger er en disputas – at utvalget hovedsakelig vil bestå av ting jeg oppfatter som problematiske. Dette gjelder noen av Blomgrens sentrale resonnementer, men det skyldes ikke at argumentasjonen er svak. Den er tvert imot tydelig og tankevekkende, og den provoserer til kritisk ettertanke.

Jeg vil først ta for meg Blomgrens beskrivelse av tre idétradisjoner: naturlovsteori, naturrettsteori og utilitarisme. Denne finnes i avhandlingens kapittel 2. Deretter behandler jeg hennes analyser av Nozick (kap. 4), Hayek (kap. 5) og Friedman (kap. 3), samt hennes konklusjon (kap. 6).

2. Tre idétradisjoner

Utilitarisme

Det er hensiktsmessig å begynne med utilitarisme, som har tre komponenter:

- (1) konsekvensialisme, eller det syn at det er resultatene som teller når vi vurderer hva vi bør gjøre;
- (2) “welfarism”, eller det syn at det er velferdsaspektet ved resultatene som avgjør om de er gode eller dårlige;
- (3) prinsippet om sumrangering, som sier at man skal rangere resultater med utgangspunkt i enten summen eller gjennomsnittet av individuelle velferdsnivåer (jo høyere sum eller gjennomsnitt, desto bedre resultat).

Det utilitaristiske imperativet finnes i to varianter – enten: Du skal handle slik at summen

av individuelle velferdsnivåer blir så høy som mulig, eller: Du skal handle slik at gjennomsnittet blir så høyt som mulig. Dette innebærer at formuleringen “størst mulig lykke for flest mulig mennesker”, som Blomgren bruker på side 48, er misvisende. En utilitarist er opptatt av hvor mye velferd som oppstår, ikke hvor mange som har det godt.

Blomgren gjør oppmerksom på distinksjonen mellom direkte og indirekte utilitarisme. *Direkte* utilitarisme er den idé at hver eneste gang vi treffer et valg, bør vi velge det alternativet som ventes å skape mest velferd. Hver eneste handling vi utfører skal bidra optimalt til maksimering av sosial velferd. *Indirekte* utilitarisme kan beskrives på den måten (kfr. 52-3): Visse konvensjoner eller forskrifter bør ha status av ubrytelige regler. Folk bør følge dem uten tanke på om dette i hvert enkelt tilfelle bidrar optimalt til å maksimere sosial velferd. Man bør følge reglene selv i tilfeller hvor man tror at man kunne skape mer velferd ved å gjøre noe annet – altså selv når reglene “hindrer direkte velferdsmaksimering”. Men det er selvsagt ikke slik at hvilken som helst konvensjon eller forskrift skal ha status av ubrytelig regel. Dette skal bare gjelde konvensjoner og forskrifter som har den egenskap at når folk flest følger dem, så maksimerer man velferd på lang sikt.

Blomgren sier at hun stiller seg tvilende til “begrepet indirekte utilitarisme”, og grunnen er at indirekte utilitarisme “egentlig ikke oppfyller de krav som man kan stille til definisjonen av ‘utilitarisme’” (209). Hva er i veien med indirekte utilitarister? De er opptatt av å skape mest mulig velferd i det lange løp, og mener at velferden blir størst i det lange løp hvis man følger visse regler i stedet for å forsøke å beregne effekten av hvert eneste alternativ når handlingsvalg melder seg. De praktiserer en form for langsiktig, tålmodig utilitarisme. Kanskje er noen indirekte utilitarister, ikke så nøye med å understreke at det er summen (eller gjennomsnittet) av individuelle velferdsnivåer som skal maksimeres, men i så fall er det den reelt eksisterende indirekte utilitarisme, ikke begrepet indirekte utilitarisme, det er noe galt med. (Uansett kan ikke ideen

om sumrangering være annet enn en teoretisk konstruksjon. I praksis må alle utilitarister bruke mer omtrentelige mål på hvor gode resultatene av ulike handlinger vil bli.) På denne bakgrunn mener jeg at det ikke er berettiget å holde indirekte utilitarisme utenfor den utilitaristiske tradisjonen.

Naturlovstradisjonen

Tre antagelser er sentrale i denne tradisjonen:

- (1) universalisme, eller den idé at det finnes en allmenngyldig moral – en lov som gjelder alle mennesker;
- (2) teleologi, eller den idé at det finnes et gode som er felles for alle mennesker;
- (3) antagelsen om samfunnsfølelse (sosialitet), som går ut på at ethvert menneske har en naturlig evne og trang til å leve i fellesskap med andre mennesker (21-5).

Tar vi for oss filosofene som Blomgren kaller naturlovstenkere, vil vi finne ulike resonneringer om sammenhengen mellom (1), (2) og (3). Aristoteles mener at menneskets *telos* som rasjonelt vesen (2) gjør sosialt fellesskap naturlig og nødvendig (3), og gjør det klokt for alle mennesker å utvikle bestemte dyder (1). En grunntanke er at rettesnoren for et riktig levesett følger av antagelsen om hvilket liv det er godt å leve. (Hos Aristoteles finner vi imidlertid også ideen om et *telos* som ikke krever samfunnsliv for sine realisering: det teoretiske liv.) I den middelalderske, kristne naturlovstenkning, for eksempel hos Thomas Aquinas, finner vi forestillingen om at Guds lov påbyr alle mennesker å leve på en bestemt måte (1), som utgjør det gode liv for mennesker (2) og i noen grad forutsetter samfunnsmessig samkvem (3). Her følger antagelsen om hva slags liv det er godt å leve, av prinsippene for et riktig levesett. Guds lov peker ut det felles godet.

Blomgren antyder også en tredje variant av naturlovstenkning. Hun nevner noen momenter til hva man kunne kalle en *pragmatisk* teori om sammenhengen mellom de tre grunnleggende antagelsene:

... mennesker tilstreber et liv sammen med andre i et ordnet samfunn. Mennesket er so-

sialt av natur. Sosialiteten er grunnlaget for individenes felles streben mot samme mål. (55-6)

Av den opprinnelige sosialiteten kommer for eksempel plikten til å respektere andre individers liv og eiendom. Rettigheter betraktes som en støtte til samvirke mellom individer. (56)

Her er de tre grunnantagelsene ordnet i rekkefølgen (3)–(2)–(1).

Det er to grunner til at jeg dweler ved forskjellene mellom ulike posisjoner som Blomgren henfører til naturlovstradisjonen. For det første er forskjellene interessante i seg selv, og de hadde fortjent en eksplisitt kommentar i avhandlingen. For det andre viser de at naturlovstradisjonen er mangfoldig. Forskjellen mellom for eksempel Thomas Aquinas og den pragmatiske teorien er, etter mitt syn, større enn forskjellen mellom direkte og indirekte utilitarisme. Hvis Blomgren fastholder at de to variantene av utilitarisme – direkte og indirekte – ikke tilhører den samme tradisjonen, så bør hun være strengere i sin avgrensning av naturlovstradisjonen.

Naturrettstenkning

Blomgren betrakter Thomas Hobbes som opphovsmannen til en ny tradisjon – naturrettstradisjonen – og hevder at det går en skarp skillelinje mellom Hobbes og den eldre naturlovstradisjonen (43). Hun skriver at Hobbes utgår fra det enkelte individs frihet til å handle ubundet av lover og forpliktelser. Grunnlaget for den nye tradisjonen er med andre individualisme og antagelsen om at det ikke finnes noen naturlig samfunnsfølelse (44). Dessuten avviser Hobbes tanken om et felles høyeste gode for alle mennesker (44).

I mangel på en naturlig lov og en felles streben har mennesket et slags naturlig 'rett til alt', dvs. en rett til i naturtilstanden å tilfredsstille sine individuelle begjær og forsøke å oppnå sine individuelle mål. (56)

Jeg vil sette et spørsmålstegn ved det syn at Hobbes' teori skiller seg skarpt fra naturlovs-

tenkningen. Det er riktig at Hobbes mener at et menneske ikke har noen naturlige plikter til å handle på den ene eller annen måte. Men han regner likevel med eksistensen av en slags naturlige lover. Han sier at det finnes "Laws of nature", og omtaler dem på denne måten: "These dictates of reason ... are but Conclusions, or Theoremes concerning what conduceth to the conservation and defence of themselves" (Hobbes 1651/1973: 83). De naturlige lovene er altså regler som mennesker må følge for å overleve. Den første loven sier: Man bør gi avkall på sin naturlige rettighet til alt og underkaste seg en absolutt statsmakt. Dette minner om pragmatisk naturlovstenkning. De naturlige lovene som Hobbes regner opp er riktignok ikke regler som skal gjøre det mulig for menneskene å tilfredsstille en felles trang til fellesskap. De er regler som skal gjøre det mulig for dem å leve sammen i fred til tross for at både evnen og trangen til fellesskap er mangelfull. Her ligger det en forskjell, men er den stor nok til å tale om et skarpt skille mellom to tradisjoner?

En annen ting som sår tvil om det skarpe skillet, er et merkbart – skjønt lite påaktet – teleologisk element i Hobbes' tenkning. Etter hans syn vil ethvert normalt menneske oppleve at en tilstand av varig frykt for en brå og voldelig død er det største ondet man kan komme ut for i dette liv. Altså eksisterer et felles, største gode: å unngå denne tilstanden. Blomgren berører selv det teleologiske elementet hos Hobbes:

Hobbes tilbakeviser tanken om et felles høyeste gode for alle individer. Individer har ulike mål. ... Men det finnes dog et mål som står over alle andre fordi det utgjør forutsetningen for alle andre mål. Dette er målet for alle individer om å unngå døden. (44)

Så er det egentlig en stor forskjell mellom Hobbes' tenkning og den pragmatiske naturlovsteorien? Er forskjellen større enn for eksempel forskjellen vi fant mellom den pragmatiske teorien og Thomas Aquinas' syn?

Blomgren trekker frem en annen representant for naturretstradisjonen: Immanuel

Kant. Kants individualisme gir seg uttrykk i tanken om mennesket må være autonomt i den forstand at det er "fullt rasjonelt", og "full rasjonalitet innebærer at individets handlinger utelukkende styres av fornuften" (47). Dette vil igjen si at man har en "indre kontroll over seg selv" og kan "handle imot sine interesser" (47).

Det er tilsynelatende stor forskjell mellom Hobbes og Kant. Kant verdsetter autonomi over alt annet, mens Hobbes anbefaler underkastelse under en absolutt myndighet og oppgivelse av enhver frihet til å styre seg selv. Derved er det ikke sagt at det ikke også finnes filosofisk slektskap mellom dem. Men er det like nært som slektskapet mellom Hobbes og den pragmatiske naturlovsteorien – eller, for den saks skyld, slektskapet mellom direkte og indirekte utilitarisme?

For å oppsummere: Blomgrens avgrensinger av ulike tradisjoner i politisk filosofi er ikke alltid overbevisende. Dette får, som vi etterhvert skal se, konsekvenser for vurderingen av de senere forsøkene på filosofisk artsbestemmelse av nyliberale tenkere.

3. Robert Nozick

Blomgrens sier ved innledningen til gjennomgåelsen av Nozick: "Nozicks tenkning utgjør en variant uten idehistorisk motstykke" (100). Ved avslutningen av kapitlet om Nozick er hun skarpere i sin dom: "*Anarchy, state, and utopia* har ingen samlet politisk teori" (147). Hun hevder at denne boken er en "definisjon" av et bestemt moralsk standpunkt, ikke et "argument" for at standpunktet er korrekt. Før Blomgren kommer til denne konklusjonen, har hun foretatt en detaljert gjennomgåelse av store deler av Nozicks teori.

Nozicks teori rommer en rekke sterke – og for mange kontraintuitive – påstander: Tvingen omfordeling av ressurser i et samfunn er en moralsk uakseptabel handling fordi den krenker individuelle rettigheter. Velferdsstaten innebærer systematiske overgrep mot enkeltindivider. Når min inntekt eller formue skattleg-

ges for å finansiere goder som komme andre til del, utsettes jeg for et forbrytersk overgrep.

Helt sentralt i Nozicks teori står ideen om ukrenkelige rettigheter, det vil si absolutte krav om ikke å bli utsatt for bestemte typer behandling. Nozick gjør regning med tre kategorier av rettigheter: (i) Retten til personlig integritet – til ikke å bli påført fysisk skade; (ii) retten til personlig frihet – til å tenke, tale og leve som man vil, og (iii) retten til eiendom – til å gjøre som man vil med det man selv har skapt eller skaffet seg gjennom frivillige transaksjoner. Nozicks liberalisme står og faller med eksistensen av disse rettighetene. Hvis det ikke finnes gode grunner til å tro at folk har alle disse rettighetene, er det ingen grunn til å tro på Nozicks påstand om velferdsstatens illegitimitet.

Blomgren sier at ideen om absolutte rettigheter er en av fire grunnantagelser i Nozicks teori (106). Men hun hevder at denne ideen ikke er en konklusjon som begrunnes ved hjelp av de andre antagelsene. Den er – i likhet med de andre – et postulat. På dette grunnlag retter Blomgren en alvorlig innvending mot teorien: den er dogmatisk. Nozick “utgår ganske enkelt fra eksistensen av naturlige rettigheter og absolutte rettigheter som et aksiom” (121).

... hele argumentet fremstår som en trossetting. Det som ikke deler utgangspunktet vil knapt bli overbevist av fortsettelsen på argumentet for individuelle rettigheter. (121)

Av de fire grunnantagelsene Blomgren finner i Nozicks teori, er ideen om individuelle rettigheter den fjerde. La oss fortsette med den tredje antagelsen, som er ideen om selveierskap. Denne går ut på at ethvert individ eier sin egen person, sin egen kropp og sine sjelelige evner. Dette er ensbetydende med å ha ukrenkelige rettigheter til personlig integritet og personlig frihet. Altså er den tredje antagelsen ikke annet enn en gjentakelse av punktene (i) og (ii) under ideen om at mennesker har ukrenkelige rettigheter.

Den andre antagelsen i Nozicks teori er ideen om at mennesker aldri må behandles bare som midler. Dette er nærmest en omformule-

ringen av punkt (ii) i den fjerde antagelsen. Å bruke et menneske som et middel, er å behandle det i strid med dets egne ønsker om hvordan det vil leve, altså å krenke dets rettighet til frihet.

Da står vi igjen med den første grunnantagelsen, som Blomgren oppsummerer slik: Ethvert individ er ulikt alle andre; det er en separat skapning; alle mål og verdier er subjektive; det finnes intet felles gode for alle individer; det finnes intet objektivt definert mål for samfunnet (107). Dette innebærer at en ting eller tilstand har verdi for meg hvis og bare hvis jeg opplever den som verdifull. Den har ingen som helst verdi for meg hvis jeg ikke opplever den som verdifull, uansett hvor mange andre som gjør det. Hvis jeg må gi avkall på noe som har verdi for meg, for at en annen skal oppnå noe som har verdi for henne (men ingen verdi for meg), blir jeg påført et tap som ikke oppveies av den andres gevinst. Det finnes ingen kollektiv størrelse, for eksempel samfunnet, som kan godskrives både hennes gevinst og mitt tap, og som vil kunne stå igjen med et positivt nettoresultat etter at gevinst og tap er avregnet mot hverandre.

Denne antagelsen har to komponenter: (i) tanken om at ingenting rett og slett – objektivt sett – er verdifullt, men at ting og tilstander er verdifulle for bestemte personer i den grad de oppfattes som verdifulle av de samme personene; og (ii) den idé at en persons oppfatninger om hvordan han bør leve har naturlig forrang for andres ønsker om hvordan han skal leve. Jeg tror – til forskjell fra Blomgren – at denne antagelsen kan begrunne ideen om ukrenkelige rettigheter. Det kan (dels) skje på denne måten:

- (1) Det er verdifullt at jeg får leve i henhold til mine oppfatninger om hvordan jeg bør leve.
- (2) Det knytter seg ingen verdi til hvordan jeg lever som ikke er knyttet til noens oppfatninger om hvordan jeg bør leve.
- (3) Oppfatninger andre måtte ha om hvordan jeg bør leve, er naturlig underordnet mine egne oppfatninger.

(4) Altså bør jeg få leve som jeg vil.

(5) Dette “bør” er kategorisk: Det finnes ingen konkurrerende hensyn som kan oppveie det.

(6) Altså har jeg en ukrenkelig rettighet til å få leve som jeg vil.

Dette resonnementet kan muligens begrunne rettighetene til personlig integritet og frihet. Det kan muligens også begrunne den idé at man har ukrenkelige eiendomsrettigheter til ting man har skapt eller fått av andre gjennom frivillige transaksjoner. I så fall må følgende premiss tilføyes: Enhver ting som er skapt av noen, har en naturlig tilhørighet til skaperen, og hans eller hennes oppfatninger om hvordan tingen bør brukes har naturlig forrang for andres ønsker om hvordan den bør brukes.

Jeg sier at resonnementet *muligens* kan begrunne Nozicks antagelse om ukrenkelige rettigheter, fordi det har (minst) et svakt punkt. Det svake punktet er tanken om at andres ønsker om hvordan jeg skal leve og bruke det jeg eventuelt skaper, er underordnet mine egne ønsker. Man kunne spørre om denne forutsetningen ikke tar for gitt det som skulle bevises: at det finnes klare grenser for hvordan andre mennesker kan gripe inn i mitt liv. Hvis svaret er ja – hvis Nozicks forutsetning faller sammen med hans konklusjon – har Blomgren rett i at han står uten begrunnelse for sin idé om ukrenkelige rettigheter. Men hun feller sin harde dom uten å ta tilstrekkelig hensyn til muligheten av at Nozicks fjerde grunnantagelse kan hvile på den første. Og det er uansett forskjell på et ubegrunnet standpunkt og et standpunkt som mangler en overbevisende begrunnelse.

Når jeg hittil har snakket om ukrenkelige eiendomsrettigheter, har jeg sett bort fra at Nozick tar et viktig forbehold. Han mener at folk ikke alltid bør stå fritt til å gjøre som de vil med tingene de skaper eller mottar gjennom frivillige transaksjoner. Han innfører “the lockean proviso” – det lockeanske forbeholdet – som lyder slik:

A process normally giving rise to a property right in a previously unowned thing will not do so if the position of others no longer at li-

berty to use the thing is thereby worsened. (Nozick 1974: 178)

Blomgren har denne kommenteren: “det som ikke må forverres, i henhold til forbeholdet, er andre individers bruksrett til ressursen” (135). Men det er ikke dette Nozick sier. Han sier: Det oppstår ingen eiendomsrettighet til et gode dersom dette ville ha ført til at noen som derved mistet bruksretten til godet, også ville ha fått sin livssituasjon (position) forverret. Men ens livssituasjon *behøver* ikke bli forverret selv om man mister bruksretten til et gode.

Blomgren har likevel rett når hun sier at det lockeanske forbeholdet kompliserer Nozicks teori på en problematisk måte. Det reiser spørsmålet om “grensene for legitim rettighetskrenkelse” (136). Hvor går grensen mellom å forhindre en person fra å erverve ressurser han har rett til å erverve, og å forhindre ham fra å erverve noe han ikke har rett til å erverve fordi “the position of others no longer at liberty to use the thing is thereby worsened”? Etter min oppfatningen kan forbeholdet komme til å legge strenge restriksjoner på folks mulighet til å skaffe seg legitime eiendeler. Blomgren hevder et sted at det dreier seg om “svært svak nødrett” (145), men det er jeg ikke enig i.

Hvordan løser Nozick problemene som følger med det lockeanske forbeholdet? Svaret viser seg å bli interessant fordi det griper direkte inn i Blomgrens hovedanliggende: spørsmålet om hva slags idétradisjon Nozick tilhører. Kort fortalt løser han problemet ved å bagatellisere det. Han tror at livet vil bli bedre for alle hvis folk får vidtgående muligheter til fri ervervelse og bruk av eiendom.

I believe the free operation of a market system will not actually run afoul of the Lockean proviso. ... Indeed, were it not for the effects of previous *illegitimate* state action, people would not think the possibility of the proviso's being violated as of more interest than any other logical possibility. (Here I make an empirical historical claim; as does someone who disagrees with this). (Nozick 1974: 182)

Nozick innfører altså en empirisk premiss som fremhever kapitalismens angivelige fortrinn som velferdsskapende system. Uten den-

ne premissen ville det hvile en dyp skygge over ideen om ukrenkelige eiendomsrettigheter. Gitt den viktige rolle premissen spiller, har jeg sterke motforestillinger mot følgende påstand i Blomgrens resonnement:

Det er åpenbart at konsekvensialistiske argumenter ikke har noen plass i Nozicks teori. Ingenting hadde endret seg om man gjennom empiriske undersøkelser hadde funnet at kapitalismen førte til mindre velferd eller effektivitet. ... Nozick tar selv eksplisitt avstand fra den utilitaristiske idetradisjon. (142)

Det er riktig at Nozick tar avstand fra utilitarisme. Men det er, som vi har sett, ikke riktig at alt vil være som før hvis empiriske undersøkelser skulle vise at kapitalismen ikke lever opp til sitt rykte som velferdsskapende system. I så fall ville det lockeanske forbeholdet gjøre det maktpåliggende å innføre sterke begrensninger på private eiendomsrettigheter. Altså finnes et betydelig innslag av konsekvensetisk – og tilnærmet utilitaristisk – tenkning i Nozicks forsvar av privateiendom. Blomgren overser dette innslaget.

La meg avslutte diskusjonen av Nozick med en mer allmenn kommentar til spørsmålet om hvilken idétradisjon han tilhører. Blomgren hevder, som nevnt, at hans standpunkt savner motstykke i idéhistorien. Jeg er enig i at *Anarchy, State, and Utopia* ikke inneholder noen enhetlig teori. Men boken er mer enn en dogmatisk bekjennelse til liberalisme. På den ene side bygger den på en ekstrem individualisme, som vekker sterke assosiasjoner til Blomgrens beskrivelse av grunnlaget for den tradisjon hun kaller naturrettstenkning. På den annen side innfører Nozick, som vi nettopp så, konsekvensetiske betraktninger på et avgjørende punkt i det sentrale resonnementet om ukrenkelige eiendomsrettigheter.

4. F. A. Hayek

Blomgren spør: Hvilket fundament ligger til grunn for Hayeks politiske filosofi? og svarer: "Jeg kommer til å hevde at Hayeks fundament

er naturlovstradisjonens sosialitet" (167). Min oppfatning er en annen. Jeg tror at Hayek best kan fortolkes som indirekte utilitarist. Blomgrens argumentasjon vender seg i stor grad – eksplisitt eller implisitt – mot denne alternative fortolkningen. Men hun presenterer også positive argumenter for å anse Hayek som naturlovstenker.

La meg åpne med en presentasjon av noen sentrale antagelser og begreper hos Hayek. En kognitiv-psykologisk antagelse er at kunnskap i stor grad består av spredte, fragmentariske og uartikulerte innsikter om hvordan ulike oppgaver best kan løses. Hayek mener at kunnskapen som finnes blant medlemmene av et samfunn, ikke kan samles og forvaltes av en aktør, for eksempel statsmakten med dens ulike styringsorganer. Den samlede kunnskapen utgjør en sosial og kulturell tradisjon, som ikke lar seg skrive ned og oppsummere i encyclopedisk form. Tradisjonen huser i stor grad taus kunnskap.

Et viktig begrep er 'sosial orden'. Hayek anser at orden finnes i et samfunn i den grad mennesker evner å danne sikre forventninger om hvordan ulike deler av samfunnslivet vil forløpe. Derved vil de også kunne danne seg sikre forventninger om hvor godt de vil lykkes å nå sine mål ved å handle på den ene eller annen måte. Et annet viktig begrep er 'utvikling'. Hayek betrakter utvikling som en læringsprosess som finner sted når mennesker tilpasser seg stadig bedre til omgivelsene og hverandre. Det dreier seg med andre ord om voksende sosial orden.

Min tolkning av Hayeks filosofiske standpunkt kan oppsummeres som følger:

(i) Målet er å skape *Det Gode Samfunn*. "The Good Society is one in which the chances of anyone selected at random are likely to be as great as possible" (Hayek 1982: 132). Det vil si at målet er å maksimere den gjennomsnittelige sannsynligheten for at et gitt samfunnsmedlem vil klare å tilfredsstille sine preferanser. Dette er en variant av det utilitaristiske prinsippet om å maksimere sosial velferd.

(ii) En nødvendig betingelse for å nå målet er utvikling, det vil si voksende sosial orden.

(iii) Utvikling kan i praksis bare skje gjennom *evolusjon*, og dette er ensbetydende med at motoren i prosessen må være individers frie utnyttelse av kunnskapen som er spredt blant dem.

(iv) Evolusjon vil bare finne sted i liberale samfunn hvor personlige, politiske og økonomiske friheter respekteres. Uten slike friheter vil ikke folk fritt kunne utnytte kunnskapen som er spredt mellom dem.

Jeg skal forsvare de to første punktene i denne utlegningen mot argumenter som Blomgren fremfører. Det første punktet gjelder målet om å skape Det Gode Samfunn. Jeg har allerede gjengitt en av Hayeks formuleringer og vil tilføye enda en: "... increase equally the chances for any unknown member of society of pursuing with success his equally unknown purposes" (sitert etter Blomgren 1997: 161). Blomgren er enig i at Hayek stiller opp dette målet, men hun tolker hans beskrivelse av Det Gode Samfunn annerledes enn jeg gjør. Hun ser en parallell mellom Hayeks idé og John Rawls' prinsipp om å gjøre livsutsiktene best mulig for de dårligst stilte i samfunnet. For Hayek er det beste samfunnet det som "maksimerer sjansene for et tilfeldig valgt individ".

Med dette synes han å mene omtrent det samme som Rawls. Tilfeldigheten kan jo innebære at man havner i den dårligste posisjonen i samfunnet. Derfor bør sjansene være de beste for denne posisjonen (180).

Etter mitt syn er Blomgrens tolkning urimelig. Hayeks svar på spørsmålet: Hvilket samfunn er det best å leve i? må heller oppfattes slik: I utgangspunktet vil jeg ikke vite hvor jeg havner. Jeg kan ende som en av de heldigste eller som en av de er aller mest uheldige – eller et sted mellom disse ytterpunktene – når det gjelder mine sjanser for å oppnå det jeg ønsker. Den forventede sjansen til å tilfredsstille preferanser i samfunnet hvor jeg lever, er gjennomsnittet av de ulike samfunnsmedlemmenes sjanser. Det Gode Samfunn er det som har

den høyeste *forventede* sjansen, det vil si et samfunn hvor den gjennomsnittelige sannsynligheten for å tilfredsstille preferanser er så høy som mulig. Denne sannsynligheten finner man ved å legge sammen samfunnsmedlemmenes respektive sjanser og dividere summen med antall samfunnsmedlemmer.

Utlagt på denne måten, fremstår Hayek som utilitarist. Han vil maksimere velferd i betydning av den gjennomsnittelig sannsynligheten for å tilfredsstille individuelle preferanser.

Den neste punktet gjelder min påstand om at Hayek anser utvikling – voksende sosial orden – som verdifull fordi utvikling fører til forbedringer av menneskers mulighet til å tilfredsstille sine preferanser. Blomgren problematiserer denne antagelsen. Hun sier at Hayek tvert imot oppfatter utvikling som en *verdi i seg selv* (174). At folk faktisk får det bedre gjennom denne prosessen, er en bisak for ham; det er naturligvis viktig, men ikke et hovedanliggende (174). Det er ikke utviklingens resultat som betyr mest for Hayek, men utviklingsprosessen som sådan, i dens egenskap av læringsprosess. Som eksegetisk belegg for denne tolkningen, anfører Blomgren to steder følgende utsagn av Hayek:

What matters is the successful striving for what at each moment seems attainable. It is not the fruits of past success but the living in and for the future in which human intelligence proves itself. Progress is movement for movement's sake, for it is in the process of learning and in the effects of having learnt something new, than man enjoys the gift of his intelligence. (Sitert etter Blomgren 1997: 173 og 204)

Jeg har to kommentarer. For det første gir ikke dette sitatet utvetydig støtte til Blomgrens utlegning. I den første setningen snakker Hayek om *vellykket* streben og hentyder derved til resultatet av utviklingen snarere enn prosessen som sådan. Den andre setningen er ytterst uklar. Den tredje setningen er tvetydig: Først sier Hayek at menneskene gleder seg over læringsprosessen, deretter at de gleder seg over virkningene av å ha lært noe nytt.

For det andre finnes det andre utsagn av Hayek som klart støtter opp under den oppfatning at han anser utviklingen som verdifull

fordi den fører til at folk får det bedre. Her er ett: "the chief common purpose for all ... members (of society) is the purely instrumental one of securing the formation of an abstract order which have no specific purposes but will enhance for all the prospects of achieving their specific purposes" (Hayek 1978: 100).

La oss vende oppmerksomheten mot Blomgrens positive argumenter for å oppfatte Hayek som naturlovstenker. Hun nevner at Hayek selv bruker formuleringer som tyder på at han betrakter reglene og konvensjonene som finnes i et godt samfunn, som en naturlig lov. Han snakker om en spontant utviklet moral – moralske regler som er oppstått gjennom evolusjon, og derfor er fullstendig naturlige (195). Blomgren tilegger ham et syn som likner svært på den pragmatiske varianten av naturlovsteori:

Hayek mener at privateiendom og kontraktfrihet er sosiale institusjoner som letter samarbeidet mellom individer. ... de har vokst frem i en evolusjonær prosess hvor de har vist seg fremgangsrike og fordelaktige for menneskenes overlevelse. (196)

Men det dukker opp et problem for Blomgrens utlegning – et problem som hun selv gjør leseren oppmerksom på. Hun påpeker at utviklingen av den spontane orden, etter Hayeks syn, ikke gir seg uttrykk i et sett av evige moralske regler, fastsatt en gang for alle; den er tvert imot å sammenlikne med en "prosess i stadig bevegelse" (199). Altså består ikke Hayeks naturlige lov av universelle regler. Han deler ikke naturlovstradisjonens forutsetning om universalisme.

Hvordan løser Blomgren dette problemet? Hun sier at naturlovstenkningen skal betraktes som en "bred tradisjon med store indre variasjoner". Den omfatter også det hun kaller en "relativ variant" (199-200).

Denne relative naturlovstradisjonen påberoper seg ikke noen evig, uforanderlig, overalt gjeldende ordning. Den fastlegger i stedet et minimum av etisk nødvendige regler som danner grunnlaget for den faktisk anvendte rettsordningen i et samfunn *på et*

visst historisk og kulturelt stadium av utvikling. (200)

Jeg vil kommentere både Blomgrens problem og hennes løsning av det. Når det gjelder løsningen, anser jeg at den relative varianten av naturlovsteori er så ulik sentrale posisjoner i naturlovstradisjonen – for eksempel Aristoteles og Thomas Aquinas – at den knapt fortjener å bli regnet som en del av denne tradisjonen. Når det gjelder problemet, tror jeg Blomgren overdriver. Hayek fremstiller ikke utviklingen av sosiale konvensjoner og moralske regler som en prosess i stadig bevegelse. Det finnes et konstant element: liberal prinsipper for fritt samkvem mellom samfunnsmedlemmer. Liberalisme må til for at et samfunn i det hele tatt skal oppleve evolusjonær utvikling og dannelsen av en spontan orden. Altså kan vi konstatere et vesentlig element av universalisme i Hayeks posisjon – et element Blomgren ikke tar tilstrekkelig hensyn til. Det vil igjen si at hennes tolkning av Hayek som naturlovstenker ikke møter så store problemer på dette punktet som hun selv tror.

Men sett under ett er det likevel mer nærliggende å tolke Hayek som indirekte utilitarist. Han stiller opp et mål om maksimering av folks mulighet til å tilfredsstille sine preferanser, og hevder at vi har størst utsikt til å realisere dette målet om vi samhandler på grunnlag av liberale prinsipper.

5. Milton Friedman

Min kommentar til diskusjonen av Milton Friedman er kort. Blomgren påpeker at Friedman på den ene side leverer et konsekvensetisk forsvar for kapitalismen: Det er et økonomisk system med en overlegen evne til å skape velferd (73-4). På den annen side forsvarer han også kapitalismen med det argument at systemet fremmer individuell frihet, som har stor verdi i seg selv (74-5). Hva er viktigst – velferdsvekst eller frihet? Blomgren anfører dette utsagnet av Friedman: "What we really have been talking about all the time is freedom. Improving well-being is secondary

to preserving freedom” (78). Men ingenting tyder på att Friedman har en genomtenkt filosofisk begrundelse för sitt standpunkt. Jeg tror i det hele tatt at nobelprisvinneren i økonomi ikke rager særlig høyt som politisk filosof. Man undres om ikke Blomgren like gjerne kunne utelatt ham i denne sammenheng.

6. Konklusjon

Blomgren konkluderer sin analyse (i kapittel 6) med å konstatere at de tre nyliberale tenkerne – Nozick, Hayek og Friedman – tilhører ulike idétradisjoner. Hun finner store forskjeller både med hensyn til fundamentet for deres tenkning og deres normative anbefalinger. Således hevder hun at Nozick ikke representerer noe enhetlig filosofisk standpunkt, men at Hayek kommer langt i retning av å utvikle et systematisk og sammenhengende resonnement, samt at Friedman er fragmentarisk og utviklet som politisk filosof.

Jeg er, som det fremgikk ovenfor, helt enig i hennes vurdering av Friedman. Jeg er også enig i at Nozick ikke utvikler et enhetlig standpunkt, men til forskjell fra Blomgren ser jeg interessante ansatser til filosofisk begrundelse i *Anarchy, State, and Utopia*. Dels gjenspeiler disse ansatsene en ekstrem individualisme av det slaget Blomgren forbinder med naturrettstradisjonen, dels hviler de på konsekvensetiske premisser. Endelig er jeg enig i at Hayek er den meste systematiske tenkeren av de tre, men jeg tolker ham som indirekte utilitarist, ikke som naturlovstenker. Og jeg anser – til forskjell fra Blomgren – at indirekte utilitarisme er en ekte form for utilitarisme.

Avslutningsvis vil jeg minne om at min opposisjon ikke rekker over på langt nær alle deler av Blomgrens innholdsrike avhandling. Boken er breiddfull av argumenter – detaljerte, utførlige og ofte (skjønt ikke alltid) overbevisende argumenter. Det finnes knapt en side som ikke reiser nye spørsmål og føyer nye momenter til analysen. Blomgren er en teoretiker som vil til bunns i substansielle spørsmål, og som vil overbevise ved hjelp av systematisk argumentasjon. Jeg er uenig med henne i

mangt, men det er som det skal være i en debatt om vanskelige spørsmål.

En liten ting helt til slutt: I en tid da argumentasjonsanalyse ofte tar form av dogmatisk og grovkornet “dekonstruksjon” av likt og ulikt, er det gledelig å lese en avhandling som ikke underslår hvor vanskelig denne virksomheten er. Anna-Maria Blomgren viser stor evne og vilje til intellektuell *anstrengelse*.

Raino Malnes

* Opposisjon ved Anna-Maria Blomgrens disputats, Göteborg den 7 mars 1997. Alle sidehenvisninger som er uspesifiserte, gjelder Blomgren (1997). Jeg har oversatt sitatene fra Blomgrens avhandling til norsk.

Referanser

- Hayek, F. A., 1982. *The Mirage of Social Justice. I Law, Legislation and Liberty*, London: Routledge & Kegan Paul.
- Hobbes, Thomas, 1651/1973. *Leviathan*. London: Dent.
- Nozick, Robert, 1974. *Anarchy, State, and Utopia*. New York: Basic Books.

Hayek, utilitarismen og nyliberalismen

Anna-Maria Blomgren behandler i sin avhandling *Nyliberal politisk filosofi (Nya Doxa 1997)* tre tänkare: Milton Friedman, Robert Nozick och Friedrich Hayek. Hon vill visa att dessa tänkare uppvisar betydande olikheter. Eftersom de ofta hänförs till en och samma politiska filosofi – nyliberalismen – blir resultatet av hennes analys att denna är teoretiskt splittrad.

Den riktning som Blomgren behandlar brukar också kallas ”den nya högern”. Här finns libertarianer, klassiska liberaler och konservativa (King 1987:28). En teoretiskt viktig gren av nyliberalismen är Public-Choiceskolan (se t.ex. Buchanan 1988). Denna riktning

förbigår dock Blomgren helt (trots att den representerar en typisk position i hennes analyschema, nämligen Hobbes naturrättstänkande.)

Att nyliberalismen (eller den nya högern) inom sig rymmer många disparata tänkare har hävdats av många före Blomgren (se t.ex. Kymlicka 1992:280). Det intressanta med hennes avhandling är att den ger anledning att ifrågasätta denna tes. Blomgren hävdar nämligen att det finns ett gemensamt filosofiskt fundament hos två av dess viktigaste företrädare. Både Friedman och Hayek klassificeras nämligen av Blomgren som "naturlagstänkare". Därmed har hon – om hon har rätt – delvis motsagt sig egen tes att nyliberalismen är splittrad.

De två tänkare som kanske haft mest inflytande på nyliberala politiker som Thacher och Reagan, skulle i själva verket stå för samma politiska filosofi. Blomgren tillskriver, tvärt emot vad hon själv avser, nyliberalismen ett större mått av filosofisk enighet än många andra. Denna slutsats förstärks av att hon vill avfärda Nozicks libertarianism som så osammanhängande och ofullständig att den inte förtjänar att kallas politisk filosofi (s 236). Nozick kan följaktligen inte vara en nyliberal politisk filosof. Det återstår då två tänkare som förtjänar att kallas politiska filosofer, Hayek och Friedman, vilka hon anser företräda samma tradition.

I hennes analyschema finns tre positioner: "naturlag", "naturrätt" och "utilitarism". Dessa positioner kallas "metatraditioner inom vilka alla politiska filosofier kan inordnas" (s. 23, min kurs.). Dessa kategorier avser att vara uttömmande och ömsesidigt uteslutande. Naturlagstraditionen – vars viktigaste idéhistoriska gestalter är Aristoteles och Thomas av Aquino – har beröringspunkter med det som idag kallas kommunitarianism (s 25). Förhållandet mellan dessa två riktningar berörs dock inte närmare av Blomgren.

Hennes analyschema reser många frågor som inte kan behandlas här. Men jag kan inte undgå att ställa en fråga. Menar verkligen Blomgren att Robert Nozick inte formulerat en politisk filosofi i *Anarchy, State and Uto-*

pia? I hennes avhandling hävdas nämligen att hans position inte ryms inom någon position i hennes analyschema (s 235). Nozicks teser är enligt Blomgren så ofullständiga (till skillnad från Hayeks och Friedmans får man förmoda) att de överhuvudtaget inte kan sägas uttrycka en politisk teori (ss. 147, 223). Blomgren är onekligen djärv i sin kritik. Hon drar till med ett analytiskt adekvansvillkor som gör att nyliberalismen i Nozicks tappning överhuvudtaget inte kan klassificeras som en politisk filosofi. Skälet är att "...it lacks a theory of the state" (s. 236). Blomgren tycks mena att om man är antipolitisk i den meningen att man vill ha en minimal stat så kan man inte vara politisk filosof. Anarkismen, som Nozick var påverkad av, är därmed ingen politisk filosofi i Blomgrens föreställningsvärld. Men en teori som förordar ett avskaffande av staten uttrycker väl rimligen en politisk tes.

Blomgrens avfärdande av Nozick som politisk filosof reser dessutom en viktig metodologisk fråga. Varför konstruera ett analyschema som man inledningsvis hävdar är heltäckande, men som i slutsatserna visar sig inte omfatta ett av avhandlingens analysobjekt? Att en så betydelsefull bok som *Anarchy, State and Utopia* inte kan kategoriseras i Blomgrens analyschema visar kanske på större teoretiska brister hos Blomgrens analysmodell än hos Nozicks politiska teori.

Det är dock inte Blomgrens behandling av Nozick som föranleder min kommentar, utan hennes tolkning av Hayek. Mitt ärende är att replikera på Blomgrens ganska omfattande kritik av min avhandling om Hayek – *Politikens moraliska rum – En studie i F. A. Hayeks politiska filosofi* (Lundström 1993). Därför kommer jag inte att närmare gå in på hennes behandling av Friedman och Nozick.

Syftet med min tolkning av Hayek är att försöka förstå varför han är så motsägelsefull. Hur kan det komma sig att han hyllar både Hume och Kant (se Lundström 1993:kap. 3)? Kant formulerade ju sin filosofi i polemik mot Hume (Reiss 1970:17). Blomgren nöjer sig med att helt hävda att Hayek är motsägelsefull. Men att Hayek skulle vara motsägelsefull därför att han inte förstått att Hume och Kant

stod för helt olika filosofiska principer tycks vara en alltför simpel och osannolikhet slutsats. Därför finns det skäl att gå vidare i en rekonstruktiv tolkning som förutsätter att Hayek förstår att Kant och Hume inte låter sig förenas utan vidare. Den rimliga hypotesen är att han håller på Hume och går emot Kant. Kants filosofi anses ju försvara både den franska revolutionen och upplysningen (Reiss 1970:3), vilka Hayek frenetiskt vände sig emot.

Min tolkning av Hayek går ut på att hans skriftställarskap har två syften. Dels att uttrycka teser som han tror är riktiga, dels försöka påverka läsarna att omfatta föreställningar som han tror är lämpliga av normativa skäl. Lämpliga föreställningar behöver inte sammanfalla med "sanna" eller vetenskapligt rimliga föreställningar. I sin sista bok *The Fatal Conceit* är Hayek mycket tydlig i sin instrumentella syn på mänskliga föreställningar: "What concerns society is conduct, not opinion: if only our actions are just and good, it matters not a straw whether our opinions are mistaken" (Hayek 1988:157).

Av detta citat kan man dra tre slutsatser, vilka också är grundläggande förutsättningar för min Hayektolkning: 1. Hayek har en teori som säger vilka handlingar som är "just and good". 2. Människor behöver inte förstå varför handlingar är "just and good", för att utföra handlingar som är "just and good". 3. Det är en pragmatisk lämplighetsfråga vilka föreställningar som bör vägleda människor för att de skall utföra handlingar som är "just and good".

Av den andra och den tredje slutsatsen följer att Hayek är djupt oenig med Kant, som hävdade att moraliskt handlande förutsätter att agenten rationellt inser moralens riktighet. Detta sinnelagsetiska krav ligger också till grund för Kants krav på att alla samhällsliga institutioner skall kunna legitimeras offentligt.

Redan här har vi ett exempel att Hayeks beundran för Kant inte kan vara äkta. Hayeks förnekar ju grundvalen för Kants upplysningstänkande: "Omyndighet är oförmågan att göra bruk av sitt förstånd utan någon an-

nans ledning"(Kant cit. i Östling 1989:27). Till skillnad från Kant hävdar Hayek att människor bör acceptera och bejaka sin oförmåga att göra bruk av sitt förstånd. Men de bör bejaka sitt oförstånd under ledning av någon som förstår varför. Det är här Hayeks rationalism kommer in: den kan ange vilka föreställningar som leder till handlingar som är moraliskt önskvärda. Kants deontologiska etik leder till moraliskt önskvärda handlingar i det som Hayek kallar "The Great Society". Men, som Hayek påpekar i citatet ovan, behöver människor inte förstå varför. Att försöka härleda moraliska principer på rationella grunder, som Kant gjorde, är en farlig upplysningstänke som Hayek vände sig emot.

Ovanstående analys anger grundprincipen i min Hayektolkning. Det finns en teoretisk och en instrumentell nivå i hans texter. Självklart gör jag inte anspråk på formulera den slutgiltigt korrekta tolkningen av Hayek. Någon sådan finns inte. Men jag gör anspråk på att tolka honom på ett sätt som är rimligt både ur idéhistorisk och teoretisk synvinkel i enlighet med Poppers tolkningsrekommendation: "the principle of charity" (Popper 1961:3). Men min tolkning kan naturligtvis inte göra Hayeks teori fullständigt motsägelsefri eller oproblematiske, vilket inte heller varit syftet.

Blomgren är dels kritisk till min generella tes att Hayek formulerar både teoretiska och ideologiska påståenden. Dessutom är hon kritisk till vissa av mina substantiella resultat av min tolkning av Hayeks grundläggande teoretiska ståndpunkter.

I min avhandling delar jag in Hayeks teser i två nivåer: teoretiska och instrumentella. På dessa två nivåer uttrycker Hayek påståenden inom tre teorityper: empiriska (eller positiva), normativa och metaetiska.¹ Resultatet av min analys är att Hayek intar följande ståndpunkter på den teoretiska nivån.

1. Han hävdar att det är möjligt att förstå och styra samhällsutvecklingen i en önskad riktning (rationalism).
2. Han företräder en konsekvensialistisk teori, som kan betecknas "probabilistisk utilitarism".

3. Han hävdar att moraliska omdömen inte har något sanningsvärde (nihilism).

På de instrumentella nivån uttrycker han följande ståndpunkter därför att han anser att de har ett instrumentellt värde.

1. Han hävdar att det är omöjligt att förstå och styra samhällsutvecklingen i en önskad riktning (antirationalism).

2. Han försvarar en kantiansk, deontologisk moralteori.

3. Han hävdar att värden är objektiva och att moraliska principer kan vara sanna eller falska (realism).

Hayek formulerar således teser som är inbördes inkonsistenta; han påstår både a och icke-a. Men om man tolkar teserna på den instrumentella nivå som imperativ upplöses inkonsistensen. Det är nämligen ingen motsägelse att hävda: "A är sant, men människor bör tro att icke-a för att handla moraliskt riktigt." Detta är den enkla logiken i min tolkning.

Min analys sammanfattas i följande figur (Lundström 1993:211):

	Grundläggande teori	Instrumentell teori
Positiv teori	Rationalism	Antirationalism
Normativ teori	Utilitarism	Deontologi
Metaetisk teori	Nihilism	Realism

Blomgren redovisar inte min tolkning i sin helhet. Hon tycks helt enkelt inte ha förstått de analyskategorier som ingår i modellen. Dessutom är hon på vissa punkter direkt osaklig.

I centrum för hennes kritik står frågan huruvida Hayek kan sägas vara utilitarist. Blomgren skriver: "För det första ställer jag mig tveksam till parallellen mellan rationalism och antirationalism å en sidan, och direkt och indirekt utilitarism å den andra. Även om Hayeks projekt kanske kan beskrivas som rationalistiskt innebär det inte nödvändigtvis att det är utilitaristiskt" (s. 193). Blomgren vill "ifrågasätta likhetstecknet mellan rationalism och utilitarism". Och hon tillägger retoriskt: "Kant var obestriddligen rationalist, liksom exempelvis Descartes eller Hobbes. Men utilitarister var de inte. På samma sätt kan Hayeks

teori, eller åtminstone delar av den, sägas vara rationalistisk, utan att för den skull vara utilitaristisk" (s. 193).

Att begreppsparen rationalism-antirationalism och direkt-indirekt utilitarism skulle vara "parallella" i den mening som föresvävar Blomgren har jag inte hävdad. Inte heller har jag hävdad att rationalism implicerar utilitarism – än mindre sätter jag "likhetstecken" mellan rationalism och utilitarism, som Blomgren påstår. Här är Blomgren helt enkelt ovederhäftig. I själva verket förnekar jag uttryckligen den uppfattning som Blomgren tillskriver mig: "Det finns emellertid ingen logisk koppling mellan rationalism och idén om att välfärd är ett värde i sig" (Lundström 1993: 131). Jag skriver detta i polemik mot Kukathas (1989: 198f) som hävdar att utilitarism implicerar politisk rationalism, dvs. att man medvetet försöker maximera nyttan. Men varken han eller jag skulle drömma om att påstå att rationalism implicerar utilitarism – vilket Blomgren vill göra sken att jag hävdar. Vi har också, i likhet med Blomgren, fattat att Descartes och Kant inte var utilitarister. Blomgren för en lättköpt polemik mot en absurd uppfattning som varken jag eller någon annan har hävdad.

Blomgren tycks tro att de olika ståndpunkterna på den teoretiska nivån i min analysmodell bildar en logisk kedja: att positiv teori implicerar en normativ teori, som i sin tur implicerar en metaetisk teori. I själva verket är det precis tvärt om; de olika teorityperna är logiskt oberoende av varandra.

Ett liknande missförstånd tycks ligga bakom ett annat inlägg i Blomgrens kritik. Hon hävdar att det är "tveksamt att föra samman den deontologiska liberalismen och den antirationalistiska evolutionsteorin på den instrumentella nivån /.../ I så fall innebär det att motsägelserna i Hayeks teori hamnar på samma nivå" (s. 194). Det är dock ingen motsägelse mellan att vara anhängare av deontologisk liberalism och att vara antirationalist i en handlingsmässig mening. Däremot är det en motsägelse att försvara utilitarism och deontologisk liberalism. Det är den inkonsistensen som jag vill förklara.

Blomgren hävdar att min tolkning av Hayek som utilitarist förutsätter att ”den kantianska rationalismen och den humeska antirationalismen – går att tolka som sammanhängande och logisk helhet” (s. 209). För det första är detta ingen ”förutsättning” för att Hayek skulle vara utilitarist. För det andra kan dessa ståndpunkter att förenas. Blomgren blandar konsekvent ihop Kants metaetiska rationalism och en rationalism i handlingsmässig mening. Den rationalism respektive antirationalism hos Hayek som jag anger i mitt analyschema handlar inte om metaetik, utan om föreställningar om politisk målrationaltet (se Lundström 1992).

Kants rationalism handlande om moralisk kognitivism – dvs. möjligheten att förstå och rationellt konstruera moraliska principer. Att en pragmatisk antirationalism går att förena med Kants metaetiska rationalism inser man om man håller isär frågan om kunskap om verkligheten – vari ingår kunskap om förnufts begränsningar (positiv teori) – och kunskap om moral (metaetik). Även om det skulle vara en motsägelse är inte detta något problem, eftersom instrumentellt lämpliga föreställningar inte behöver vara motsägelsefria – än mindre sanna, som Hayek påpekar. Det hade varit en mer relevant kritik om Blomgren trott sig upptäcka en motsägelse mellan Hayeks ståndpunkter på den teoretiska nivån.

När Hayek predikar kantiansk moral och samtidigt hävdar att det är omöjligt förstå hur samhället fungerar är han inte motsägelsefull. Däremot är han falsk – ur ett kantianskt perspektiv. Han menar nämligen, i min tolkning, att kantianskt moral är felaktig och att han själv har förstått hur samhällliga processer fungerar, Kantianska moralföreställningar är instrumentellt lämpliga ”rules of just conduct”, enligt Hayek, vilket han kommer fram till därför att han förstått konsekvenserna av ett visst regelsystem. Hayeks instrumentella syn på kantiansk moral är ett uttryck för den rationalism som jag tillskriver honom.

Blomgren påstår dock att jag gör honom till kantian på den grundläggande nivån därför att jag påstår att han rationalist (s. 192). Här miss-tolkar Blomgren både mig och Hayek. Hayeks

rationalism har inget med Kants metaetiska rationalism att göra. När jag påstår att Hayek är rationalist på den grundläggande nivån avser jag hans vetenskapligt grundade rekommendationer för att uppnå det han anser vara ett gott samhälle.

Hayek delar inte Kants aprioristiska härledning av moraliska principer. Hayeks rationalism ligger på ett plan som är fullständigt främmande för Kant: han ser till konsekvenserna av etiska föreställningar oberoende av dess riktighet. Kants moral reduceras konventioner. Därmed upplöses den skenbara antinomin mellan försvaret av Hume och Kant. Hayek håller på Humes indirekta utilitarism.²

Blomgren argumenterar dock ihärdigt för att Hayek inte är utilitarist. Hon påpekar att Hayek själv förnekar att han är utilitarist (s. 204). Men termen ”utilitarism” är både vag och mångtydig. Den kan beteckna en abstrakt moralisk princip eller en politisk riktning med ett specifikt politiskt program. När Hayek kritiserar det han kallar ”utilitarism” vänder han sig emot de engelska 1800-talsutilitaristernas konstruktivistiska föreställningar; mot deras syn på möjligheten att styra samhällliga processer för att maximera nyttan. Men han vänder sig i och för sig inte emot att värdera politiska institutioner i termer av deras nytta. Det finns många belägg Hayeks utilitaristiska perspektiv. I *The Road to Serfdom* hävdar han t.o.m. att staten bör betraktas som ”a utilitarian machinery” (Hayek 1944/1976:55). I min avhandling citerar jag Hayeks instämmande i von Mises utilitaristiska perspektiv på lagar: ”The problem is to organize society for the best possible realization of those ends, which men want to attain by social co-operation. Social utility is the only standard of justice. It is the sole guide of legislation.” (Hayek 1979: 204.)

Att han har detta perspektiv hindrar inte att var emot de utilitaristiska program som föreslogs av Bentham, James Mill, J S Mill m.fl. Om man inte skiljer mellan abstrakt utilitarism och specifik politisk utilitarism, som anger en konstruktivistisk metod, blir Hayeks förhållande till utilitaristisk moralfilosofi obegripligt. Strategi och moraliskt utvärde-

ringskriterium är inte samma sak. Men kan faktiskt säga att Hayek är kritisk till Bentham av utilitaristiska skäl. Men Blomgrens föreställning om vad utilitarism är gör en sådan slutsats omöjlig.

Blomgren anför ett argument mot att Hayek skulle vara utilitarist, som vilar på en missuppfattning av både Hayek och utilitarismen. Hon hävdar att Hayek inte delar utilitarismens maximeringsprincip därför att "vad gäller utveckling och framsteg betonar Hayek att det rör sig om en process, och inte om ett slutresultat" (s. 210). Men utilitarismen pekar inte ut något slutresultat. "Största möjliga lycka" anger ett moraliskt utvärderingskriterium för samhällsliga tillstånd, vare sig de är konstruerade eller evolutionärt framvuxna.

Blomgren hävdar att Hayek inte företräder en uttalad maximeringsprincip, "varken direkt eller indirekt" (s. 210). Men hur skall man då tolka följande princip som Hayek inskräper ständigt: "*The good society is one in which the chances of anyone selected at random are likely to be as great as possible*" (Hayek 1976: 132). Är inte detta en maximeringsprincip? Huruvida det finns ett sluttillstånd i denna maximering är irrelevant. Hayek i sin sista bok *The Fatal Conceit* formulerar han sin maximeringsprincip i evolutionistiska termer: "... evolution will tend to maximise the prospective stream of future lives" (Hayek 1989: 132). Det finns ingen motsättning mellan evolutionism och maximering, som Blomgren tycks mena.

Hayeks definition av det goda samhället har uppfattats som utilitaristisk av många Hayek-tolkare. Blomgren nämner dock bara John Gray och mig. Jag ansluter mig medvetet till Grays analys när jag använder termen "probabilistisk utilitarist", som anger ett slags preferensutilitaristisk position. Men om Blomgren vill polemisera mot en utilitaristisk tolkning av Hayek vore det väl på sin plats att hon även vänder sig mot andra som har samma uppfattning (vilka jag hänvisar till). Russell Hardin t.ex. skriver att:

Contrary to his own claim, it seems to me he is a straight act-utilitarian who understands the complexities of decision making and right

choosing. In many contexts what is rational to do is as indeterminate as what is utilitarian. Hayek's argument against act-utilitarianism in nothing more than his argument more generally against what he calls constructivist or Cartesian thinking, or synoptic deductivism, in social policy. An act-utilitarian can readily accept strictures such as Hayek's on decision making and therefore accept his socially chosen rules. (Hardin 1989:15)

Denna referens finns i min avhandling, så Blomgren kunde slå upp den och förhålla sig även till Hardin (som ju är mycket mer namnkunnig politiskt teoretiker än jag). Om hon läst Hardin kanske hon också insett vikten av att man gör distinktionen mellan konstruktivism och utilitaristisk moral.³ Att Hayek är utilitarist (av något slag) hävdas också, vilket jag påpekar, av N. P. Barry (1985:173), av Raz (1986:7), av Yeager (1984) och Crowley (1987:56). Dessa nämns inte heller av Blomgren. Eftersom hon kommer med en egen och i Hayekdiskursen fullständigt unik tolkning av Hayek, vore det att förvänta att hon ägnat mer energi att tillbakavisa andra tolkningar.

Hur skall man då se på Blomgrens egen tolkning av Hayek? Blomgren ägnar mest möda åt att kritisera den utilitaristiska tolkningen. Men vilka positiva argument anför hon för att Hayek, i likhet med Aristoteles och Aquino, skulle höra till naturlagstraditionen?

Att beskriva det som Blomgren kallar naturlagstradition låter sig inte göras i en handvändning. Hon anger tre viktiga kännetecken. Den bygger på föreställningen att (1) "det finns en naturlig, moralisk lag, universellt giltig och uppenbar för varje individ genom det mänskliga förnuftet (s. 27), (2) "att människor strävar efter ett liv tillsammans med andra i ett ordnat samhälle" (s. 55) och (3) att "Socialiteten utgör grunden för individernas gemensamma strävan mot samma mål" (s. 56).

Naturlagstraditionen är idéhistoriskt besläktad med naturrättsliga föreställningar. Naturlags- och naturrättstraditionen är delvis överlappande. Frågan är om de kan tas som utgångspunkt för en så distinkt kategorisering som Blomgren gör. Föreställningen om en naturlig lag har legat till grund för försvaret av

naturliga rättigheter (Scruton 1982:317). De tänkare som Blomgren hänför till naturlagstraditionen, t.ex. Locke och Grotius, försvarade naturrättsliga principer. Hume, som Blomgren anser är anhängare av en naturlag, betraktas som motståndare till alla rationalistiska föreställningar om objektiva moraliska principer, vare sig de motiveras av en naturlig lag eller av naturliga rättigheter (Honderich 1995:377ff).

Enligt Blomgren är Hobbes och Kant de typiska representanterna för naturrättstraditionen. Men deras syn på rättigheters moraliska grundval var ju helt olika. Kant kan inte entydigt skiljas från naturlagstraditionen. Hans Reiss (1970:10) hävdar att "In contrast to Hobbes, Kant was indebted to the school of Natural Law and believes in an immutable standard of right". De var dock båda kontraktsteoretiker. Kontraktualismen är en övergripande position som förenar naturlags- och naturrättstänkare. Men kontraktualismen behandlas inte av Blomgren. (Därför förbigår hon den viktiga public-choice skolan, som haft stort inflytande i den politiska nyliberalismen.)

Den särskiljande föreställningen i naturlagstraditionen handlar om metaetik; moraliska principer härleds ur en metafysisk uppfattning som säger vad som är "naturligt". De metafysiska argumenten för en naturlig lag bygger ofta på en föreställning om en gudomlig vilja eller en objektiv mening som inses med förnuftet. De mest idealtypiska representanterna är Aristoteles och Aquino. Men även Platon har klassificerats naturlagstänkare (Honderich 1995:606). Deras gemensamma nämnare är att de tror på absoluta moraliska principer. I modern politisk filosofi är John Finnis dess mest kände företrädare (Se Simmonds 1989: kap 4). Finnis, som Blomgren inte alls berör, hävdar att det finns absoluta moraliska principer, som han härleder ur en teologisk, nythomistisk uppfattning (Se Finnis 1991).

Det finns formuleringar hos Hayek som anknyter till ett slags naturlagstänkande. Men han uttrycker oftare en tro på naturrätten (se t.ex. hans försvar för den amerikanska konsti-

tutionen i Hayek 1960:kap 12). Om man betänker hans instrumentalism får man rätt perspektiv på dessa formuleringar; Hayek är intresserad av föreställningar som leder till handlingar som är "just and good". Föreställningar om en objektiv naturlig lag kan naturligtvis vara socialt nyttiga. Hayek (1988:157) uttrycker sig också positivt om vidskepelse, men därav kan man inte dra slutsatsen han är vidskeplig – tvärtom är han medvetet rationell och nyttoinriktad.

Argumenten mot att Hayek skulle vara naturlagstänkare sammanfaller i stort sett med argumenten att han skulle vara anhängare av en abstrakt naturrätt. Hayek förnekar förekomsten av absoluta moralprinciper. Hayek skriver t.ex: "There can /.../ be no absolute systems of morals independent of the kind of social order in which a person lives, and the obligation incumbent upon us, to follow certain rules derives from the benefits to the order in which we live." (Hayek 1976:27, cit. i Lundström 1993: 187).

Det är knappast heller så att Hayek hävdar att det finns en universellt giltig moralisk lag "uppenbar för varje individ genom det mänskliga förnuftet". Hayek liknar människan vid ett "rule following animal", som följer kulturellt nedärvda regler mer eller mindre blint (Hayek 1973:11). Däremot förnekar inte Hayek den mänskliga "socialiteten" eller "att människor strävar efter ett ordnat liv tillsammans med andra". Men det är ju en empirisk fråga, snarare än en moralfilosofisk. Blomgren blandar i sina kategoriseringar empiriska, normativa och metaetiska uppfattningar. Därför är det svårt att urskilja vad som är vad i hennes beskrivning av Hayeks "naturlagstänkande". Tesen att "Socialiteten utgör grunden för individernas gemensamma strävan mot samma mål" (s. 56), vilket utmärker naturlagstraditionen är dock främmande för Hayek – både i empirisk och normativ mening. Han vänder sig med emfas mot kollektivistiska målsättningar. Det vet Blomgren lika väl som jag.

Blomgren presterar få positiva argument för att Hayek skulle vara naturlagstänkare. Argumentationen ersätts med proklamationer. Hennes viktigaste argument tycks var att Hay-

ek hävdar människans "socialitet" och att han tror på en evolutionär utveckling. Men dessa uppfattningar går mycket väl att förena med andra positioner. Att han är utilitarist behöver inte innebära att han förnekar varken människans "socialitet" eller tron på evolutionen.

Blomgrens behandling av både Hayek och min tolkning av honom kunde varit mer ingående och noggrann. Hennes polemik bygger på missförstånd av både Hayek och mig. Det finns många fler missuppfattningar i hennes avhandling som jag av utrymmesskäl inte kan gå in på. (Till mer uppseendeväckande hör att Hayek skulle ha en likartad rättvisesyn som John Rawls (s 181f)).

Blomgren gör rätt i att sträva efter polemik. Men man skulle önska att gjort sig större möda att förstå både Hayek och den tolkning hon polemiserar mot. Hennes egen tolkning av Hayek är – obereonde av om den är rimlig – mycket särpräglad. Därför kunde hon ägnat mer energi att tillbaka visa inte bara min, utan även andras tolkningar.

Mats Lundström

Noter

1. Se Caney 1992 för en liknande uppdelning av teorityper i politiska idésystem.
2. Blomgren försöker göra en kritisk poäng av att jag hävdar att Hume är Hayeks huvudkälla samtidigt som jag påstår att Humes antirationalism är en instrumentell föreställning. Men Hume har ju samma instrumentella perspektiv som Hayek; han försvarar socialt nyttiga föreställningar. För en analys av likheterna mellan Hume och Hayek, se Gray 1984:59.
3. I sin senaste bok *One for All* (1995:212) upprepar Hardin att utilitarism inte implicerar konstruktivism när han kommenterar Rickard Rortys sammanblandning mellan universalism och konstruktivism: "In implicitly lumping rationalist certainty and universalism into a single category, Rorty seems to make the same mistake of Hayek, who opposed Cartesian constructivism as Rorty opposes Kantian constructivism. Hayek supposed utilitarianism is disqualified as a moral theory because he mistakenly thought it must be rationalist and constructivist."

se he mistakenly thought it must be rationalist and constructivist."

Referenser

- Barry, N. P. 1985. *Hayek's Social and Economic Philosophy*. London: MacMillan.
- Buchanan, J. 1988. *Maktens gränser*. Stockholm: Timbro.
- Caney, S. 1992. "Liberalism and Communitarianism: a Misconceived Debate", *Political Studies* (1992), XL, 273-289.
- Crowley, B. L. 1987. *The Self, the Individual, and the Community. Liberalism in the Political Thought of F. A. Hayek and Sidney and Beatrice Webb*. Oxford: Clarendon Press.
- Finnis, J. 1991. *Absolute Morals*. Washington: The Catholic University of America Press.
- Gray, J. 1984. *Hayek on Liberty*. Oxford: Basil Blackwell.
- Hardin, R. 1989. *Morality within the Limits of Reason*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hardin, R. 1995. *One for All*. Princeton: Princeton University Press.
- Hayek, F. A. 1944/76. *The Road to Serfdom*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek, F. A. 1960. *The Constitution of Liberty*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Hayek, F. A. 1973. *Law, Legislation and Liberty*. Vol 1. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. 1976. *Law, Legislation and Liberty*. Vol 2. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. 1979. *Law, Legislation and Liberty*. Vol. 3 Chicago: The University of Chicago Press.
- Hayek, F. A. 1988. *The Fatal Conceit*. London: Routledge.
- Honderich, T. 1995. *The Oxford Companion to Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- King, D.S. 1987. *The New Right*. Chicago: The Dorsey Press.
- Kukathas, C. 1989. *Hayek and Modern Liberalism*. Oxford: Clarendon Press.
- Kymlicka, W. 1992. *Contemporary Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press.
- Lundström, M. 1992. "Is Anti-Rationalism Rational?", *The Case of F. A. Hayek*, *Scandinavian Political Studies*, Vol. 15, 235-248.
- Lundström, M. 1993. *Politikens moraliska rum*. En studie i F. A. Hayeks politiska filosofi. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

- Popper, K. R. 1961. *The Poverty of Historicism*. London: Routledge.
- Raz, J. 1987. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press.
- Reiss, H. 1970. "Introduction" i Reiss, H (ed) *Kant's Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Scruton, R. 1982. *A Dictionary of Political Thought*. London: Pan Books.
- Simmonds, N. E. 1989. *Juridiska principfrågor*. Stockholm: Norstedts.
- Yeager, L. B. 1984. "Utility, Rights and Contract: Some Reflexions on Hayek's Work", i Leube, K. R. & Zlabinger, A. H. (red). *The Political Economy of Freedom. Essays in Honour of F. A. Hayek*. München/Wien: Philosophia Verlag.
- Östling, B (red). 1989. *Kant, Foucault m.fl.: Vad är upplysning?* Stockholm: Symposion.

Replik till Raino Malnes och Mats Lundström

Det akademiska samtalet rymmer olika stilar. Under mina år i statsvetenskaplig forskning har jag gjort bekantskap med några av dessa. Ytterligheterna kan kallas "den självsäkra stilen" respektive "den eftertänksamma stilen". Den självsäkra stilen går ut på att vässa penan för att på ett så effektivt sätt som möjligt punktera argument. Den bemödar sig om att plocka sakliga poänger på ett slags underhållande sätt. Det ska vara lite av tuppfäktning över det akademiska samtalet. Den eftertänksamma stilen plockar samma sakliga poänger som den självsäkra stilen, men genom en helt annan metod. Den känner inget behov av att utmärka sig, utan litar till sin förmåga att ta hem argument genom respektfullt övertygande.

Mats Lundström har också valt att inkomma med en recension av min avhandling i Statsvetenskaplig Tidskrift. Ärendet är, som han säger, att gå i svaromål på min "ganska omfattande kritik" av hans egen avhandling om Hayek från 1993. På ett trettiotal punkter angriper han framförallt min tolkning av Hayek. Jag har, menar Mats Lundström, slarvat å det

grövsta med diskursgenomgången, och därvidlag missat viktiga tolkningar och klarlägganden. Jag har vidare missförstått och miss-tolkat i stort sett hela Mats Lundströms avhandling, och därtill naturligtvis också Hayek. Dessutom gör jag mig skyldig till ovederhäftighet och "lättköpt polemik" mot "en absurd uppfattning" som Mats Lundström inte säger sig ha någonsin hävdad. Den har jag med andra ord "fabulerat ihop", antingen genom medvetet förvrängande av Mats Lundströms tolkning, eller åtminstone genom att återigen inte ha begripit vad han faktiskt menar. Slutligen konstaterar han att "det finns många fler missuppfattningar i hennes avhandling som jag av utrymmesskäl inte kan gå in på". Man kunde nästan tro att jag skrivit en avhandling om Mats Lundströms tänkande. Det har jag nu inte gjort. Jag kan räkna till ca sex sidor där jag utsätter Lundströms analys av Hayek för kritisk granskning, i syfte att pröva om Hayeks tänkande kan tolkas som en form av indirekt utilitarism.

Det som gör mig mest bekymrad är kanske misstanken att Mats Lundström har sett den "självssäkra stilen", som jag beskrev i inledningen, hos mig själv. Han skriver att jag "gör rätt i att sträva efter polemik". Det gör jag inte, åtminstone inte i den bemärkelsen att jag i min avhandling har försökt framställa hans argument och tolkningar i ett löjets skimmer. Bland annat retar han upp sig på att jag på ett ställe skriver att jag ifrågasätter likhetstecknet mellan rationalism och utilitarism. Här menar han att jag mer eller mindre avsiktligt förvränger hans argument och får honom att framstå som mindre vetande. Låt mig först förklara att detta, i den mån det så kan uppfattas, är helt oavsiktligt.

Har jag då fullständigt missförstått Mats Lundströms argument, Hayeks politiska filosofi och alla de andra punkterna som Mats Lundström av utrymmesskäl inte kan ta upp? Det är ju möjligt, men förutsättningarna för att föra ett konstruktivt samtal är, som jag ser det, inte för handen i detta fall. Mats Lundströms replik andas en vilja till uppläxning istället för att föra konstruktiv dialog. Jag ska ändå ta upp ett par av hans punkter.

Mats Lundström hävdar alltså att jag är direkt osaklig när jag skriver att han drar en parallell mellan indirekt rationalism och indirekt utilitarism. Med risk för att fastna i hårklyverier vill jag trots allt försvara mig genom att visa på det ställe i Mats Lundströms avhandling där jag grundar min tolkning. Jag skriver i min avhandling att jag "ställer mig tveksam till parallellen mellan rationalism och anti-rationalism å ena sidan, och direkt och indirekt utilitarism å den andra". Där implicerar jag mycket riktigt att Mats Lundströms argument för att Hayek skulle vara indirekt utilitarist hänger samman med hans tolkning av Hayeks politiska filosofi som ett uttryck för indirekt rationalism. Jag fortsätter: "Lundströms hänvisningar till bl.a. Sidgwick och Hare antyder att det skulle finnas en stark parallell mellan Hayeks grundläggande och instrumentella nivå och indirekt utilitarism". Vad har jag då för belägg för detta påstående? Låt mig citera Mats Lundström som i sin avhandling skriver: "Hayeks sätt att resonera kan tolkas i linje med en s.k. "two-level theory" som utvecklats av R.M. Hare. ... Denna normativa metod är utmärkande för *indirekta utilitarister* och går tillbaka på Joseph Butlers idé om en "cool hour" under vilken man begrunder sina handlingsprinciper. Den mest betydelsefulla företrädaren för indirekt utilitarism är förmodligen Henry Sidgwick." (Lundström 1993: 125). Det är alltså med stöd av detta resonemang jag dragit slutsatsen att Mats Lundström antyder att det finns en parallell med den indirekta rationalismen som kommer till uttryck i Hayeks tänkande på två nivåer och den indirekta utilitarismen. Är detta en osaklig tolkning? Jag tycker inte det. Däremot kan jag göra det medgivandet att mitt ordval något stycke längre ner på sidan, "likhetstecken", kanske var aningen för starkt, jämfört med "parallell".

En gemensam punkt för Raino Malnes och Mats Lundström är att de båda ifrågasätter min tolkning av Hayek som hemmahörande i en naturlagstradition. De hävdar istället att Hayek bör tolkas som ett slags indirekt utilitarist. Därvidlag för båda fram Hayeks teori om Det Goda Samhället. De menar också att mina

invändningar mot att Hayek bör tolkas som indirekt utilitarist är viktigare än de positiva argument jag ger för naturlagstolkningen av Hayek. På detta vill jag svara följande. Min tolkning av Hayeks politiska filosofi som en variant av naturlagstänkande bygger till stor del på tolkningen av Hayeks filosofiska släktskap med David Hume. Där är vi, så vitt jag kan förstå, eniga. Hayeks politiska filosofi är starkt påverkad av Humes tänkande. Däremot misstänker jag att vi är oeniga i tolkningen av David Humes politiska filosofi, en tolkning som då naturligtvis får stora konsekvenser för tolkningen av Hayek. En vanlig tolkning av Hume, som jag också redogör för i avhandlingen, ser hans politiska filosofi som en *föregångare* eller "*protoversion*" av utilitarism. Det är däremot ovanligt att tolka Hume som utilitarist. Det som föranleder beteckningen "föregångare" är Humes användning av begreppet "nytta".

Jag har egentligen ingen invändning mot att tolka Hume som föregångare till utilitarismen. De skarpa linjer som jag tecknar i mitt analyschema mellan naturlagstraditionen, naturrättstraditionen och den utilitaristiska traditionen är just analytiska. Hos enskilda tänkare kan finnas mellanformer och övergångar. Senare tänkare hämtar element från tidigare tänkare, bygger ut tankegångar och utvecklar ståndpunkter i olika riktningar. Att dra en gräns mellan Hume och utilitaristerna kan naturligtvis ifrågasättas, likaväl som man kan ifrågasätta en skarp gränsdragning mellan naturlagstraditionen och Hume. Humes användning av begreppet "nytta" ligger väl i linje med naturlagstraditionens användning av begreppet "nytta". Här stöder jag mig framförallt på en analys av Stephen Buckle, som hävdar att det finns en överensstämmelse mellan Grotius, Pufendorfs, Lockes, Hutchesons och Humes teorier som är så stor att de bör tolkas inom samma idétradition, nämligen naturlagstraditionen (Buckle 1991). Det finns också andra kommentatorer som har tolkat Hume i samma riktning, som jag nämner i not 15 i min avhandling. Vad jag vill hävda med detta är att min tolkning av Hayek inte alls är så "särpräglad" som Lundström vill göra gällan-

de. Den bygger på en tolkning av Hume, tillsammans med bl.a. Hayeks egna uttalanden om att han anser sin politisk filosofi vara nära besläktad med Humes. Tolkningen av Hume är inte heller särpräglad. Hume brukar tolkas som just *föregångare* till utilitarismen, och inget hindrar att en tänkare inom en viss idétradition kan ses som föregångare eller inspiratör för en annan idétradition. Hume kan alltså både ses som tillhörande naturlagstraditionen och som en föregångare till utilitarismen.

Ska jag utöva självkritik kan jag väl medge att jag kunde ha ansträngt mig ytterligare för att visa på vilket sätt Humes politiska filosofi är en form av naturlagstänkande.

Resonemanget om Hume har konsekvenser för min syn på indirekt utilitarism. Jag är redan i avhandlingen medveten om att mina kriterier för vad som ska kallas utilitarism är strängare än kriterierna för vad som ska kallas naturlagstradition. Kanske är jag, som Malnes menar, alltför hård i min dom mot indirekt utilitarism. Men jag vidhåller min ståndpunkt att begreppet i *många* fall används i alltför vid mening. Ska Hume kallas indirekt utilitarist, borde också rimligen Hutcheson och Locke kallas indirekta utilitarister. De återopar alla "nyttan" på lång sikt. Att hänföra Nozicks konsekvensetiska tänkande på punkten om det "lockeska förbehållet" till en form av utilitarism är mig lika främmande. Ett nyttotänkande motiverar inte i sig själv beteckningen utilitarism. Jag tror inte vi kan lösa problemet här. Men jag ser fram emot att få återkomma i diskussionen.

Slutligen vill jag framhålla att jag redan i avhandlingen förenar mig med Lundströms och Malnes tolkning av Hayeks teori om Det Goda Samhället (min avhandling, s. 207-210). Om man någonstans kan se ett spår av utilitaristiskt tänkande hos Hayek är det här. Här finns det nämligen en antydning till sumrangordning, som Sen och Williams menar bör utmärka en utilitarisk teori (Sen och Williams 1982:3-4). Det är genom Hayeks uttryck "så stora chanser som möjligt". Därför förstår jag inte riktigt kritiken. På denna punkt, som återopas av både Malnes och Lundström, är jag ju enig

med dem i tolkningen av Hayek. Däremot menar jag att det inte kan gälla hela Hayeks politiska filosofi, som jag istället tolkar i överensstämmelse med ett naturlagstänkande.

Anna-Maria Blomgren

Referenser

- Buckle, S, 1991. *Natural Law and the Theory of Property. Grotius to Hume*. Oxford: Clarendon Press.
 Hobbes, T, (1986). *Leviathan*. Harmondsworth: Penguin Books.
 Lundström, M, 1993. *Politikens moraliska rum. En studie i F. A. Hayeks politiska filosofi*. (Uppsala: Acta Universitatis Upsalisensis).
 Sen, A. och Williams, B. (eds.), 1982. *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.

Slutreplik

I sin betraktelse över olika stilar i det akademiska samtalet glömmer Anna-Maria Blomgren en stilbildning som tyvärr förekommer: den osakliga stilen. Ur samtalsynpunkt är den stilen mer förödande än både den självsäkra och den eftertänksamma.

Blomgren är rädd för att jag i hennes kritik av mig sett den självsäkra stilen. Det som föranlett min "uppläxande" ton är dock i första hand Blomgrens osaklighet, inte hennes självsäkerhet. Men visst är kombinationen av osaklighet och självsäkerhet provocerande.

När jag skrev att Blomgren är "ovederhäftig" och "fabulerar" en ståndpunkt, avsåg den passus i sin avhandling där hon hävdar att jag sätter "likhetstecken" mellan rationalism och utilitarism (s. 193). Blomgrens formulering lyder så här: "Till den eventuella utilitarismen i Hayeks argument för kapitalism ska jag återkomma längre fram. Här vill jag bara ifrågasätta likhetstecknet mellan rationalism och utilitarism." Påståendet följs av en tillrättaläggande kommentar: "Kant var obestridligen rationalist, liksom Descartes eller Hobbes. Men utilitarister var de inte, varken i direkt eller in-

direkt mening. På samma sätt kan Hayeks teori, eller åtminstone delar av den, sägas vara rationalistisk, utan att för den skull vara utilitaristisk”.

Blomgren tillskriver mig här två teser: Dels att rationalism är ekvivalent med utilitarism, dels att Hayek är utilitarist *därför* att han är rationalist.

För att visa hur absurda dessa teser är påpekar hon att det har funnits exempel på filosofer som varit rationalister, utan att de var utilitarister. Om jag förstått att Kant, Descartes och Hobbes inte var utilitarister borde jag också inse att rationalism och utilitarism inte är samma sak, vilket Blomgren har insett. För att understryka det rimliga i Blomgrens tes (och det orimliga i min tes) kunde hon lägga till att Platon var rationalist, men minsann inte utilitarist (!).

Vad har jag då skrivit om förhållandet mellan rationalism och utilitarism?

För att tolka det jag skrivit på ett rimligt sätt måste man naturligtvis utgå från vad jag menar med termerna ”rationalism” och ”utilitarism”.

Med rationalism avser jag beslutsteoretisk rationalism (inte kunskapsteoretisk), som handlar om val av handlingar för att nå ett visst mål. Hayek menar, enligt min tolkning, att det är möjligt att av välgrundade skäl (som inte behöver vara sanna) rekommendera politiska institutioner och principer i syfte att nå vissa önskvärda mål (se s. 206). Med ”utilitarism” avser jag (ungefär) samma sak som Blomgren, dvs. en normativ teori som säger att en handling som maximerar den samlade välfärden (i någon bemärkelse) är moraliskt riktig.

Att rationalism (varken i beslutsteoretisk eller kunskapsteoretisk mening) är ekvivalent med utilitarism är naturligtvis inte fallet. Inte heller implicerar någon av dessa ståndpunkter den andra ståndpunkten. Man kan vara rationalist utan att vara utilitarist och tvärt om. Exakt denna uppfattning formulerar jag på s. 131 (se min första replik ovan). Ändå påstår Blomgren att jag har satt ”likhetstecken” mellan rationalism och utilitarism (s. 193). Är inte det osakligt?

Blomgren beklagar sitt ordval och menar att ordet ”parallell” skulle vara bättre än ”likhetstecken”. Men här går Blomgren in på en annan fråga. Hon hävdar jag ser en ”parallell” mellan ”indirekt rationalism och indirekt utilitarism”. I citatet (som är från s. 24) påpekar jag att indirekta utilitarister utmärks av att de skiljer frågan om önskvärda effekter av handlingar från frågan om motiv för handlingar. De inser att utilitaristiska motiv kan leda till moraliskt felaktiga handlingar. Därför kan det vara bättre att handla enligt regler som inte föreskriver maximering av nyttan.

Att det är en ”parallell” mellan ”indirekt rationalism” och ”indirekt utilitarism” har jag inte hävdat (och jag vet inte vad det skulle betyda). Jag använder inte heller termen ”indirekt rationalism”. En välvillig tolkning av Blomgren skulle vara att hon menar att jag ser ett *samband* mellan indirekt utilitarism och antirationalism. Visst finns det ett samband. Många som är s.k. antirationalister (t.ex. Hume, Burke och Hayek) kan tolkas som att de vill att människor skall handla så att önskvärda effekter uppnås (t.ex. välfärd), utan att de själva förstår varför (jfr. Lundström 1992). Men man kan vara antirationalist utan att vara indirekt utilitarist.

Om man skall tala om ett mer teoretiskt samband, skulle det kunna vara så att om man är indirekt utilitarist är man antirationalist i den meningen att man inte tror att man inte kan maximera nyttan genom att välja enskilda handlingar i syfte att maximera nyttan. Om Blomgren avser ett sådant samband med ordet ”parallell” ger jag henne rätt i sin beskrivning av min position. ”Parallell” skulle då betyda att båda positionerna rekommenderar handlingsmotiv som inte sammanfaller med riktighetskriteriet för önskvärda handlingar. Men detta berör ju inte Blomgrens påstående att jag sätter likhetstecken mellan utilitarism och rationalism. Och vilket, är viktigare, det är ju inget stöd för hennes kritik av min tolkning av Hayek som utilitarist.

Blomgren tillskriver mig också uppfattningen att mitt skäl för att beteckna Hayek som utilitarist är att han är rationalist.¹ Men det skäl som jag anför för att kalla honom utilitarist är

ju hans beskrivning av det goda samhället i termer av chanser till preferenstillfredsställelse. Att Hayek är rationalist har jag inte anfört som argument för att han är utilitarist.

Blomgren hävdar i sin avhandling att hon inte kan utesluta att Hayek är utilitarist (s. 209), just med hänvisning till hans beskrivning av det goda samhället. Men hon tillägger att ”den tolkningen i så fall inte kan gälla hela hans teori”, eftersom Hayeks metod inte är utilitaristisk. Denna formulering från Blomgrens sida antyder att hon är inkonsekvent i sitt sätt att använda termen utilitarism.

Två filosofer kan vara utilitarister och samtidigt rekommendera helt olika metoder för att maximera välfärden. Utilitarismen är nämligen inte en metod, utan ett *kriterium* på moraliskt riktiga handlingar (om man utgår ifrån Blomgrens egen definition av utilitarism på s. 53).² Att ”hela” Hayeks filosofi skulle var utilitaristisk är en omöjlighet. Hayek skriver ju om så mycket mer än det som termen utilitarism betecknar. Inte ens Bentham’s ”hela filosofi” var utilitaristisk i den preciserade mening som Blomgren använder termen utilitarism. Det är därför ganska poänglöst att påpeka att ”hela Hayeks” filosofi inte är utilitaristisk.

Man får intrycket att Blomgren använder termen utilitarism i två bemärkelser: dels i den preciserade moralifilosofiska meningen (som hon anger själv på s. 53), dels i bredare och vagare politisk mening (som hon antyder i sitt analyschema på s. 58) där utilitarism är en samlingsbeteckning på en grupp filosofer som delar en människosyn, en syn på förnuftets möjligheter, på statens roll, på rättigheter mm. Att Hayek skulle var utilitarist i den politiska meningen är inte rimligt (vilket jag påpekar på s. 130 i min avhandling). Men det hindrar inte han kan beskrivas som utilitarist när han anger kriterium på vilka handlingar som är moraliskt riktiga.

Ofta används dock termen utilitarism för att beteckna något mer än ett riktighetskriterium på handlingar. Hela Hayeks polemik mot det han kallar ”utilitarism” handlar om en metod, nämligen det han kallar konstruktivistisk rationalism. Han avser inte det som Blomgren

definierar som utilitarism. Därför kan man inte ta Hayeks egna förnekanden av att han (och Hume) skulle vara utilitarister, som argument för att han (och Hume) inte är utilitarister.

Den analyskategori som Blomgren kallar ”utilitarism” tycks rymma både strikta moralifilosofiska positionen och den politiska utilitarismen. Därmed blir hon motsägelsefull, eftersom den förra inte innebär att man tillhör den senare.³

Det kan förklara varför Blomgren missförstår sin egen definition av ”utilitarism” (s. 53) när hon klassificerar Hayek som ickeutilitarist. Hayek är visserligen utilitarist när det gäller visionen om det goda samhället, men inte ifråga om metoden att nå dit, hävdar Blomgren (s. 209). Men Hayek anser väl att den metod han anger är den bästa för att nå det mål som enligt Blomgren är utilitaristisk. Ändå tycks hon vilja förneka att han är utilitarist eftersom hans metod inte är utilitaristisk. Kärnan i begreppet utilitarism är tydligen metoden – inte målet – enligt Blomgren.

Blomgren förväxlar utilitarismens maximeringsprincip med en metod (s. 210). Att ange en maximeringsprincip (”sumranking”) betyder inte att man påstår att det i praktiken är möjligt att veta vilka handlingar som maximerar nyttan i det enskilda fallet. Maximering är en del av ett riktighetskriterium, inte ett besluts-kriterium. Just denna distinktion ligger till grund för min, och många andras, beskrivning av Hayek som utilitarist.⁴

Blomgrens svårigheter att se skillnaden mellan regler för beslutsfattande och regler för utvärdering gör att hennes Hayektolkning blir problematisk. Med lite mindre självsäkerhet hade kanske Blomgren inte låst sig vid att Hayek är naturlagstänkare – en tolkning som upprepas i hennes svar utan att hon bemöter mina invändningar. Hon ger därmed exempel på ytterligare en stil i det akademiska samtalet: att proklamera i stället för att argumentera.

Mats Lundström

Noter

1. Blomgren skriver i polemik mot mig: "Även om Hayeks projekt kan beskrivas som rationalistiskt innebär det inte nödvändigtvis att det också är utilitaristiskt" (s. 193).

2. Blomgren refererar både till den definition av "utilitarism" som Sen och Williams (1982:4) formulerar och den förklaring av vad utilitarism är som står i *Blackwells Encyclopedia of Political Thought*. Dessa skiljer sig något åt, men båda tar fasta på att utilitaristisk moral formulerar ett kriterium på vilka handlingar som är moraliskt riktiga – inte en metod för att välja moraliskt riktiga handlingar. Sen och Williams anger tre kriterier: "Welfareism, consequentialism and sumranking".

Blackwells uppslagsbok anger: (1) a consequence component, (2) a value component (3) a range component, (4) a principle of utility. Blomgren anger dessutom en egen femte komponent som hon hämtar ifrån Sen och Williams, nämligen "sumrangordning", som innebär att handlingar kan rangordnas med avseende på den totala välfärd de leder till. Men det femte kriterium som Blomgren föreslår finns redan i de fyra kriterier som anges i Blackwells uppslagsverk. Även om Blomgrens egen komplettering är överflödigt, så anger inte hennes definition av utilitarism en metod för att handla moraliskt riktigt enligt utilitarismen, bara ett riktighetskriterium.

3. Blomgren skriver i sitt svar att hennes hennes "skarpa linjer" i sitt analyschema mellan naturlagstraditionen, naturrättstraditionen och den utilitaristiska traditionen är "analytiska". Hon tillägger hos enskilda tänkare kan finnas mellanformer och övergångar. Men i sin avhandling kallar hon sina analyskategorier för "metatraditioner inom vilka alla slagspolitiska filosofer kan inordnas". Om det finns "mellanformer" och "övergångar" kan dock inte "alla slags" politiska filosofer inordnas i Blomgrens analyskategorier. Frågan är då hur fruktbart hennes analyschema är. Det kan ju finnas naturlagsteoretiker som är utilitarister, precis som det har funnits kristna utilitarister (t.ex. Joseph Butler 1692-1752).

4. Blomgren underkänner begreppet 'indirekt utilitarism' därför att det inte går att förena med hennes definition av 'utilitarism' (s. 209). Blomgrens skriver att inget av de fem kriterier som hon anger

på utilitarism (se not 2 ovan) uppfylls av det som "Gray kallar den indirekta utilitarismen". Men med "indirekt utilitarism" avser Gray (1984:104): "that theory of morality and practical reasoning which evaluates all states of affairs by reference to the utility they contain but which condemns any strategy of direct utility-maximization as self-defeating". Av Grays definition framgår det att han avser både ett moraliskt riktighetskriterium på handlingar och en tes om metoden att välja dessa handlingar. Indirekt utilitarism uppfyller visst Blomgrens kriterier på utilitarism. Skillnaden är att den förra anger en metod och ett moraliskt riktighetskriterium, det senare anger bara ett moraliskt riktighetskriterium. Konsekvensen är att indirekt utilitarism är samma sak som utilitarism i moralfilosofiskt hänseende. Den är en ren utilitarism, eftersom metoden för att maximera välfärd är moraliskt irrelevant. Den som är indirekt utilitarist är således utilitarist. Att Blomgren anser att en indirekt utilitarist inte kan vara utilitarist, beror på att hon misstolkar sina egna kriterier på utilitarism. Hon tror att de anger en metod för att maximera nytta. Uttrycket "probabilistisk utilitarism" som jag använder (inspirerad av John Gray 1984:109) är inte synonymt med "indirekt utilitarism". Det förra uttrycket syftar till att ange den maximand som Hayeks form av utilitarism pekar ut, nämligen chansen för preferenstillfredsställelse för en okänd individ ett samhälle; det senare uttrycket anger, som sagt, också en metod

Referenser

- Gray, J. 1984. *Hayek on Liberty*. Oxford: Basil Blackwell.
- Müller, D (ed). 1987. *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*. Oxford: Basil Blackwell.
- Lundström, M. 1992. "Is Anti-rationalism rational? – The Case of F. A. Hayek", i *Scandinavian Political Studies*. 15. 235-348
- Lundström, M. 1993. *Politikens moraliska rum – En studie i F. A. Hayeks Politiska filosofi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Sen, A. och Williams, B. 1982. "Introduction", i Sen och Williams (eds) *Utilitarianism and Beyond*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sakkunnigutlåtanden över professuren i statsvetenskap med inriktning på genusforskning i Stockholm

Inledning

Som särskilt utsedda sakkunniga vid tillsättningen av professuren i statsvetenskap med inriktning på genusforskning vill vi avge följande utlåtanden:

Vid ansökningstidens utgång hade följande sökande anmält sig:

Lektor Drude Dahlerup, Århus
 Professor Maud Eduards, Stockholm
 1ste amanuensis Beatrice Halsaa, Lillehammer

Docent Diane Sainsbury, Stockholm.
 Professor Eduards har sedermera dragit tillbaka sin ansökan.

Nedan följer först en redogörelse för vår syn på professuren och de kriterier som skall användas vid bedömningen, därefter en gemensam beskrivande del och slutligen våra individuella ställningstaganden rörande de två sökande som enligt vår mening i första hand bör komma i fråga för tjänsten av skäl som redovisas i det gemensamma yttrandet.

Professuren är inrättad i statsvetenskap med inriktning på genusforskning och är den första s k genusprofessuren i disciplinen. Med genusforskning avser vi här ett perspektiv som accentuerar kön som viktig faktor i organiseringen av den mänskliga tillvaron. Det kan gälla fördelning av makt och nyttigheter mellan individer och grupper, samhällelig arbetsdelning, symboliskt meningsskapande samt vid konstruktion av social interaktion.

Enligt 4:16 i HF skall vid tillsättning av tjänst som professor särskild vikt tillmätas dels vetenskaplig skicklighet, dels pedagogisk skicklighet. Vidare skall enligt 4:15 HF vikt även fästas vid administrativ och annan sådan skicklighet och beskaffenhet i övrigt

samt vid förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete. Stockholms universitet har utfärdat lokala föreskrifter om den närmare innebörden av dessa tre kriterier varav framgår att *vetenskaplig skicklighet* visas genom egen forskning samt genom planering och ledning av forskning; *pedagogisk skicklighet* visas genom handledning av doktorander, ledning, utveckling och planering av forskarutbildning samt undervisning i sådan utbildning, handledning vid examensarbete samt genom utarbetande av läromedel för högskoleutbildning och förmåga att ge även andra skrifter en pedagogisk utformning; *administrativ skicklighet* visas genom övergripande verksamhetsplanering, genom ledning av personal samt genom förmåga till samarbete; *förmåga att informera om forskning* visas genom populärvetenskaplig verksamhet, såsom medverkan i fritt och frivilligt folkbildningsarbete, utgivning av populärvetenskapliga skrifter samt deltagande i offentlig debatt i forskningsfrågor.

Beträffande kriteriet "vetenskaplig skicklighet" för en specialinriktad professur ansluter vi oss till gängse tolkning att innehavarens produktion skall vara av god kvalitet med kvantitativ tyngd och bredd samt innehålla större enskilda verk med prägel av självständighet och vetenskaplig originalitet (ofta används uttrycket "dubbel docentkompetens"). Inom denna ram skall finnas en stark meritering inom den aktuella inriktningen. Vidare skall innehavaren ha visat prov på god förmåga att organisera och leda forskningsinsatser.

När det gäller "pedagogisk skicklighet" nödgas vi konstatera att det har varit svårt att bedöma huruvida detta kriterium i riktlinjerna är uppfyllt eller ej i alla avseenden. Vi kan redovisa och jämföra de sökandes meritering i termer av omfattning, bredd och djup på lärarinsatserna. De kvalitativa aspekterna i termer av det material från högskoleutredningen (SOU 1990:30) som tillställts de sakkunniga har inte kunnat beaktas i tillräcklig grad i brist på underlag för sådana bedömningar. Vi kan således inte uttala oss om hur de sökandes insatser bedöms av kolleger och studenter, om de förmår väcka studenternas intresse, huruvi-

da uppläggnings av undervisningen är ett stöd för studenternas självstudier eller om formerna för examinationen är adekvata i förhållande till målen för undervisningen, ja inte ens om de sökandes undervisningspraxis överensstämmer med pedagogisk/ämnesmässig teori.

Gemensam beskrivning

Drude Dahlerup

Vetenskaplig skicklighet.

Drude Dahlerup är född år 1945. Hon fick sin cand.scient.pol.-examen vid Aarhus Universitet i Danmark 1974. Hon har en lång karriär vid Aarhus Universitet där hon sedan 1974 undervisar och forskar vid Institut for Statskundskab. År 1987 blev hon lektor i statsvetenskap och genusforskning. Under åren 1991-1992 fungerade hon som administrativ ledare för Cekvina, Aarhus Universitets kvinnoforskningscenter, till vars etablering hon aktivt hade medverkat och där hon alltjämt fungerar som lärare. Under åren 1981-1982 var hon "visiting scholar" vid Radcliffe College, Harvard University, Boston, USA. Hon har lett flera stora internationella forskningsprojekt.

Dahlerup är sedan 1994 viceordförande för den danska regeringens nämnd för europeisk politik, och hon var medlem av sektionen för statsvetenskap inom Norges Forskningsråd 1991-1994. Under perioden 1982-1985 var hon tillsammans med Fanny Tabak, Brasilien, ordförande för Research Committee on Sex Roles and Politics inom International Political Science Association. Hon har också medverkat i flera evalueringskommittéer för vetenskapliga positioner i Danmark och Norge samt är eller har varit medlem av redaktions- eller sakkunnigråd för följande tidskrifter: *European Journal of Political Research*, *NORA*, *Nordic Journal of Women's Studies*, *Kvinder, kön og forskning*, *Arbejderforskning*, *Politica* och *Journal of Political Science*.

Drude Dahlerup indelar sin forskningsverksamhet i följande nio grupper: (1) teori och

metoder i kvinnoforskning och genusforskning, (2) kvinnors politiska representation och kvinnliga politikers verksamhet, (3) kvinnor som väljare, (4) kvinnor i politiska partier, (5) offentlig politik, (6) korporatism, (7) sociala rörelser, kvinnorörelser, (8) könssegregation på arbetsmarknaden och (9) politisk teori. Listan visar hur mångsidigt hon granskat genus-systemet i politiken och också på andra samhällsområden, till exempel i arbetslivet. Hon har insänt en publikationsförteckning som innehåller 40 titlar.

Dahlerups viktigaste statsvetenskapliga publikationer är hennes två egna delvis idéhistoriska studier om socialismen och kvinnofrigörelsen respektive de danska rödstrumporna. Hennes magisteravhandling *Socialisme og kvindefrigørelse i det 19. århundrede. En analyse av Charles Fourier, Karl Marx, Fr. Engels, August Bebel og Clara Zetkin m.fl.* (414 s) blev publicerad i bokform 1973. Dahlerup visar här sin beläsenhet och genuina forskaranda i den detaljerade analysen av könsbegreppet och kvinnoemancipationstankar i de nämnda författarnas verk. Hon har gjort en insats som nästan liknar detektivarbete med att läsa igenom, tolka och kritisera dessa kända forskares eller essäisters talrika och varierande skrifter och böcker. Hon följer Edmund Dahlströms riktlinjer i typologiseringen av synpunkter och utvecklar dem vidare. Hennes egna konklusioner om skillnaderna mellan de liberala och socialistiska författarnas syn är intressanta. Vid tiden för bokens utgivning hade tyngdpunkten i könsrolls forskning mer och mer förskjutits i riktning mot kvinnoforskning; denna tyngdpunktsförskjutning kan klart urskiljas i Drude Dahlerups perspektivval för magisteravhandlingen. Senare har hon i större utsträckning tagit hänsyn till betydelsen av att studera genusystemet som helhet. Boken bör hur som helst betraktas som klart meriterande för den sökta tjänsten. Den anger i själva verket ett tema som även senare kommit att utmärka Dahlerups produktion: en kombination av ett klassiskt statsvetenskapligt forskningsfält (i detta fall politisk idéanalys), som hon visar sig behärska väl, och ett perspektiv som betonar genusproblematiken.

Boken är ett imponerande kraftprov av en ung forskare.

Dahlerups andra stora vetenskapliga arbete är hennes manuskript till doktorsavhandling *Rödstrumperne: Den danske rødstrumpebevægelses udvikling, nytænkning og gennemslag 1970-1985* (780 s) som inlämnades till granskning den 5 oktober 1996. För säkerhets skull bör här inskjutas att en dansk samhällsvetenskaplig *disputats* motsvarar den tyska *Habilitation* och skrivs normalt av etablerade forskare i mogen ålder, medan filosofie doktorsavhandlingar (som infördes vid danska universitet för några få år sedan) allt som oftast skrivs av yngre forskare. I Danmark och Norge har det varit vanligt att samhällsforskare inte avlagt doktorsgraden även om de länge på heltid varit verksamma som universitetslärare och forskare. Det har ansetts att de akademiska meriterna inte är speciellt viktiga för vetenskapligt arbete; forskningens kvalitet och intensitet har betytt mer. Därför finns det i Skandinavien flera professorer som inte har doktorerat.

Boken om rödstrumporna har tre teoretiska huvudteman: rörelsens livscykel, nytänkande och genomslagskraft. Författaren analyserar rödstrumperörelsen under dess tre huvudfaser. Under den tidiga perioden (1970-1974) koncentrerades verksamheten på spontana aktioner och på utvecklingen av nya feministiska idéer. Under den andra fasen, som påbörjades i mitten av 1970-talet, utvecklades den feministiska motkulturen. Den sista fasen från 1980 till 1985 blev specialiseringens tid: där efter kan man säga att rörelsen dog ut. I boken begagnas huvudsakligen två teoretiska perspektiv: resursmobiliseringsteori och social konstruktionism.

Undersökningen imponerar genom sina välfunna och skarpa teoretiska resonemang om sociala rörelser. De omfattande empiriska analyserna baserar sig både på dokumentmaterial och surveydata, som innefattar enkätsvar från 1296 tidigare medlemmar av rödstrumporna. För statsvetenskap representerar denna typ av landsomfattande studie av en tidsbegränsad social rörelse en viktig kunskapskälla om politiken på gräsrotsnivå. Sur-

veyundersökningen visar att endast en minoritet av de före detta rödstrumporna idag är kvinnopolitiskt organiserade. Däremot finner Dahlerup att många av dem fortfarande aktivt engagerar sig i kvinnopolitiska aktioner i sin egen vardagsmiljö. Drude Dahlerup fann också stöd för hypotesen om referensgruppens betydelse. De respondenter som hörde till nätverk för tidigare rödstrumpor var oftare än de andra ännu idag aktiva feminister. Det fanns en större kontinuitet i rödstrumpornas attityder än i deras handlingar både vad gäller kvinnopolitik och beträffande politisk vänsterorientering. Rödstrumperörelsens styrka låg i att den spred och fick genomslag för sitt budskap hos unga välutbildade kvinnor inom utbildningsinstitutioner, gräsrotsrörelser och vänsterpartier. Senare har en del allmänna feministiska synsätt och attityder blivit accepterade av hela befolkningen, medan den radikala, vänsterorienterade feminismen mer eller mindre försvunnit.

Drude Dahlerup har genomfört en grundlig, både teoretiskt och empiriskt synnerligen omfattande studie av en "politikens mikrokosmos". Därvid framträder en rad mekanismer och omständigheter som kan vara nyttiga för tolkningen och förståelsen av större och mera allmänna politiska fenomen. Det empiriska temat kan förefalla snävt både i tid, rum och allmän betydelse. Författarens teoretiska beläsenhet och hennes behärskning av det empiriska materialet gör emellertid, att avhandlingen får en vetenskaplig betydelse långt utöver den detaljerade kartläggning av ett fenomen i efterkrigstida dansk politik och samhällsliv – vilket den givetvis också är. Manuskriptet representerar solid statsvetenskaplig grundforskning som samtidigt inte heller saknar praktiskt värde. Det utgör en betydande merit för den aktuella professorstjänsten.

Dahlerups vetenskapliga skicklighet har blivit internationellt känd tack vare hennes deltagande i flera stora forskningsprojekt som behandlat genussystemet i de nordiska länderna. Hon var aktivt med i den samnordiska undersökningen om genussystemet i politiken; boken *Det ufærdige demokratiet. Kvinner i nordisk politik* (1983), som också kom ut på fins-

ka och engelska (1985), står som resultatet av detta projekt. Boken var ett pionjärverk i det att den systematiskt jämförde kvinnors deltagande och insatser i statlig, kommunal, korporativ och kvinnopolitik i fem nordiska länder under 1800- och 1900-talet. Dahlerup bidrog till boken med ett kapitel om kvinnoorganisationer; hon författade även en stor del av slutkapitlet. Hon visade skicklighet genom att formulera intressanta frågor, besvara dem med hjälp av systematisk empirisk analys av data som ofta var mycket svåra att få fram och genom att på basis av analysen dra slutsatser av både teoretisk och praktisk betydelse.

Dahlerup har själv initierat och lett flera stora jämförande forskningsprojekt finansierade bl a av Nordiska Ministerrådet. Hit hör till exempel projektet "Women in Political Decision-Making Processes in the Nordic Countries – Old Barriers and New Opportunities" (1983-1985). För undersökningen intervjuades kvinnliga politiker i alla nordiska länder. Intervjuerna publicerades i boken *Blomster & Spark. Samtale med kvindelige politikere i Norden om deres historiske rolle – og deres dagligdag* (1985). Efteråt publicerade Dahlerup en bok som heter *Vi har ventet længe nok. Håndbog i kvinderepræsentation* (1985) som behandlar de barriärer som kvinnor möter i politiken och försök att överskrida dem. Boken ger praktiska råd för väljare och valda. Även om handboken – i likhet med intervjuboken – inte kan anses som en vetenskaplig publikation, visar den hur hemmastadd Drude Dahlerup är i analysen av politiska mekanismer och processer. Många exempel som beskriver politikens vardag vittnar om hennes insikter i gräsrotspolitikens värld.

Det stora nordiska BRYT-projektet leddes av Drude Dahlerup och finansierades av Nordiska Ministerrådet 1985-1989. Syftet med projektet var att utveckla och prova ut metoder som kunde bidra till att bryta ned arbetsmarknadens könsuppdelning. I vart och ett av de fem nordiska länderna valdes ut ett geografiskt område där man genom olika praktiska åtgärder försökte utvidga och förbättra kvinnors utbildnings- och arbetsmarknadsmöjligheter. Man verkade direkt inom det lokala

skolsystemet och arbetslivet för att bryta ned könssegregeringen. På basis av projektets resultat redigerade Drude Dahlerup boken *Køn sorterer. Kønsopdeling på arbejdspladsen* (1989). I dess inledande artikel "Kan arbejdsmarkedets kønsopdeling brydes?" går Dahlerup igenom den existerande könssegregationslitteraturen och diskuterar könssegregeringens karaktär och mekanismer. Även om boken primärt behandlar förhållanden på den enskilda arbetsplatsen, tar redaktören också upp andra samhälleliga faktorer som spelar in. Drude Dahlerup har också redigerat och skrivit flera kapitel till det nordiska BRYT-projektets slutrapport (1989). Rapporten är skriven i populär stil och avsedd för en bredare läsekrets.

Detta aktionsforskningsprojekt kan sägas ha haft en positiv inverkan på nordisk jämställdhetspolitik; i den meningen är det korrekt att säga att det lyckades väl. Enligt en offentlig evaluering gjord av Per Kongshøj Madsen blev projektet en framgång enligt följande kriterier:

- tack vare en aktiv förmedlingsverksamhet blev projektet synligt i Norden;
- analyserna inom projektet bidrog till en förändrad problemuppfattning i förhållande till den könsuppdelade arbetsmarknaden;
- speciellt i två nordiska länder bidrog projektet konkret till den vidare utvecklingen av jämställdhetspolitiken;
- projektet förverkligades och utvecklades vidare inom ramen för 30 lokala försöks- och analysprojekt; därigenom spred det kändedom om konkreta metoder i jämställdhetsarbetet mellan de nordiska länderna;
- inom nordiskt samarbete i stort bidrog projektet till att placera jämställdhetsfrågor och relationen mellan familje- och arbetslivet på den politiska dagordningen.

Projektets framgångsrika genomförande kan delvis tillskrivas det faktum att Dahlerup lyckades omsätta sina statsvetenskapliga kunskaper i en undersökning som syftar till praktiska reformer i samhället. Därigenom framstår hon som en god representant för aktionsforskning, där man utnyttjar vetenskapliga metoder för att studera och evaluera effekten

av sociala experiment. BRYT-projektets resultat har senare använts som bakgrund för viktiga politiska beslut. Drude Dahlerup har i projektet kombinerat grundforskning, tillämpad forskning och aktionsforskning. Även om resultaten inte primärt offentliggjorts genom vetenskapliga kanaler kan hennes insats här ändå inte fränkännas meritvärde för professuren i statsvetenskap med inriktning på genusforskning.

Projektförslaget "Køn, demokrati og velfærdstaten i forandring" till Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd i Danmark 1996 (avfattat av Dahlerup m fl) är välskrivet. Det är lätt att förstå att forskningsrådet beslutade understödja projektet genom en beviljning på sju miljoner danska kronor (1996-1999). Syftet är att generera nya insikter kring relationen mellan genus, makt och politik både empiriskt och teoretiskt. Feministiska paradigm och politologiska infallsvinklar på välfärdsstat och medborgarskap utgör det teoretiska och analytiska perspektivet. Kombinationen av statsvetenskapliga och feministiska paradigm i ett och samma forskningsprojekt är innovativ. Forskarna ämnar studera genusrelaterade betydelser av följande statsvetenskapliga nyckelbegrepp: medborgarskap, frihet eller autonomi, jämställdhet och solidaritet. Dahlerup är ledare för projektet och svarar själv för två delprojekt: Changing Mandates: A Comparative Study of the Meaning of Gender in European Politics och Equal Opportunity Policies in Local Councils.

Projektansökan visar att Drude Dahlerup känner till den relevanta litteraturen och debatten på området och att hon har många anknytningar till nordiska och internationella forskningsgrupper och nätverk. Det kan inte råda tvekan om att detta projekt – om det skulle komma att ledas av en person placerad i Sverige – på ett betydande sätt kunde berika såväl institutionens verksamhet i Stockholm som den svenska forskningsmiljön mera allmänt.

Vid sidan av sin egen grundforskning, ledning av nordiska projekt och popularisering av forskningsresultat har Drude Dahlerup skrivit en rad vetenskapliga artiklar i tidskrif-

ter och redigerade volymer. Hon har varit engagerad i diskussioner om teori och metoder i kvinno- och genusforskning, t ex i artikeln "Når man ikke kan se skoven for bare træer. Kvinder og køn i forskningen" (i boken Steen Broch och Poul Pedersen, red, *Dømmekraft. Objektivitet, subjektivitet og videnskab*, 1989). Hon anser att kvinnoforskning bibehåller sin emancipatoriska målsättning genom att den visar på den skevhet i makt, status, lön och kontroll över egen kropp och sexualitet, som i olika former existerar mellan män och kvinnor i alla kända samhällen.

Viktigare ur statsvetenskapens perspektiv är dock Dahlerups feministiska bidrag om offentlig politik. Dessa har offentliggjorts bl a i form av ett antal utmärkta artiklar av vilka flera har publicerats utanför Danmark. Här finns för det första en kritisk analys av det politiska systemet, "Overcoming the Barriers: An Approach to How Women's Issues Are Kept from the Political Agenda" (i boken Judith Hicks Stiehm, ed, *Women's Views of the Political World of Men*, 1984). Senare har hon tagit upp begreppet patriarkat t ex i artikeln "Confusing Concepts – Confusing Reality: A Theoretical Discussion of the Patriarchal State" (i boken Anne Sassoon, ed, *Women and the State*, 1986). Hon tar upp den internationella diskussionen om staten och kvinnor och framhäver den gängse nordiska synen om staten som kvinnors bundsförvant. Hon vill lämna åsido föreställningen om den patriarkaliska staten och efterlyser mera empirisk forskning om statens roll gentemot kvinnor. Hon har i grunden en optimistisk syn på staten: staten har möjlighet att fungera som en motvikt mot de patriarkaliska strukturer och marknadsmekanismer som tenderar att göra det svårt för kvinnor att bryta sig loss från rollen som billig arbetskraft på en könssegregerad arbetsmarknad.

"Da ligestilling kom på dagsordenen. Ligestillings- og kvindepolitik i Folketinget 1965-1990" heter den långa artikel som Dahlerup skrev för boken *Kvinder på Tinget. Kvinder i landspolitik i 75 år* (redigerad av Dahlerup och Kristian Hvidt 1990). Enligt henne kommer sextio-, sjuttio- och åttiotalet att gå till his-

torien som en period då jämställdhet blev en officiell statlig målsättning och när jämställdhetspolitiken fick sina egna institutioner: jämställdhetsråd, -konsulenter och -utskott. Resultatet är att – med några få undantag – alla i Danmark nu stöder jämställdhet. Oavsett oenighet om jämställdhetspolitikens mål och medel har jämställdhet blivit ett ärende på den politiska dagordningen såväl i daglig debatt som i Folketinget. Drude Dahlerup granskar i artikeln utvecklingen av debatt och lagstiftning rörande jämställdhet mellan män och kvinnor i det danska parlamentet genom 25 år. Hon analyserar den stora kvinnokommissionens roll, förändringarna inom familjepolitiken, den offentliga barndagvårdens utveckling, självbestämd abort, våld mot kvinnor, jämställdhetsinstitutioner, likalön, särbehandling, konflikten mellan arbetsliv och familjeliv samt kvinnors politiska representation och makt. Översikten baserar sig på en stor mängd data som presenteras i lättläst stil. Den visar att Drude Dahlerup väl känner till Folketingets arbete och den danska lagstiftningsprocessen och kan dra konklusioner om bakomliggande ideologier och perspektiv. Hon tar bland annat upp den viktiga debatten om huruvida tonvikten skall läggas på könets särart eller jämställdhet. Varje gång då kvinnor har erövrat ännu en position kommer tvivlet: är icke detta jämställdhet på mäns premisser? Skall kvinnor bli som män? Är det enbart det som kvinnor har kämpat för?

Enligt Drude Dahlerup är motsatsen till jämlikhet inte särart utan olikhet, t ex olikhet i lön och behandling. Motsatsen till särart är en likformighet som knappast någon skulle önska sig. Hon anser att det i några avseenden också behövs särbehandling av könen för att uppnå jämställdhet i praktiken. Hennes analyser av olika genuspolitiska principer och ideologier visar att hon engagerat sig i frågorna på djupet både som forskare och som kvinnopolitiker.

Dahlerup fortsätter sin diskussion om statens roll visavi kvinnor då hon granskar kvinnors frihetsrörelse och den offentliga danska arbetslöshetspolitiken i artikeln "From Protest Movement to State Feminism" (*Nordic Journal of Women's Studies* 1, 1, 1993).

Hon penetrerar statens roll också i artikeln "Learning to Live with the State. State, Market, and Civil Society: Women's Need for State Intervention in East and West" (*Women's Studies International Forum* 17, 2-3, 1994). Texten vittnar om hennes starka intresse för östeuropeiska kvinnors situation efter kommunismens fall. Hon identifierar sex typer av statsintervention som ur ett feministiskt perspektiv ter sig behövliga: (1) omfördelning av pengar till kvinnor, t ex ensamma mödrar och moderskapsledighet, (2) allmänna tjänster, t ex barndagvård, (3) reglering t ex i form av antidiskrimineringslagar, (4) skydd mot t ex fysiskt våld, (5) aktioner för att få män att delta i hushållsarbete och (6) förstärkning av kvinnors deltagande och representation t ex genom diverse kvotsystem. Det teoretiska argumentet bakom dessa åtgärder är att behovet för dessa typer av statsintervention härrör ur marknadens sätt att fungera och andra mekanismer i det patriarkaliska samhället.

Ett intressant tillskott till Drude Dahlerups böcker om kvinnors politiska representation och kvinnliga politikers verksamhet är artikeln "From a Small to a Large Minority: Women in Scandinavian Politics" (*Scandinavian Political Studies*, 11, 4, 1988). Dahlerup bearbetar här Rosabeth Moss Canters teori om betydelsen av minoritetens relativa storlek för deras ställning och beteende i organiserade sammanhang. Den delvis omformulerade teorin tillämpas sedan på central nordisk politik. Dahlerup anser att i stället för begreppet "kritisk massa" borde begreppet "kritiska handlingar" användas. Artikeln tar upp viktiga aspekter på kvinnorepresentation och kvinnors inflytande i politiken i Norden. Dess främsta förtjänst ligger emellertid i det teoretiska bidraget. Dahlerup har här lyckats bearbeta en intressant och viktig teori från ett annat samhällsvetenskapligt område och givit den en statsvetenskaplig tillämpning. Flera andra forskare på området kvinnor och politik i Norden har redan inspirerats av hennes exempel och tillämpat teorin i olika empiriska kontexter. Artikeln ligger centralt på den sökta tjänstens område och innebär en tilläggsmerit för Dahlerup.

Drude Dahlerup har behandlat det danska politiska systemet ur ett flertal perspektiv. Hon har studerat kvinnor som väljare i danska lokala och nationella val i 1908-1920 och publicerat resultatet i en artikel (*Scandinavian Political Studies* 1, New series, 2-3, 1978) betitlad "Women's Entry into Politics". Här tas bl a upp frågan om speciella kvinnolistor. Hon kommer tillbaka till ämnet med nya forskningsresultat om kvinnor som väljare i artikeln "Kvinderne – en ny vælgergruppe?" (i boken Jørgen Elklit och Ole Tonsgaard, red, *Valg og vælgeradfærd* 1984). Här menar hon bl a att kvinnors aktiva valdeltagande bidragit till att problem ur den privata sfären blivit accepterade på den politiska arenan: kvinnorepresentationen i politiska organ har här haft en förmedlingsfunktion. Dahlerup framhåller också att yngre kvinnor är minst lika aktiva i politiken som män. Dahlerups forskning om kvinnor i politiska partier innefattar t ex artikeln "Kvindens organisering i det danske Socialdemokrati 1908-1969. For og imod en selvstændig socialistisk kvindebevægelse" (i *Meddelelser om forskning i arbejder-bevægelsens historie* 13, 1979).

Drude Dahlerup kan utifrån sina publicerade arbeten utan tvekan karaktäriseras som "kvinnoforskare": frågan om kvinnor i politik och samhällsliv har löpt som en röd tråd genom i stort sett hela hennes vetenskapliga produktion. Samtidigt är hennes produktion påfallande bred och mångsidig: här finns större och mindre arbeten inom idéhistoria, studiet av sociala rörelser, partiforskning, organisationer och korporatism samt politisk teori. Vid sidan av sina egna teoretiska, idéhistoriska och empiriska undersökningar har hon initierat flera stora nordiska forskningsprojekt som slutförts planenligt och framtagit ny kunskap. Hon har lyhört följt med internationell debatt och tagit upp viktiga samhällspolitiska frågeställningar i Norden. Det starka bandet mellan teori och praxis har för all del inneburit att en del av hennes författarskap är populariserande och till dels politisk snarare än vetenskaplig till sin natur. Samtidigt bär även hennes icke-akademiska produktion i förvånansvärt stor utsträckning prägel av att vara förankrad i so-

lid samhällsvetenskaplig forskning. Forskningen i sin tur har vunnit i märke och konkretion i argumenten genom denna anknytning.

Man kan dock fråga sig om det finns någon egen banbrytande ny teoretisk insats i Dahlerups statsvetenskapliga genusforskning. Ytterst blir svaret beroende av hur man definierar "egen insats". Dahlerup har arbetat en hel del med teoretiska frågor, men hon har måhända i första hand bearbetat existerande teori snarare än lagt fram nya teoretiska perspektiv. Faktum kvarstår dock att hon kunnat samla sig till stora, till dels banbrytande forskningsprojekt som förutsatt långsiktigt och systematiskt arbete med både teoretiska resonemang, empirisk materialinsamling och tillämpning av forskningsmetoder.

Pedagogisk skicklighet

Drude Dahlerup har undervisat vid Aarhus universitet i mer än tjugo år. Undervisningsområdena har omfattat allmän statskunskap, komparativ politik, politisk idéhistoria, policystudier och offentlig förvaltning. Hon har gett flera kurser i studiet av sociala rörelser och kvinnoforskning. Hon har också meddelat undervisning på engelska. Hon har utvecklat internationellt samarbete inom Erasmusprogrammet (numera "Socrates"). Hon har varit med om att etablera två doktorandprogram, ett i statskunskap och ett tvärvetenskapligt program i kvinno- och genusforskning (*Meanings of Gender in an Interdisciplinary Perspective*). Hon är handledare för två doktorander. Hennes erfarenhet som universitetslärare är med andra ord mycket omfattande.

Dahlerup har också aktivt medverkat i undervisning och samhällsdebatt utanför universitetet genom att ge föreläsningar och kurser i folkliga föreningar, näringslivet, kommunala högskolor, ministerier, kommuner, fackföreningar osv samt genom att skriva populära artiklar. Såsom redan framgått av presentationen av hennes forskningsverksamhet har hon varit en mycket aktiv förmedlare av forskningsinformation.

Administrativ skicklighet

Drude Dahlerup har visat stor administrativ skicklighet genom att delta i och leda flera stora samnordiska forskningsprojekt (se ovan). Hon har varit en inspirerande initiativtagare men också en beslutsam och noggrann organisatör. Såsom direktören vid den danska arbetsmarknadsstyrelsen Inge Mærkedahl skriver: "Drude Dahlerup har stor gennemslagskraft som leder, dog uden nogensinde at kvæle initiativ og virkelyst, hos dem hun leder. Hun er god til at formidle samarbejdet i en gruppe. Hun var i BRYT-projektet både innovatør og integrator i gruppen af nordiske projektlejere. Drude Dahlerup er både målrettet og resultatorienteret i sin ledelsesstil. Hun er som leder typen, der mere fokuserer på mulighederne end på begrænsningerne. Hun er åben og dialogorienteret i sin ledelse. Drude Dahlerup er til og med en effektiv mødeleder."

Drude Dahlerup har skaffat sig stor erfarenhet av utbildnings- och forskningsförvaltning vid Institut for Statskundskab och vid Cekvina vid Aarhus Universitet. Hon var med om att igångsätta Kvindemuseet i Danmark. Under hela sitt vuxna liv har hon varit aktiv i kvinnorörelsen och Junibevægelsen.

Beatrice Halsaa

Vetenskaplig skicklighet

Beatrice Halsaa är född 1947. Hon erhöll sin cand.polit.-grad i statsvetenskap vid Universitetet i Oslo 1975. Hon har inte disputerat, men hon förklarades – dock med tvekan – kompetent för en adjungerad professur i samhällsvetenskaplig kvinnoforskning vid Universitetet i Oslo år 1993 och placerades i andra förslagsrummet till denna tjänst.

Halsaa har tjänstgjort som amanuensis vid Högskolan i Lillehammer sedan 1977. 1989 sökte hon personlig befordran till försteamanuensis och förklarades kompetent av en sakkunnigkommitté. I Lillehammer har hon varit verksam inom det skapade politikstudiet, där hon under en följd av år ansvarat för undervisningen i statsvetenskap på grundnivån. När grund-

undervisning i ett nytt ämne kallat kön och politik för några år sedan inleddes knöts Halsaa även till denna verksamhet.

Halsaa's publikationsförteckning upptar 113 nummer, inklusive utredningar, debattinlägg och bokanmälningar. Hon har själv delat in sin forskning i fem grupper: (1) politiskt beteende, demokratiteori och feministisk teori; (2) offentlig politik och organisationsteori; (3) ämneskritik och forskningspolitik; (4) framtidsforskning; (5) diverse. Tjugofem skrifter har inlämnats till bedömning.

Av Halsaa's insända skrifter har åtta stycken en klar koppling till den aktuella tjänstens bägge huvudelement. Detta betyder att de arbetar central statsvetenskaplig tematik samtidigt som de anlägger ett genusperspektiv på de undersökta frågorna. Ett arbete är allmänt statsvetenskapligt utan att ha en direkt eller dominerande inriktning på genusfrågor. Tio skrifter bildar en grupp med inriktning på genusproblematiken utan en klar eller direkt koppling till politologiska frågor. En relevansmässigt blandad med tematiskt enhetlig restkategori utgörs av sex skrifter om jämställdhetsarbete och jämställdhetspolitik; dessa skall därför kommenteras som en kategori för sig.

Halsaa's viktigaste vetenskapliga arbete är alltså boken *Kvinner og politisk deltakelse* (1977, 224 s). Boken är en kraftigt reviderad version av hennes "hovedoppgave" (avhandling för kandidatexamen) i statsvetenskap. Här förs först teoretiska diskussioner om alienation och kvinnoförtryck, politikbegreppet, statsvetenskap och kvinnor, politiskt deltagande och kvinnokultur. Därefter presenteras omfattande empiriska data, primärt inhämtade via surveyundersökningar, om politiskt deltagande, ekonomiska resurser och attityder till "kvinnosaken".

Den systematiska empiriska analysen inriktar sig särskilt på frågan om kvinnors relativa passivitet. Halsaa prövar här hypoteser om olika personliga resursers betydelse för graden av politisk aktivitet. På det stora hela visar sig dessa hypoteser komma till korta. I det korta slutordet till boken menar författaren därför att förklaringarna måste gå djupare än till re-

surser och attityder; i den meningen förefaller frågeställningen om en särskild kvinnokultur erhålla stöd i hennes empiriska redovisning.

Undersökningen lider något av att den försöker följa ett så stort antal teoretiska och empiriska trådar; resultatet blir i viss mån fragmenterat. Icke desto mindre var boken på sin tid ett betydande bidrag till en forskning, där få systematiska studier med inriktning på både teori och empiri fanns att tillgå.

De övriga skrifterna i denna grupp är uppsatser, några dock av det större formatet. Här finns två kommentarer till den norska maktutredningen ur kvinnoperspektiv (1978, 53 s resp 1981, 20 s), en översikt över kvinnor och politiskt deltagande i Norge på 1970- och 1980-talet (1986, 20 s), en uppsats betitlad "Kvinnemakt i politikken—hva så?" (1988, 29 s), en kritisk granskning av könsaspekten i norsk statsvetenskap (1992, 45 s), en lång uppsats om feminism som politisk teori (1996, 53 s) samt en opublicerad uppsats, antagen till en antologi under utgivning i USA, om kvinnorelaterad politik i Norge.

Uppsatserna ger ett intryck av Halsaaas breda beläsenhet på området, men ingen av dem artar sig till ett verkligt tungt teoretisk-empiriskt bidrag. De är engagerat, till dels en smula mångordigt skrivna, men har i alltför hög grad karaktären av översikter snarare än självständiga forskningsbidrag. Man fäster sig speciellt vid att internationella vetenskapliga tidskrifter här lyser med sin frånvaro. Särskilt bokkapitlet om feminism som teori är dock grundligt argumenterat. Det tar upp feminismen både som politisk praxis, ideologi och teori, diskuterar kriterierna på en feministisk teori samt analyserar varianter av feminism både inom den ideologiska och vetenskapliga sfären. Uppsatserna är kanske den av skrifterna inom denna grupp som har mest bestående värde. Sammantagna stärker skrifterna Halsaaas meritering något.

Vad gäller allmän statsvetenskaplig tematik har Halsaa inlämnat endast ett arbete, läroboken *Norsk og internasjonal politikk* (1988, 342 s, en medförfattare). Boken är avsedd för gymnasiets samhällslinje och dess sammanlagt tjugofyra kapitel kan sägas omspänna

hela det politiska fältet. Författarna ger med några penseldrag en introduktion till de centrala begreppen varefter de behandlar allt från den politiska människan och lokal politik till internationella konflikter. Den eventuella arbetsfördelningen mellan författarna framgår inte, men boken visar hur som helst på Halsaaas förtrogenhet med det statsvetenskapliga fältet som helhet. På grund av sin karaktär utgör boken emellertid en pedagogisk, inte vetenskaplig merit.

De sex skrifterna om jämställdhetspolitik, publicerade under perioden 1983-1995, utgör kvantitativt sett en viktig del av Halsaaas produktion; sammanlagt omfattar de bortåt sexhundra sidor text. Denna politiksektor är i och för sig statsvetenskapligt sett lika relevant som vilken som helst annan sektor. Det är dock av två skäl motiverat att behandla skrifterna som en separat grupp. Dels utgör den en distinkt helhet i Halsaaas produktion. Dels är många av skrifterna inte primärt vetenskapliga, utan har fastmer karaktären av utredningar eller praktiska handledningar för jämställdhetsarbete. Sålunda har hennes största enskilda arbete på detta område, *Ingen heksekunst!* (1989, 176 s) underrubriken *Håndbok for kommunale likestillingsutvalg*. Då bokens ambition är att vara "en første innføring i likestillingsarbeidet i kommunen" (s 9) är dess vetenskapliga meritvärde givetvis begränsat. Ett par av rapporterna (*Muligheter og motstand*, 1989, 96 s, en medförfattare; *Førsøk till nytte?*, 1995, 148 s) innehåller även teoretiska diskussioner, dock inte som ett särskilt framträdande tema. Sammanlagt måste detta block därför anses ha begränsat meriteringsvärde i sammanhanget.

Vad gäller den stora grupp av skrifter som behandlar genusproblematiken utan att direkt knyta an till statsvetenskapliga spørsmål bör intrycket likaså karaktäriseras som blandat. Skrifterna spänner tematiskt vitt, allt från kvinnointressen, kvinnor i det akademiska livet och i lärarutbildning till feministiska utopier och det sk OL-Kvinneforumprojektet (ett kvinno- och jämställdhetsprojekt i Lillehammerområdet, igångsatt med anledning av vinter-OS i Lillehammer). Några av uppsatserna

är välskrivna och genomarbetade, andra bär prägeln av tillfällighetsprodukter. Den till svenska översatta artikeln "Har kvinnor gemensamma intressen?" (1987, 25 s) tar på ett tankeväckande sätt upp en helt klart central genusteoretisk problematik; här finns också en klarare koppling till statsvetenskapligt relevanta frågeställningar. Halsaa diskuterar objektiva och subjektiva intressen, intressen beträffande form och innehåll, samt perspektiv uppifrån och nedifrån. Anna Jónasdóttirs begreppsanvändning är en särskilt central referenspunkt för Halsaa's diskussion. Uppsatsen "I skæringspunktet mellom fag og politikk" (1996, 24 s) – f ö publicerad i samma antologi som uppsatsen om feminism som teori – erbjuder en intressant diskussion om den akademiska feminismens position samt om utvecklingstrender inom den feministiskt orienterade delen av forskarsamfundet.

Sammanfattningsvis kan Beatrice Halsaa's skriftliga produktion betecknas som relativt omfattande. Hon har skrivit ett stort antal arbeten, och hennes produktivitet förefaller inte att ha avtagit. Produktionen är dock ojämn både vad gäller kvaliteten och den direkta relevansen för den sökta tjänsten. En icke obetydlig del av skrifterna är inte av vetenskaplig karaktär, och även där ett vetenskapligt inslag finns paras detta stundom med politiska och utredningsmässiga element. Det är i själva verket just i skæringspunkten mellan vetenskap, politik och administration Halsaa verkar trivas bäst. Slående är att hon har ett begränsat antal internationellt utgivna arbeten, att hon med få undantag saknar publicerade meriter från internationella vetenskapliga tidskrifter och att hennes empiriska intresse rör sig kring norska – oftast relativt aktualitetsbetonade – förhållanden. Sedan boken från 1977 har hon inte utgivit en större vetenskaplig monografi. Då Halsaa i flera av uppsatserna dokumenterat ett intresse och en fallenhet för teoretiskt betonade frågeställningar vore det viktigt att hon samlade sig till en mera ambitiös insats som på ett stringent och systematiskt sätt skulle knyta samman teori och empiriska analyser.

Pedagogisk skicklighet

Då Halsaa's undervisningserfarenhet i huvudsak härrör från Högskolan i Lillehammer och då tyngdpunkten i verksamheten där legat på grundnivåstudier, har hon inte någon större erfarenhet av undervisningsuppdrag på högre nivåer, däribland forskarutbildning. Hennes undervisningserfarenhet på grund- och mellannivån är emellertid omfattande och täcker många olika delområden inom statsvetenskapen och innefattar varierande undervisningsformer.

Den ovan behandlade läroboken om norsk och internationell politik stärker Halsaa's pedagogiska meriter ytterligare.

Administrativ och annan skicklighet

Halsaa har administrativ erfarenhet som styrelseledamot vid Högskolan i Lillehammer samt vid centret för kvinnoforskning vid Universitetet i Oslo. Hon har även mångårig erfarenhet som studieledare inom programmet för samhällspolitik och offentlig förvaltning i Lillehammer. Vidare kan nämnas att hon är medlem av programstyrelsen för grundläggande kvinnoforskning inom Norges forskningsråd. Hennes insatser som aktiv deltagare i kvinnoforskningsnätverk i Norge och Norden bör även betonas här, likaså hennes flitiga medverkan i utredningar och debatter kring jämställdhetspolitiska frågor. Genom sina populärt hållna skrifter har Halsaa gjort en betydande insats som informatör på det jämställdhetspolitiska området.

Diane Sainsbury

Vetenskaplig skicklighet

Diane Sainsbury (f 1939) disputerade 1980 i statsvetenskap på doktorsavhandlingen *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948. A Study of the Functions of Party Ideology* vid Stockholms universitet. År 1993 antogs hon som oavlöand docent vid samma lärosäte. Sainsbury har för bedömning sänt in 21 arbeten, varav två monografier, tre av sökanden redigerade antologier/tidskrifter, 11 uppsatser publicerade i an-

tologier och vetenskapliga tidskrifter samt fem opublicerade papers till olika workshops.

Hon delar själv in sin verksamhet i för det första *genusforskning* med underavdelningarna "Välfärdsstaten och socialpolitik" respektive "Politiskt deltagande och rekrytering", för det andra *ideologi* och för det tredje *partier, strategier och val*. Hon inledde sin statsvetargärning med ideologi- och partiforskning och fortsatte med denna inriktning under hela 1980-talet. Vid mitten av 1980-talet började hon vidga perspektivet till genusforskningen. Även om genusforskningen blivit alltmer dominerande har hon inte helt lämnat partiforskningen. I sitt bidrag till festskriften 1993 till Olof Ruin återkom hon till ämnet med den väl-skrivna essän "De ständiga reformernas arv – tillgång eller dilemma för den svenska socialdemokratin?".

Statsvetenskapen lider fortfarande brist på jämförande undersökningar och det är därför särskilt intressant att konstatera att Sainsburys produktion präglas, med doktorsavhandlingen som det stora undantaget, av komparativa studier. Inledningsvis var det Norden som studerades och efterhand vidgades kretsen till europeiska stater (särskilt Nederländerna, Storbritannien, USA och i någon mån Australien).

Sainsbury bygger i hög grad sin forskning på bearbetningar och offentligt tryck och samlar sällan in egna primärdata. Hon är också en ensamvarg i så måtto att hon inte ingått i stora forskningsprogram med många forskare utan har självständigt genomfört sina egna projekt. Hon har däremot en betydande kontakt- och samarbetsytta i det internationella forskarsamhället vilket bl a resulterat i att hon varit redaktör för två antologier och varit gästforskare vid flera utländska lärosäten. Hennes metod torde förutsätta att hon är beläst inom de aktuella diskurserna vilket får till konsekvens att bibliografierna ofta blir imponerande långa, i *Gender Equality* (GE) upptar litteraturlistan i storleksklassen 400 titlar. Till en del kan metodprofilen ses som ett utflöde av den komparativa inriktningen eftersom det är ett omvittnat svårt och stort företag att samla egna jämförbara data från flera länder. Sainsburys metod är därför vanligt förekommande i den jämfö-

rande forskningen. Det pris som får betalas är naturligtvis att tillgängliga data som insamlats av andra forskare för delvis andra syften möjligen inte är helt jämförbara, avser skilda tidpunkter eller är inaktuella. Det finns en metodmässig svaghet i Sainsburys framställning av sina komparativa studier som har att göra med bristen på explicit källkritisk analys. Det är naturligtvis inte i sig problematiskt att re-analysera olika sekundärkällor, tvärtom finns säkert betydligt mer att utvinna ur det befintliga statsvetenskapliga skafferiet, men det är viktigt att läsaren ges möjlighet att bilda sig en uppfattning om det sakliga underlaget och de strategiska metodvalen genom en källkritisk problematisering. Detta påpekande innebär inte nödvändigtvis ett ifrågasättande av Sainsburys metodologiska kompetens, tvärtom torde hon kunna räknas som mycket initierad och har för övrigt också gett en metodkurs med denna inriktning på forskarutbildningen i statsvetenskap i Stockholm (*Comparative and Case Methods*, 5 p, -ht 95).

I vart och ett av kärnområdena finns en monografi som utgör den viktigaste vetenskapliga meriten. Beträffande ideologi- och partiforskningen är det naturligtvis doktorsavhandlingen *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948* (1980) och i fråga om genusforskning är det *Gender Equality and Welfare States* (1996). I genomgången ägnas särskild uppmärksamhet åt dessa monografier samt ges kommentarer till särskilt intressanta övriga bidrag.

Ifråga om ideologi- och partiforskningen finns som påpekats en monografi i form av doktorsavhandlingen som även kan sägas utgöra startpunkten för forskningsinsatsen. Avhandlingen gäller valrörelserna 1944, 1946 och 1948 och ställer två huvudfrågor i sin kvalitativa innehållsanalys: Vilken roll spelar ideologin på väljararenan? Vilka effekter har den elektorala politiken på ideologin? Ytterst handlar den sålunda om samspelet mellan ideologi och taktisk användning av ideologiska uttalanden i valrörelser. Sainsbury anlägger här ett funktionellt perspektiv som tveklöst både är originellt och visar sig vara tämligen fruktbar. En viktig distinktion är den mellan

intellektuella och taktiska funktioner. De för-
 ra avser definitioner och förklaringar till olika
 förhållanden samt målformuleringar, krav
 och rekommendationer, medan de senare gäl-
 ler legitimering, mobilisering och integration.
 Huvudintresset riktas mot de taktiska funktio-
 nerna och en viktig slutsats är att taktiken sy-
 nes inkräkta på och ibland hämma ideologins
 intellektuella funktioner. Avhandlingen har
 klara förtjänster men är ändå inte helt lyckad.
 Anknytningen till 1970-talets partiforskning
 är alltför sprödd och den teoretiska analysen är
 något outvecklad. Liksom i senare skrifter
 känns också den metodologiska problemati-
 ken som alltför outvecklad, åtminstone på det
 manifesta planet.

Sedan disputationen har hon följt upp den
 funktionella analysen i tre artiklar, "Theoreti-
 cal Perspectives in Analyzing Ideological
 Change and Persistence: The Case of Swedish
 Social Democratic Ideology" i *Scandinavian
 Political Studies* vol 4, 1981, "The End of Ide-
 ology Debate Revisited: An Appraisal of The-
 oretical and Definitional Issues" i *Scandinavi-
 an Political Studies* vol 9, 1986 samt "De stän-
 diga reformernas arv – tillgång eller dilemma
 för den svenska socialdemokratin?" i Björn
 von Sydow et al, red, 1993, *Politikens väsen.
 Idéer och institutioner i den moderna staten*,
 Stockholm: Tidens förlag. I dessa artiklar ut-
 vecklar Sainsbury ytterligare sina teoretiska
 utgångspunkter i sin funktionella ansats och
 kan sägas till en del följa upp den kritik som
 kunde riktas mot avhandlingen.

Inom ramen för sin partiforskning har Sains-
 bury en grupp artiklar som hon själv vill hän-
 föra till underrubriken "Partier, strategier och
 val". Det gäller bl a den jämförande "Function-
 al Hypothesis of Party Decline: The Case of
 the Scandinavian Social Democratic Parties" i
Scandinavian Political Studies vol 6, 1983,
 "The Electoral Difficulties of the Scandinavi-
 an Social Democrats in the 1970s" i *Compa-
 rative Politics* oktober 1995 samt "Party Stra-
 tegies and the Electoral Trade-Off of Class
 Based Parties: A Critique and Application of
 the 'Dilemma of Electoral Socialism'" i *Euro-
 pean Journal of Political Research* (EJPR)
 vol 18, 1990.

Här har också Sainsbury goda meriter ge-
 nom att ha organiserat två workshops inom
 ECPR på temat dialog om relationen mellan
 forskning om partier som strategiska aktörer
 respektive valbeteende och på basis av detta
 1990 redigerat ett specialnummer av *EJPR* på
 temat "Party Strategies and Party-Voter Lin-
 kages". Vidare har hon redigerat festskriften
 till Elias Berg, *Democracy and Justice* (1988).

I sin uppsats i den ovan nämnda festskriften
 vidgar hon perspektivet till "Corporatism and
 Pluralism: On the Utility of the Corpora-
 tist/Pluralist Dichotomy in Political Analy-
 sis". Samma år har hon också en artikel i *Scan-
 dinavian Political Studies* (vol 11 nr 4) på ett
 liknande ämne: The Scandinavian Model and
 Women's Interest: The Issues of Universa-
 lism and Corporatism".

En allmän karakteristik av artiklarna är att
 de är väl skrivna, föredömligt kortfattade och
 håller god vetenskaplig standard. Till en del är
 de skrivna i polemik mot tidigare nordameri-
 kansk forskning låt vara att det saknas belägg
 i ansökningshandlingarna för att de apostrofe-
 rade forskarna eller diskursföreträdarna be-
 mött synpunkterna. De är i regel också väl
 strukturerade, som t ex "Functional Hypothe-
 ses of Party Decline", och vittnar om utmärkt
 överblick över aktuella diskurser.

Sainsburys hittills viktigaste och mest aktu-
 ella merit inom genusforskningen är den tidi-
 gare nämnda monografin *Gender Equality
 and Welfare States* (GE). Syftet är att teore-
 tiskt och empiriskt studera välfärdsstatens be-
 tydelse för jämställdheten. Det sker delvis i
 polemik mot tidigare forskning karakteriserad
 av en stereotyp feministisk uppfattning av sta-
 ten som en patriarkalisk ordning. För Sains-
 bury är variationen mellan de olika välfärds-
 staterna så stora att det inte går att på förhand
 döma ut välfärdsstaten som jämställdhetsa-
 gent bara genom att ta del av anglosaxiska er-
 farenheter.

I boken undersöks förhållandena och ut-
 vecklingen sedan 1980-talet i Nederländerna,
 Storbritannien, Sverige och USA. Traditio-
 nellt brukar analyser av välfärdssystemen pla-
 cera USA i den ena ytterpolen med ett stort
 mått av individualism och liten offentlig sek-

tor och Sverige i den andra med mycket kollektivism och stor offentlig sektor. Det moderna Storbritannien ligger närmare USA och Holland närmare Sverige på denna dimension.

Det är emellertid som bekant vanskligt att uttala sig om framgången av olika policier. I GE jämförs arbetsmarknadspolitiken i Sverige med bl a Storbritanniens och USA:s i början av 1900-talet varvid konstateras att Sverige varit mest framgångsrikt att hålla ned arbetslösheten genom satsningen på den s k arbetslinjen. I massarbetslöshetens Sverige 1997 ter sig slutsatsen mer dubiös. Det kan faktiskt förhålla sig så att 1980-talets låga arbetslöshet upprätthölls genom en ekonomisk och arbetsmarknadspolitik som är en viktig orsak till 1990-talets misslyckande, att det sålunda finns en skillnad i analysen beroende på huruvida bedömningen sker på kort eller lång sikt. Dagens svenska arbetsmarknadspolitik har för övrigt avlägsnat sig ganska långt från den s k arbetslinjen.

För att kunna anlägga ett systematiskt könsperspektiv konstruerar Sainsbury två tämligen komplexa och i grunden tvärvetenskapliga idealtyper vilka kan ses som ett teoretiskt bidrag till genusforskningen, låt vara att den första modellen i olika varianter tidigare förekommit i den internationella genusforskningen: den manliga familjeförsörjningsmodellen ("Male breadwinner model", MBM) och den individuella modellen ("Individual model", IM). I modellerna kombineras egenskaper på arbetsmarknaden, relationen mellan välfärdsstaten och hushållen samt de interna relationerna i hushållen. I modellerna varierar såväl välfärdsstaten som familjemönstren och könsrollerna. MBM karakteriseras av tydlig rollfördelning mellan könen med mannen som hushållsföreståndare och kvinnan som domestik och oavlönad vårdresurs. Basen för sociala förmåner är lönearbetet, och de gifta kvinnorna saknar individuell rätt till olika förmåner eftersom det är hushållet som är grunden för beskattningen och rätten till olika bidrag. Det finns en skarp gräns mellan de privata och offentliga sfärerna. Familjeideologin gör också att kvinnorna får lägre löner på ar-

betsmarknaden och allmänt svagare ställning än männen. Det behöver knappast framhållas att denna modell anges som källa till bristande jämställdhet. Den motsatta idealtypen, IM, har naturligtvis spegelvända egenskaper jämfört med MBM. Grunden för välfärdssystemet och skattesystemet är individualistisk. Välfärdsstaten spelar en stor roll i den sociala omsorgen och en del av det traditionella informella omsorgsarbetet blir avlönat. Gränsen mellan den offentliga och den privata sfären blir därför otydlig. Sociala förmåner baseras på medborgarskap eller bostadsort och familjeideologin handlar om delade roller som försörjare och omsorgsgivare och inte om fasta könsroller. Denna modell uppfattas främja (och möjligen vara ett nödvändigt villkor för) ett jämställt samhälle.

Eftersom utgångspunkten är betydelsen av variationer i välfärdspolitiken är upplägget högst rimligt. En alternativ och kanske vanligare infallsvinkel är att studera variationer i familjemönstren och könsrollerna som grund för förståelsen av välfärdspolitiken i ett demokratiskt samhälle och att anlägga ett mer utpräglat maktperspektiv. Sainsburys föreställning är att välfärdspolitiken variationer spelar stor roll för möjligheten att skapa ett jämställt samhälle. Ett jämställt politiskt system kan förändra ojämsställda könsroller. Med andra ord ett starkt normativt stöd för strävanden att bedriva en ambitiös jämställdhetspolitik.

Med dessa komplexa idealtyper har Sainsbury konstruerat det analysinstrument som sedan används i den jämförande studien, med särskild tonvikt på aspekten att grunden för sociala förmåner spelar en avgörande roll för välfärdsstatens roll för jämställdheten. Ett intressväckande resultat är att mönstret blir anorlunda med detta könsperspektiv än vid traditionella jämförelser av välfärdssystemen. Den ordning som framträder innebär att Nederländerna hamnar i den ena polen närmare MBM och Sverige i den andra polen närmare IM. Mellan dessa ytterligheter placeras USA och Storbritannien. En viktig kulturell förklaring är att situationen i Nederländerna i högre grad än i de övriga länderna präglas av att "the

Catholic principle of subsidiarity and the Protestant doctrine of sphere sovereignty have enshrined the family in its traditional form. Religious teaching have sanctioned state action to protect the family from the hardships and to aid the family provider in meeting his obligations of support" (GE s 50f).

I GE görs en bred, gedigen och systematisk genomgång av situationen i de fyra länderna utifrån de olika kriterierna för idealtyperna. Bokens komparativa redovisning undviker det vanliga och tröttsamma misstaget i liknade sammanhang att koncentrera redovisningen av förhållandena i enskilda länder till särskilda länderkapitel med en avslutande jämförelse. I stället sker en förtjänstfull, fortlöpande undersökning av förhållandena under kortare och teoretiskt motiverade rubriker.

Boken dokumenterar tydligt fruktbarheten i Sainsburys ansats och ger en fördjupad förståelse av samspelet mellan välfärdssystem och jämställdhet. En genomgång av ett antal årgångar av olika internationella kvinnovetenskapliga tidskrifter dokumenterar utan tvekan att det finns ett stort mått av vetenskaplig originalitet i hennes inriktning. Det finns en detaljrikedom i GE som gör att det vimlar av intressanta empiriska resultat, men där finns också djuplodande teoretiska reflexioner. Av särskilt intresse är hennes analys av betydelsen av rättighetsgrundvalen för jämställdheten, nämligen om sociala rättigheter grundas i medborgarskapen och bostället eller i "breadwinner". Hennes ärende är just att visa betydelsen av variationen i välfärdspolitiken i en närmast underförstådd polemik med neomarxistiska och radikala feminister. Hon avstår emellertid från att försöka dra ytterligare stora växlar på sin analys och som intresserad läsare saknar man en samlad avslutande diskussion.

Ändå var Sainsbury uppenbarligen inte riktigt nöjd med sina idealtyper. I en opublicerad uppsats till en workshop inom APSA 1996, "Gender Inequality and the Social Democratic Welfare State Regime", gör Sainsbury en jämförande skandinavisk studie med utgångspunkt i bl a Gösta Esping-Andersens välkända typologi från 1990. Här utvecklar Sainsbury

sitt analysinstrument och tillför nu en tredje idealtyp, Separate Gender Roles Model (SGRM), för att kunna utgå från en bredare rättighetsbas och där den nya idealtypen fångar upp rättigheter baserade på moderskap och omsorgsarbete även om den i övriga avseenden ligger nära MBM. Slutsatsen av jämförelsen är att det finns betydande skillnader inom Skandinavien och att Esping-Andersens tes om att det finns en likartad välfärdsstatsregim-modell i Sverige och Norge är felaktig i ett könsperspektiv. Danmark lutar åt MBM, Norge åt den nya SGRM och Sverige åt IM som tidigare konstaterats i GE.

I Skandinavienstudien utvecklade Sainsbury antalet idealtyper till tre, men frågan är om det är tillräckligt. Komplexiteten och den variation som finns i de variabler som bygger upp idealtyperna gör att det måste finnas ett mycket stort antal tänkbara kluster som skulle kunna användas för andra varianter än de ovan nämnda. Det är intressant att Sverige framstår som något av jämställdhetens hemort genom lokaliseringen nära IM. Kan det verkligen vara så att en nödvändig förutsättning för en jämställd värld är att det svenska Folkhemmet (ungefär IM) globaliseras? För att nämna ett exempel är det inte självklart att ett jämställt samhälle är utrustat med en offentlig sektor av svensk typ. Den aktuella diskussionen om det civila samhället anvisar andra sätt att organisera gemensamma angelägenheter och det är inte okontroversiellt att hävda att sådana samhällsmodeller är predestinerade till ojämställdhet. Det går säkert också att anföra motsvarande invändning utifrån en neoliberal utgångspunkt. Sanningen är nog att det finns en normativ bias vid urvalet av idealtyper och att Sainsbury råkat ut för en sorts etnocentrism. Det bör också påpekas att Sainsbury har en traditionell nationalstatsorienterad utgångspunkt och att hon hittills visat föga intresse för internationaliseringens konsekvenser, en inriktning som nu växer sig stark inom genusforskningen och senast resulterat i ett specialnummer av *Statsvetenskaplig Tidskrift* rörande "A World in Transition. Feminist Perspectives on International Relations" (1997:1).

Sainsbury har utöver GE redigerat en Sage-volyum inom kunskapsområdet och publicerat artiklar i vetenskapliga tidskrifter. Det är en utmärkt merit att redigera antologier och publicera sig i referee-tidskrifter. Meritvärdet av dessa arbeten reduceras emellertid påtagligt att de i flera fall har karaktär av förarbeten till monografin som har växt fram. Som exempel kan nämnas att "Women's and Men's Social Rights: Gendering Dimensions of Welfare States" i *Gendering Welfare States* (SAGE, 1994) ligger mycket nära kapitel 2 i GE, låt vara att 1960-talet står i fokus och att Sverige inte då framstår som en renodlad IM; "Gender and Comparative Analysis: Welfare States, State Theories, and Social Policies" i Marianne Githes, Pippa Norris & Iris Lovenduski, *Different Roles, Different Voices. Women and Politics in the United States and Europe* motsvarar närmast kapitel 3 i GE; "Dual Welfare and Sex Segregation of Access to Social Benefits: Income Maintenance Policies in the UK, the US, the Netherlands and Sweden", *International Social Politics* vol 22, no 1 1993 (s 69-98) är grunden för kapitel 6 i GE. Det är dock en upptäckt för den sakkunnige att göra eftersom det inte direkt kan sägas framgå av GE att den delvis tidigare varit publicerad. En författares rätt att citera sig själv torde visserligen vara obegränsad men konsekvensen blir att de fristående artiklarnas bidrag till författarens samlade meriter blir mindre än om de inte hade återanvänts.

Sainsburys andra inriktning inom den statsvetenskapliga genusforskningen är politiskt deltagande och rekrytering, även här främst i ett jämförande perspektiv. Här har hon inte skrivit någon monografi utan bidragen består av ett antal opublicerade papers och artiklar. Hon har exempelvis studerat valresultaten i Skandinavien i uppsatsen "Class Voting and Left Voting in Scandinavia: The Impact of Different Operationalizations of the Working Class" och visar övertygande att valundersökningarna har överdrivit skillnader i klassröstning mellan könen, vilket beror på tidigare ojämförbara data. I kapitlet "The Politics of Increased Women's Representation: The Swedish Case" i Joni Lovenduski & Pippa

Norris, *Gender and Party Politics* söker hon för en internationell publik förklara de svenska kvinnornas framgångar i rekryteringen till olika politiska församlingar. Analysen vidgas även till att ifrågasätta vanliga feministiska antaganden om att elektoral stabilitet försvårar kvinnorekrytering och att nya partier främjar rekryteringen. I förhållande till den första inriktningen framstår participationsforskningen som mindre tungt vägande men en god merit.

Pedagogisk skicklighet

Diane Sainsbury kan redovisa en lång erfarenhet som lärare. Under perioden 1971-92 var Sainsbury anställd som lärare vid Institute for English-Speaking Students vid Stockholms universitet (IES), 1971-79 vid Stockholm Junior Year och 1980-95 vid International Graduate School (IGS). Vårterminen 1988 var hon Visiting Associate Professor vid University of Washington i Seattle och undervisade på såväl A- som B-nivåerna samt höll ett doktorandseminarium. Hon har också varit gästforskare vid London School of Economics, SCASSS samt Research School of Social Sciences vid Australian National University. Hon har emellertid inte innehaft något universitetslektorat i ämnet statsvetenskap. Sedan 1992 innehar hon ett forskningslektorat vid Stockholms universitet.

Sainsbury handleder f n två doktorander med inriktning på genusforskning men har ännu inte haft någon elev som disputerat. Inom ramen för sitt forskningslektorat har hon varit aktiv lärare på forskarutbildningen i statsvetenskap i Stockholm och gett kurser i "Gender, the state and state transformation" (inom Advanced Research School in Comparative Gender Studies) och "Comparative and Case Methods", samt haft delansvar för ett doktorandseminarium om Kön och politik.

Sainsbury har undervisat på alla nivåer i den statsvetenskapliga grundutbildningen i ämnen som jämförande politik, komparativ systemanalys, enpartisystem, kvinnor och politik, välfärdsstaten i omvandling, svensk politik i jämförande perspektiv samt välfärdsstaten i omvandling. I lärartjänsten vid IES in-

gick undervisning i svensk politik och svensk socialpolitik. Tyvärr framgår inte det kvantitativa omfånget av insatsen av ansökningshandlingarna utöver uppgifterna om innehavet av de olika lärartjänsterna.

Sainsbury har självständigt utvecklat, planerat och genomfört en stor del av sina kurser. När det gäller handledning vid examensarbeten har hon i tjänsten vid IES handlett ett antal studenter inom området kvinnoforskning. I tjänsten vid IGS har hon handlett masterstuderande i skrivandet av s k mastersavhandlingar inom området "Politics in Advanced Capitalist Economies". I sin nuvarande tjänst har hon en workshop där hon handleder uppsatsskrivning på C-nivån.

Sainsbury har medverkat i flera läro- och uppslagsböcker. Särskilt meriterande i sammanhanget är hennes bidrag till den välkända läroboken *Modern Political Systems: Europe* (1990) som redigerats av Roy Macridis.

Administrativ och annan skicklighet.

Sainsburys främsta administrativa merit är att ha varit föreståndare för IGS och därvid varit arbetsledare för administrativ personal. Med hänsyn till omfånget av verksamheten och omsättningen av studenter är denna erfarenhet en tungt vägande merit. Vidare har hon tjänstgjort som studierektor samt ingått i institutionstyrelsen, varit suppleant i fakultetsnämnden, fungerat som sammankallande i arbetsgrupp för jämställdhet samt är ledamot i nämnden för Centrum för kvinnoforskning. När det gäller samarbetsförmågan bör även framhållas att hon varit redaktör för och medverkat i flera antologier samt organiserat internationella workshops.

När det gäller forskningsinformation kan Sainsburys medverkan i olika läro- och uppslagsböcker ses som den viktigaste meriten. Däremot synes hon ha begränsad erfarenhet av deltagande i folkbildningen och den offentliga debatten.

Konklusion

På basis av en samlad jämförelse av de tre sökandena har de sakkunniga enhälligt konkluderat, att Drude Dahlerup och Diane Sainsbury har ett försteg framför Beatrice Halsaa.

Den sistnämnda kan för all del sägas ha en i stort sett lika omfattande pedagogisk meritering som Dahlerup och Halsaa, låt vara att hon strängt taget inte varit engagerad i undervisning på forskarutbildningsnivå. Halsaaas administrativa förtjänster är inte heller klart mer begränsade än de hennes medsökande dokumenterat. Vad som måste anses som avgörande är skillnaderna i vetenskaplig skicklighet. Trots en ansevärd produktivitet – där Halsaa uppvisat lovande handlag i både teoretiskt och empiriskt avseende – har hon inte på länge kunnat samla sig till en verkligt betydande insats i forskningen. Hennes alltjämt tyngsta vetenskapliga merit är en bok publicerad 1977. Tillsammans med det faktum att hon inte i nämnvärd utsträckning publicerat sig internationellt – framför allt i internationella vetenskapliga tidskrifter – innebär detta att hennes meritering för den aktuella tjänsten totalt sett måste anses svagare än Dahlerups och Sainsburys.

Till följd av denna enhälliga konklusion har vi beslutat, att vi i våra följande individuella yttranden endast skall beakta Drude Dahlerup och Diane Sainsbury.

Individuella bedömningar

1. Janerik Gidlund

De sakkunniga har, som tidigare framhållits, kommit till den gemensamma slutsatsen att endast rangordna de två sökande, Drude Dahlerup och Diane Sainsbury, vilka intar tätpplatserna i konkurrensen. Inledningsvis bedömer jag de sökandes kompetens för professuren, varefter jag jämför och rangordnar dem.

Dahlerup har, trots ett decennium som lektor vid statsvetenskapliga institutionen i Århus, ännu inte doktorerat – ett förhållande som måste betraktas i ljuset av det danska utbildningssystemet. Före utbildningsreformen 1993 var en doktorsavhandling något av ett livsverk och många forskare saknade därför doktorsgrad. För seniora forskare gäller nu att

skriva en *samfundsvidenskabelig disputats*, vilket närmast motsvarar det tyska *Habilitation* och den svenska docentnivån, vilket Dahlerup alltså nu åstadkommit.

Vid tillsättning av en professur i Sverige gäller en lägre grad av formbundenhet än beträffande exempelvis lektorat och forskarasistenttjänster. De sakkunniga kan bortse från att en sökande inte formellt avlagt doktorsexamen och är dessutom också fria att beakta otryckta manuskript. I vårt system kan en person paradoxalt nog samtidigt vara inkompetent för ett lektorat och kompetent för en professur.

Dahlerup är sedan 1970-talet en av förgrundsgestalterna i den moderna nordiska kvinnorörelsen, men hennes viktigaste identitet är den akademiska. Hennes vetenskapliga utveckling präglas av ett distinkt genusperspektiv som tillämpats på ett antal subdiscipliner i ämnet, särskilt offentlig förvaltning, politiska partier, val och sociala rörelser, normativ politisk teori, korporatism. Trots att det mesta av Dahlerups produktion utgörs av genusforskning går det alltså inte att hävda att hon av det skälet är smal inom ämnet. För henne är genusforskning definitivt inte ett avgränsat specialområde utan ett generellt perspektiv. I sin forskning anlägger hon ett kritiskt förhållningssätt, inte bara till ett icke jämförbart samhälle utan också till kvinnorörelsen. Den vetenskapliga produktionen består av två i dubbel bemärkelse tunga monografier och ett 30-tal tryckta arbeten i form av kortare och längre artiklar i antologier och vetenskapliga tidskrifter. Visserligen utgör den första och uppmärksammade 400-sidiga monografin *Socialisme og kvindefrigørelse i det 19. Århundrede* (1973) en något bearbetad version av hennes magisterarbete men torde likväl ha kunnat accepteras som licentiatavhandling vid ett svenskt lärosäte. Den andra monografin som tillställts de sakkunniga i form av ett 780-sidigt bokmanuskript är betitlad *Rødstrumperne. Den danske Rødstrumpebevegelse 1970-85* och utgör Dahlerups disputats. Boken är visserligen skriven på danska för danskar men torde i en kompakt engelskspråkig version ha goda utsikter att bli något av ett

standardverk inom den nordiska genusforskningen. Monografierna tillsammans med artiklarna är i nivå med kraven på omfattning, bredd och originalitet för en professur. Det kan också tilläggas att hennes publicerade produktion är mycket citerad i genusforskningen.

Diane Sainsbury har doktorsexamen från 1980 och en oavlönad docentur från 1990 och därmed en traditionell akademisk karriär för innehav av en professur. Hennes viktigaste produktion består av två tryckta monografier, nämligen *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948. A Study of the Functions of Party Ideology* (1980) samt den aktuella *Gender Equality and Welfare States* (1996). Till detta kan Sainsbury lägga ett 15-tal självständiga artiklar. Värt att notera är att Sainsbury har en mycket positiv utvecklingslinje från doktorsavhandlingen fram till den senaste monografin och framstår nu som en mogen, teoretiskt skicklig forskare med stor beläsenhet. Den samlade produktionen uppfyller också kriteriet om den dubbla docentkompetensen.

De främsta sökandena Drude Dahlerup och Diane Sainsbury uppfyller sålunda enligt min mening de *vetenskapliga kompetenskraven* för den sökta professuren. Båda har också god erfarenhet av planering och ledning av forskning, vilket också framgår av de aktuella och ambitiösa projektplanerna. Båda sökandena har goda vetenskapliga nätverk i det internationella forskarsamhället och då inte minst i Norden.

Ifråga om *vetenskaplig skicklighet* är båda sökandena väl ägnade att inneha tjänsten och avståndet mellan dem är inte stort. Sainsbury framstår som den "traditionella statsvetaren" som på ett distanserat men fruktbart sätt vidgat forskningsintresset från disciplinens huvudfåra till den jämförande genusforskningen och där lyckats utvinna nya kunskaper med klar originalitet. Dahlerup framstår som den engagerade och radikala samhällsforskaren i gränssnittet mellan vetenskapen och politiken. På 1970-talet gav hon ett signifikant politiskt-teoretiskt bidrag som riktades både till akademien och frigörelsekampen. Under sena-

re år har hon i vetenskapliga artiklar och nu senast i sin disputats markerat en tydligare kritisk distans till politikens praktik och accentuerat sin forskarroll. Olikheterna i deras ingång i genusforskningen har också en motsvarighet i tämligen skilda referensramar och nätverk. Skillnaden mellan å ena sidan Dahlerups analys av välfärdsstaten och "breadwinner model" från mitten av 1980-talet i uppsatsen "Confusing concepts – confusing reality: a theoretical discussion of the patriarchal state" och å andra sidan den som återfinns i Sainsburys GE är radikal. Medan Dahlerup analyserar statens fundament och relationen mellan det offentliga och det "privata" väjer Sainsbury för de politiskt-filosofiska frågorna till förmån för en kvalificerad policyanalys. Det är kanske betecknande att i deras aktuella *opus magnum* så citerar de inte ens varandra trots deras omfattrika bibliografier och att den nordiska genusforskningen inte är en stor värld.

Enligt min mening har Dahlerup ett litet försteg framför Sainsbury ifråga om vetenskaplig originalitet och är helt enkelt den mer spännande forskaren. Dahlerup är en forskare som har lyskraft såväl inom akademien i egenskap att vara den mest citerade forskaren av de båda, som i den emancipatoriska samhällsdebatten och i kvinnorörelsen. Dahlerup som professor torde också ha större möjligheter att hinna etablera och utveckla genusforskningen inom statsvetenskapen med flera doktorand-generationer.

Ifråga om *pedagogisk skicklighet* är de sökande ungefär lika meriterade. Båda har en lång och gedigen erfarenhet som lärare och handledare på de olika nivåerna i grundutbildningen, där de också visat en ämnesmässig bredd. Beträffande forskarutbildningen har de sökande ungefär lika begränsad erfarenhet av handledning (med ett par doktorander vardera) och det föreligger ännu inte några resultat i form av färdiga doktorsavhandlingar. Båda har utvecklat och genomfört kurser för doktorander. När det gäller läromedelsproduktion har också båda varit aktiva. Allmänt gäller att deras skrifter och läromedel är välskrivna och

välstrukturerade vilket signalerar en god pedagogisk förmåga att förmedla kunskap.

Ifråga om *administrativ skicklighet* har Sainsbury en mycket god merit i sin verksamhet som föreståndare för IGS, som studierektor och som ledamot i nämnden för Centrum för kvinnoforskning. Hon kan anses ha dokumenterat god samarbetsförmåga genom uppdragen att organisera internationella workshops och redaktörskapen för antologier. Dahlerups viktigaste administrativa meriter är att hon varit ledare för det sk BRYT-projektet vid Nordiska ministerrådet vilket inneburit bl a uppgifter som administrativ arbetsledare, koordinatör av de nationella projektledarna, ansvarig för budget och publikationsverksamhet. I utvärderingen av projektet fick Dahlerup utmärkta vitsord. Vidare har hon medverkat i uppbyggnaden av CEKVINA och var under två år administrativ ledare för centret. Dahlerup har i sin verksamhet visat prov på utmärkt samarbetsförmåga. Enligt min mening har de båda sökandena tillräckliga och ungefär lika tungt vägande meriter ifråga om administrativ skicklighet för den sökta tjänsten, möjligen kan Dahlerup ges ett plus som den mest dynamiske ledaren.

Ifråga om *forskningsinformation* är Dahlerup tveklöst överlägsen Sainsbury. Hon har dokumenterat en förmåga att kommunicera sina forskningsresultat till breda grupper med gott stöd bl a av sina vida nätverk i kvinnorörelsen och Junirörelsen. Dahlerup är också en välkänd deltagare i samhällsdebatten i Norden och Europa.

Sammantaget har Dahlerup ett försteg framför Sainsbury ifråga om vetenskaplig skicklighet och forskningsinformation, medan de är mer jämbördiga ifråga om pedagogisk och administrativ skicklighet.

Till innehavare av professuren föreslår jag därför i första hand Drude Dahlerup, Århus och i andra hand Diane Sainsbury, Stockholm.

Janerik Gidlund

2. Elina Haavio-Mannila

Vid jämförelsen av de två kompetenta sökandena, lektor Drude Dahlerup, Århus och docent Diane Sainsbury, Stockholm, tar jag hänsyn till deras vetenskapliga och pedagogiska meriter. Jag fäster också avseende vid deras förmåga att informera om forskning och utvecklingsarbete samt annan sådan skicklighet som är av betydelse med hänsyn till tjänstens ämnesinnehåll och beskaffenhet i övrigt, dvs deras administrativa skicklighet.

Både Dahlerup och Sainsbury har en långvarig erfarenhet som universitetslärare. På grundval av ansökningshandlingarna är det svårt att säga någonting om kvaliteten i deras undervisning. Därför måste jag nöja mig med att ta hänsyn till deras deltagande i undervisningen på olika nivåer. Båda har handlett endast två doktorander av vilka ingen ännu disputerat. I övrigt har dessa bägge sökande en mångsidig erfarenhet också på det högsta stadiet inom grundutbildningen (C-nivån). Drude Dahlerup har varit med om att etablera nya undervisningsprogram för doktorander inom både statsvetenskap och genusforskning. Hon har också starkt medverkat till grundandet av Cekvina, Centrum för kvinnoforskning vid Aarhus Universitet, där det ges en bred undervisning i olika discipliner.

Drude Dahlerup och Diane Sainsbury är vetenskapligt sett goda kandidater till professuren. Båda har i sina undersökningar kopplat samman statsvetenskap och genusforskning. Diane Sainsbury följer den traditionella statsvetenskapliga linjen medan Drude Dahlerup utvidgat och till dels överskridit dess gränser: hon har utvecklat feministiska perspektiv och teorier inom det statsvetenskapliga området samt närmat sig historisk och sociologisk forskning. Båda har skrivit om välfärdsstaten och kvinnor. Dahlerup är expert på nordiska jämförelser medan Sainsbury bedriver jämförande forskning där också andra länder är inkluderade.

Drude Dahlerup har varit speciellt aktiv i popularisering av forskningsresultat för en vidare publik. Hon är en karismatisk talare som har blivit inbjuden till talrika kongresser som plenarföreläsare. Hon har goda relationer till

vetenskapliga nätverk inom kvinnoforskning i olika länder. Hon har varit initiativtagare till och ledare för nordiska och internationella forskningsprojekt och skrivit artiklar i flera internationella böcker och tidskrifter. Även om kvantiteten inte är avgörande vid tillsättandet av en professur, vill jag dock nämna att hennes publikationslista är längre än Sainsburys, även om hon endast skrivit två monografier ensam: magisteravhandlingen *Socialisme og kvindefrigørelse i det 19. århundrede* (1973) och manuskriptet till hennes doktorsavhandling *Rødstrømperne* (1996). Hon har flitigt redigerat böcker och skrivit introduktioner till dem. Hon har en förmåga att samla forskare kring sig och uppmuntra andra till goda prestationer.

Till Diane Sainsburys starkaste meriter hör hennes doktorsavhandling *Swedish Social Democratic Ideology and Electoral Politics 1944-1948* (1980) och den fina boken *Gender Equality and Welfare States* (1996). Den sistnämnda studerar skickligt välfärdsstatens betydelse för jämställdheten. Den visar att hon är väl hemmastadd i debatten inom den internationella genusforskningen och att hon behärskar olika statsvetenskapliga teorier och metoder.

På grund av Drude Dahlerups mångsidiga erfarenhet som universitetslärare, administratör och aktiv, inspirerande forskare på just det område för vilket professuren inrättats, anser jag följande rangordning av sökandena vara motiverad:

1. Drude Dahlerup
2. Diane Sainsbury

Elina Haavio-Mannila

3. Lauri Karvonen

Både Drude Dahlerup och Diane Sainsbury har en inriktning som mycket väl motsvarar de krav den aktuella tjänsten ställer. Båda är statsvetare med en ansevärd bredd i den vetenskapliga produktionen och den övriga verksamheten. Båda har likaså i betydande utsträckning bearbetat genusteoretiska frågeställningar i sin forskning. För Dahlerup är in-

riktningen på kvinnors ställning och genusteoretiska problem ett genomgående tema, som dock belyses på ett stort antal centrala statsvetenskapliga fält: idéhistoria, partier och väljare, korporatism, sociala rörelser och lokal politik. På varje område har hon visat att hon vid sidan av det genusteoretiska perspektivet också behärskar statsvetenskaplig forskning i stort. Hon är "genusforskare" helt igenom, men en genusforskare med bred statsvetarprofil.

Sainsbury har på senare år delvis arbetat på samma sätt som Dahlerup. Hon har ställt genusteoretiskt relevanta frågor på viktiga statsvetenskapliga områden, bl a inom forskningen om politiska partier och välfärdspolitik. I sin tidigare forskning har hon emellertid även tagit upp allmänt statsvetenskapliga forskningsproblem; den tyngsta enskilda meriten är här hennes doktorsavhandling. Då hennes direkt genusteoretiskt relevanta arbeten är både kvalitativt och kvantitativt fullt tillräckliga, bidrar hennes övriga produktion till hennes bredd och blir därigenom också meriterande för den sökta professuren.

Vidare har båda sökandena utgivit några stora och betydande arbeten samt i övrigt publicerat sig i varierande sammanhang. Ingen av dem kan emellertid betecknas som utpräglat produktiv, och Sainsburys publikationsförteckning är rentav förvånansvärt kort. Just i hennes fall uppvägs detta dock av att arbetena utmärks av stor noggrannhet i både stort och smått; Sainsburys skrifter är anmärkningsvärt genomarbetade och "färdiga". Till intrycket bidrar också att hon i stor utsträckning publicerat sig genom internationellt välrenommerade förlag och tidskrifter.

Trots dessa likheter representerar Dahlerup och Sainsbury ändå två olika akademiska profiler. Enklarest kunde det kanske uttryckas sålunda att Dahlerup är genusforskare med statsvetenskap som specialitet, medan Sainsbury är statsvetare med genusfrågor som specialitet. De har så närmast sig den aktuella professurens område från motsatta håll: Sainsbury inifrån statsvetenskapen själv, Dahlerup med den bredare genusforskningen som plattform. De har därigenom visat att

båda sätten att närma sig problematiken kan producera vetenskapligt intressanta resultat. Samtidigt är det troligt att denna bakgrund också leder till två olika profiler som professor och handledare. Det är troligt att Dahlerup som professor har bättre förutsättningar att skapa kontakter mellan institutionen och den bredare kvinnoforskningsmiljön särskilt i Norden än Sainsbury. Denna i sin tur torde lyckas bättre med försöken att introducera genusteoretiska frågeställningar i centrala statsvetenskapliga fora – både i den vetenskapliga närmiljön och i internationella sammanhang – där genusforskningarna vanligen är en liten minoritet.

Vad gäller vetenskaplig skicklighet dokumenterad genom publicerad forskning har nog Sainsbury den mest helgjutna profilen: hon framstår som seriös och beläst, och hennes arbete *Gender Equality and Welfare States* får anses som det fullödigaste enskilda arbetet bland alla inlämnade skrifter. Vad som främst ligger henne i fatet är hennes något begränsade produktivitet.

Dahlerups produktion är mer omfattande – dock inte iögonenfallande stor – men ojämnare än Sainsburys. Det förefaller vara ett medvetet val från hennes sida att hon även i betydande mån publicerat populära arbeten och deltagit i samhällsdebatten. Såsom tjänsteinstruktionen är utformad kan detta i sig vara meriterande. Strategiskt sett hade Dahlerup ändå vunnit om hon ägnat även denna tid och energi åt att publicera sig i rent akademiska sammanhang. Just med tanke på denna profilerings måste man emellertid vara imponerad av att hon kunnat samla sig till ett så omfattande vetenskapligt arbete som avhandlingen om den danska rödstrumperörelsen. Arbetet har förvisso sina svagheter: här finns så många aspekter att det stundom är svårt att se de teoretiska helheterna, och detaljrikedomen kunde säkerligen ha reducerats utan att det centrala vetenskapliga innehållet tagit skada. Samtidigt är just hennes envetna strävan att ständigt få fram det teoretiskt intressanta ur enskildheterna en stor förtjänst; det vilar en air av självständighet och originalitet över detta närmast mastodontiska arbete.

Att Dahlerups *disputats* inte är ett undantag i hennes produktion bevisas också av hennes omfattande förstlingsverk *Socialisme og kvindefrigørelse i det 19. Århundrede* samt av en rad duktigt genomarbetade vetenskapliga artiklar i tidskrifter och böcker både i Norden och internationellt.

Vad de sökandes undervisningsskicklighet beträffar får denna anses fullt tillräcklig i båda fallen. Både Dahlerup och Sainsbury har mångsidig undervisningserfarenhet från olika nivåer och i olika sammanhang. Båda har också erfarenhet av forskarutbildning, låt vara att denna erfarenhet än så länge inte är omfattande.

I fråga om administrativ och övrig meritering framstår Dahlerup som mer meriterad än Sainsbury; icke heller här kan jag dock se att den senares meritering skulle vara så svag att detta vore ett allvarligt problem med tanke på den aktuella tjänsten. Icke desto mindre har Dahlerups engagemang i ett flertal kvinnoforskningssammanhang och forskningsprojekt inneburit, att hon fått axla mer varierande administrativa uppgifter än Sainsbury. I fråga om popularisering av vetenskap och förmedling av forskningsresultat är Dahlerup av samma orsak mer meriterad än Sainsbury.

Både Sainsbury och Dahlerup är kompetenta för en professur i statsvetenskap med inrikt-

ning på genusfrågor. Jag har egentligen ingen deciderad preferens vad gäller rangordningen dem emellan. Avgörande är vad institutionen och fakulteten har för generella målsättningar för och förväntningar på den nya professuren. Väljer man Sainsbury placerar man genusforskningen stadigt i den allmänna statsvetenskapens huvudfåra. Väljer man Dahlerup skapar man en bred kontaktyta med den samhällsvetenskapliga genusforskningen speciellt i Norden.

Då jag efter moget övervägande placerar Dahlerup framför Sainsbury betonar jag framför allt hennes förmåga att bedriva omfattande egen forskning parallellt med krävande engagemang som projektledare och administrator. Mycket i hennes ansökningshandlingar bär vittne om att hon är en dynamisk forskare och lärare som bör kunna bidra till vitaliteten i stockholmsmiljön.

Jag får således föreslå att följande rangordning måtte beaktas vid tillsättandet av professuren i statsvetenskap med inriktning på genusfrågor:

1. Drude Dahlerup
2. Diane Sainsbury

Lauri Karvonen

Litteraturgranskningar

ÅSA LUNDRÉN: *Europeisk identitetspolitik. EU:s demokratibistånd till Polen och Turkiet*. Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga föreningen i Uppsala 127, Uppsala, 1998.

I månads-skiftet mars-april 1998 inledde EU medlemsförhandlingar med Polen och fyra stater till, däribland Cypern. Med ytterligare fem stater inleddes samtal. Turkiet som står i egen kategori, ännu ett steg ned på trappan, inbjöds till en alleuropeisk övning i London men tackade i vredesmod över att inte ha fått en bestämd plats i medlemsförhandlingarna nej. Frågan om Turkiet och dess ställning i Europa har alltsedan EU:s beslut vid toppmötet i Luxemburg i december 1997 väckt nästan lika mycket uppmärksamhet som framtiden för den gemensamma europeiska valutan.

Ungefär samtidigt med förhandlingsstarten lämnade Åsa Lundgren in sin doktorsavhandling för tryckning. Med titeln "Europeisk identitetspolitik. EU:s demokratibistånd till Polen och Turkiet" är det kanske den mest dagsaktuella avhandling i ämnet statskunskap som någonsin lagts fram.

Genom sin aktualitet lockar avhandlingen alltså omedelbart till läsning. Denna läsning underlättas av att det är en ovanligt väl och tydligt strukturerad avhandling med en nästan undantagslöst lättillgänglig framställning. Den som likt anmeldaren de senaste 20 åren befunnit sig långt från den statsvetenskapliga ämnesutvecklingen behöver inte känna sig bortkommen.

Därmed inte sagt att avhandlingen saknar anknytning till modern teoribildning i statsvetenskap och internationell politik. Som framgår av titeln är begreppet identitet centralt, liksom kultur, då främst som nations- och gemenskapsbestämmande begrepp i 1990-talets internationellpolitiska teoriutveckling. Att ta

del av den referenslitteratur som författaren åberopar har inte varit lika lätt som att läsa avhandlingen. För att följa författarens resonemang visar det sig inte heller vara helt nödvändigt.

Avhandlingens syfte är att studera EU:s demokratibistånd till Polen och Turkiet och finna förklaringar till de skillnader i biståndets omfattning och inriktning som finns för de två länderna. Man skyntar ett bakomliggande syfte som är vidare, att studera varför EU:s politik mot Turkiet över huvud taget, och särskilt till frågan om medlemskap, är så njugg, och som det uppfattas, avvisande till Turkiet. Att författaren har sympatier för Turkiets sak blir under läsningen också alltmer tydligt. Demokratibiståndet är som jag ser det i första hand valt som en konkret mät punkt för denna övergripande målsättning. Huruvida detta val av mätmetod verkligen är så lyckat, kan däremot ifrågasättas.

I avhandlingens första kapitel diskuteras demokratibiståndets drivkrafter och EU:s demokratipolitik och demokratibistånd i synnerhet. Nästa kapitel är en genomgång av möjligheterna till demokratisering som en utifrån initierad eller stödd process. Resonemanget bygger på en litteraturgenomgång och är pedagogiskt gjort. Det innehåller inga, och gör säkert inte heller anspråk på att innehålla några mer avancerade resonemang men ger ett övertygande intryck och är användbart för den som intresserar sig för demokratiseringsfrågor. Däremot känns kapitlet inte helt nödvändigt, då det utnyttjas i begränsad omfattning i den fortsatta framställningen.

Detsamma gäller det följande kapitlet om huruvida EU kan definieras som en utrikespolitisk aktör. Tesen är att det måste gå att avgränsa EU som en egen aktör men det hela blir också en slalomåkning till ett både-och. Läsaren blir framför allt inte heller övertygad om

att det är så nödvändigt som författaren hävdar att fastställa huruvida EU bedriver utrikespolitik eller ej för att studera demokratibiståndet. Genomgången är också här, som jag ser det habil, även om det blir litet missvisande när författaren med kraft förlitar sig på på Gunnar Sjöstedts utmärkta analyser från 1970-talet då ju EU fortfarande var EG eller till och med EEC, för att finna stöd för sin tes att just unionen måste ses som egen utrikespolitisk aktör. (Litet förvånande i sammanhanget är det också att författaren inte uppmärksammat Sverker Åströms rapport från hösten 1997 om EU-utvidgningens säkerhetspolitiska dimensioner, som hade kunnat ge ytterligare material för argumentationen, att medlemmarna i EU har gemensamma säkerhetspolitiska intressen.)

De tre första kapitlen är sammanfattningsvis inte alls ointressanta. Men frågan är om inte avhandlingens huvuddelar hade kunnat presenteras utan hjälp av de här stödkapitlen. Gör de verkligen någon skillnad?

I de två följande kapitlen presenteras först EU:s politiska bistånd i stort och sedan det konkreta demokratibistånd som givits till Polen och Turkiet sedan slutet av 1980-talet. Det är en mycket matnyttig och lärorik faktage-nomgång för den EU-intresserade men samtidigt ganska nedslående. EU:s demokratibistånd visar sig vara byråkratiskt svåröverskådligt och det måste ha varit en betydande arbetsinsats bara att fastställa dess omfattning. Demokratibiståndet återfinns inom olika program under olika pelare men är samtidigt ganska obetydligt. Medan EU:s samlade bistånd inom ramen för det s k Phareprogrammet till Central- och Östeuropa 1993-95 utgjorde drygt 600 miljoner ecu till Polen var själva demokratibiståndet bara sammanlagt ca 30 miljoner ecu under perioden. Till Turkiet, som inte omfattades av Phare var det bara drygt två miljoner. Till Polen omfattar det en rad olika aktiviteter för att stödja såväl statsmakten som det civila samhället. Till Turkiet utgörs det enbart av stöd för att främja mänskliga rättigheter. Författaren konstaterar att stödet till Turkiet är betydligt mindre än det till flera utomeuropeiska stater.

I tre följande kapitel söker författaren sedan förklara de här variationerna i demokratibistånd till Polen och Turkiet. Först diskuterar hon huruvida säkerhetsresonemang skulle kunna utgöra förklaringen men finner på, som också jag ser det, goda grunder att så inte kan vara fallet. Det finns ingen rimlig skillnad mellan hur viktigt en demokratisering av Polen respektive Turkiet är för Europas säkerhet, åtminstone inte till Polens fördel.

I följande kapitel diskuteras handel på samma sätt. Just ordvalet handel är kanske inte helt väl valt. Det ekonomiska samarbetet gäller ju mer än handel. Författarens slutsats är att inte heller denna faktor kan vara förklaringen, även om det finns vissa argument för att Polen ekonomiskt skulle vara intressantare än Turkiet för Europa, framför allt på grund av utbildningsnivån i befolkningen och det polska samhällets modernisering över huvud taget. Här tror jag egentligen att de ekonomiska förklaringarna skulle räcka ganska långt för att förklara EU:s allmänt mer positiva inställning till att knyta Polen närmare unionen. De är nog viktigare än vad författaren vill erkänna. Men jag håller med om att de rimligen inte förklarar variationerna i just demokratibistånd (eftersom detta som jag redan antytt inte förefaller vara det bästa måttet på att mäta EU:s närhet till andra länder).

Avhandlingens huvudkapitel, med författarens huvudförklaring och tes, blir i stället det följande betitlat "Demokratibiståndet och EU:s identitet". Resonemanget tar sin ansats i samtida, sällan särskilt lättillgänglig, post-strukturalistisk litteratur i internationell politik om att utrikes- och säkerhetspolitik går ut på att sätta yttre gränser och skärma av en enhet från omvärlden. Med ju längre fram i framställningen vi kommer allt större ibland nästan pamphlettartad hetta, slår då författaren fast att det är EU:s strävan att definiera sin egen identitet kulturellt, att finna en kulturell europeisk identitet, som är huvudförklaringen till den njujga behandlingen av Turkiet. Betydelsen av den kulturella identiteten för EU beskrivs med en rad exempel på klassiskt finkulturella referenser i EU-dokument. Också en del hänvisningar till gemensam historia lyfts fram.

Man skulle här gärna sett en bättre definition av vad som menas med kultur. Men författarens slutsats är att bakom all annan EU-retorik ligger en uppfattning att Turkiet inte hör hemma i Europa, vilket också anses förklara den avvisande hållningen till Turkiets ansökan om medlemskap.

I den avslutande sammanfattningen utvecklas det kritiska resonemanget om EU:s försök att definiera sin identitet kulturellt samtidigt som författaren betonar det fruktbara i att studera internationell politik utifrån teoretiska och analytiska kulturella kategorier.

Samtidigt som den allmänna diskussionen om demokratisering ges ganska stor plats i avhandlingen, saknas en problematisering av begreppet demokratibistånd. Det demokratibistånd som författaren hittar är litet och man kan fråga sig hur relevant för att främja demokratisering och än mer medlemsfrämjande samhörighet det egentligen är. Bistånd är något man kan ge också till länder som man framöver inte räknar med att ha närmaste relationer till.

Från början gick ju nästan allt bistånd till tredje världen. Biståndet är något man ger till de mest fattiga, de mest behövande, inte till den som man står i begrepp att gå i union med. Det skulle kunna hävdas att ett stort bistånd i ett sådant perspektiv snarast är ett uttryck för att mottagaren uppfattas som fjärrstående. Det finns en skillnad mellan demokratibistånd till utomstående och till närstående, som något med allmänna globala målsättningar och som något som direkt ska underlätta för någon att komma in i den egna kretsen. Den skillnaden borde ha uppmärksammats i den här framställningen, mer än det nu kort görs i en historisk tillbakablick på EU:s politiska bistånd. Författaren gör en polemisk poäng av att EU:s demokratibistånd är betydligt större till afrikanska och latinamerikanska stater än till Turkiet. Men i de fallen betyder väl just detta att man stöder länder som både geografiskt och i social och ekonomisk utvecklingsnivå befinner sig fjärran från Europa. När Turkiet fått en liten andel av Medelhavsområdet, vilket författaren också uppfattar som anmärkningsvärt, kan det ju lika gärna ses som ett tecken på

att Turkiet betraktas som tillhörande en annan kategori av omvärld än Nordafrika (som EU:s Medelhavssamarbete i praktiken handlar om).

Det blir då litet tokigt när författaren underförstått ser på demokratibiståndet som ett medel att föra mottagaren närmare givaren, i klartext som medlemsförberedelse. Och eftersom det är medlemsförberedelse som författaren trots vad hon på något ställe säger i avhandlingen förefaller mest intresserad av, hade det varit fruktbart att jämföra medlemsmöjliggörande biståndsinsatser snarare än demokratibistånd för att få fram en skillnad i synen på Polen och Turkiet som framtida medlem. Hennes tes hade kanske till och med blivit än enklare att driva då, vilket inte minst visar sig mot slutet av framställningen, där hela kulturresonemanget tillämpas på Turkiets svårigheter att tas på allvar som medlemsökande.

Som redan påpekats ägnar författaren både möda och utrymme åt frågan huruvida det går att se EU som utrikespolitisk aktör. Även om hon hamnar i ett både-och svar, är det uppenbart att hon vill se EU som aktör och att just det kulturella identitetsresonemanget förutsätter att EU är en egen aktör. Hon avvisar också det vanliga påståendet att det skulle vara attityden hos enskilda EU-länder som Grekland och Tyskland som förklarar variationerna i stöd till Polen och Turkiet.

Det är inte omöjligt att författaren har rätt när hon lovar att kulturförklaringarna skulle ha varit de viktigaste även om hon analyserat Tysklands Turkietpolitik. Men vi hade gärna velat se argumentationen och beläggen. Framställningen hade enligt min uppfattning vunnit på om författaren mer systematiskt jämfört EU:s samlade agerande med de enskilda medlemsländernas. Finns samma skillnader i varje EU-medlems egna bistånd? Finns skillnader när samma kollektiv (om än utvidgat) framträder som Europarådet och inte europeiska unionen? Hur ser det ut med Nato? Författaren snuddar vid detta i inledningen men varför tas det inte med i avhandlingen? I inledningen uttrycks också en rädsla för att hamna i en processanalys som jag inte riktigt förstår. Med sådana jämförelser hade vi också mer empiriskt

kunnat närma oss frågan huruvida EU är en egen aktör och hur unionens agerande förhåller sig till sina delars.

En annan invändning mot att hålla sig till EU som en samlad aktör är att det i viss mån blir självuppfyllande och tjänstgör som ett cirkelresonemang för avhandlingens diskussion om den kulturella identiteten. När författaren lutar sig mot post-strukturalistiska auktoriteter med argument att utrikespolitiken kommer först och att staters nationella identitet skapas genom utrikespolitiken, blir kulturella identitetsförklaringar nästan automatiskt givna när EU som egen aktör står i centrum för analysen.

Inledningsvis förklarar författaren att avhandlingen inte har någon strukturell förklaringsansats. Det är EU:s motiv som antas kunna förklara agerandet. EU anses ha motiv och handla rationellt utifrån säkerhetspolitiska, handelspolitiska och kulturella intressen. Men motiven fastställs inte efter någon genomgång av olika motivutsagor. Skälet till detta sägs vara att man då kan fastna i en studie av inre beslutsprocesser (vilket väl litet har att göra med den syn på aktörsbegreppet som jag ställt mig frågande till ovan) eller att det, särskilt vad gäller säkerhetspolitiken, är svårt att hitta material. Författaren tycker dock att detta inte innebär något större problem eftersom hon bedömer det som relativt okomplicerat att rekonstruera EU:s motiv, åtminstone vad gäller säkerhets och handel. Däremot har motivgenomgången behövt bli mer utförlig vad gäller den kulturella hypotesen.

Detta låter sig sägas. Men resultatet blir inte övertygande. De två första hypoteserna avvisas med visserligen rimliga men likafullt av författaren självformulerade resonemang. Den kulturella huvudtesen slås å sin sida in med en blandning av belägg i citat och dokument och av egna resonemang. Detta leder inte bara till en obalans i analysen. De empiriska beläggen för den tredje hypotesen blir samtidigt litet märkliga i sin blandning av författarfunderingar och illustrerande motivutsagor av skiftande källvärde. En mängd kulturreferenser till företeelser i Väst- och Östeuropa men aldrig i Turkiet blåses upp till belägg för att Turkiet betraktas som utanförstående.

Enskilda citat ges väldig vikt som belägg för dubbla budskap från EU.

Sammantaget är det över huvud taget svårt att se hur författarens huvudhypotes om den kulturella identitetens betydelse skulle gå att falsifiera med denna uppläggning av framställningen.

Ett citat från ett enda enskilt samtal med en svensk statssekreterare om att Turkiet inte tillhör Europa får en oproportionerlig plats för framställningen. Frågan är dels hur representativ för den egna aktören EU denne svenske statssekreterare är, dels vilken vikt man kan lägga vid ett citat i ett enskilt samtal. Som ansvarig utgivare på Dagens Nyheter hade jag haft svårt att släppa igenom ett undersökande reportage där själva huvudtesen byggde på en enda källa, till råga på allt citerad under speciella omständigheter. Statssekreteraren har naturligtvis också i kommentarer till avhandlingen förnekat vad som tillskrivs honom, och vi står med ord mot ord.

Över huvud taget känns självsäkerheten i de två avslutande kapitlens resonemang litet påfrestande, särskilt som den får ett polemiskt, nästan pamphlettartat tonläge.

I de sammanfattande diskussionerna avvisar författaren med stigande hetta andra förklaringsmodeller än den hon själv håller fast vid. Hon tar upp invändningar som att slumpen spelat in, att Grekland, och i viss mån Tyskland, styrt EU:s agerande, att den särskilda situationen efter kommunismens fall haft avgörande betydelse eller att mottagarländernas egna vilja till demokratisering finns med i bilden men hävdar bestämt att allt detta är underordnat den kulturella förklaringen. Det kan naturligtvis vara så. Men man skulle åtminstone ha velat se en avsevärt mer ingående vägning av sådana olika synpunkter och deras värde. Framför allt saknar jag resonemang om en dagsaktuella politiska situationens och det historiska ögonblickets betydelse. Det gäller både demokratibiståndet och det kulturella identitetsperspektivet.

Politik är sällan fullständigt rationell utan styrd av omständigheterna. Politiskt ledarskap visar sig främst i möjligheten att se vad situationen kräver. Vad gäller EU:s medlems-

politik och demokratibistånd har de framför allt aktiverats av särskilda stora händelser. Det har varit situationsbetingat, vilket inte är det samma som enkla tillfällighetsförklaringar som författaren befogat inte vill nöja sig med.

När de västeuropeiska militärdiktaturena föll i mitten på 1970-talet uppstod en situation då Europa och EU hade ett omedelbart egenintresse (ekonomiskt möjligen mer långsiktigt) att vända sig till Grekland, Spanien och Portugal med stöd. Det gällde både att säkra vägen bort från fascismen och förhindra att de nya regimerna föll i det vänstra diket.

På liknande sätt uppstod en än större utmaning från 1989 då plötsligt sovjetkommunismen föll ihop i Central- och Östeuropa. Efter 50 år av järnridå genom Europa fanns en chans att få ihop världsdelen igen. För att säkra den utvecklingen inrättade EU då särskilda program, framför allt Phare-programmet som behandlas i den här avhandlingen, för att hjälpa de nya regimerna i deras strävan att etablera demokrati. Här fanns en ny situation och ett nytt behov som EU också inrättade ett nytt program för att möta. Polen och Ungern stod i denna grupp först i kön. Författaren har visserligen rätt i att det förelåg en osäkerhet om Polens politiska och demokratiska framtid några år in på 1990-talet, men detta understryker snarast hur särskilt angelägen den särskilda historiska situationen var, att det plötsligt gavs en chans till förändring som man inte fick missa, att det uppstått ett särskilt ansvar. När också alla de här nya regimerna visade sig intresserade av medlemskap i EU, inte minst för att säkra sin politiska och ekonomiska omvandling, blir det ett demokratibistånd för medlemskap (olikt det demokratibistånd som ges till länder i tredje världen).

Just genom den historiska situationen i början på 1990-talet, uppfattades möjligheterna till demokratisering bättre i Polen än i Turkiet, även om de objektiva förutsättningarna inte var så olika, som författaren annars påpekar. Att Turkiet inte finns med i det här programmet är alltså ingen konstighet. Om man ska göra en jämförelse blir Turkiet i stället lidande av att alltid ha funnits på plats i ungefär samma situation, till råga på att sedan länge redan

medlem av både Nato och Europarådet. Turkiet gavs aldrig tillfälle att dras med när förutsättningarna för demokratibistånd ändrades vid Sovjetväldets fall. Men Turkiet blev inte uteslutet vare sig genom ett medvetet kulturavskiljande beslut eller av en slump.

På motsvarande sätt kom Turkiet inte heller med i nästa våg av demokratibiståndsprogram, riktad mot Medelhavet. Det kan möjligen uppfattas som märkligt. Men Medelhavsprogrammet är i praktiken ett program för Nordafrika och jag tror inte heller att Turkiet själv skulle ha uppskattat att ha hamnat i samma biståndsgrupp som de nordafrikanska staterna, vilka ju av geografisk belägenhet aldrig kan komma ifråga för EU-anslutning.

Jag tror också att det kulturella identitetsresonemanget inom EU måste ses med samma historiska situationsförutsättningar. Alla de citat om kulturell samhörighet som författaren nästan med harm i det stilistiska tonfallet radar upp för att illustrera sin tes är, vad jag förstår, hämtade från ett sammanhang då det gällt att få ihop Väst- och Östeuropa, inte att utesluta någon annan. Att utvidga EU österut har inte varit självklart för alla efter mer än 50 års uppdelning av Europa och med den språkliga skiljelinje som går mellan det germanskt-romerska Europa och det slaviska.

Det citat från Sveriges radios mångårige Central- och Östeuropakorrespondent Kjell-Albin Abrahamsson som författaren använder i slutkapitlet, understryker ju just detta. Hela det kulturella identitetsengagemanget inom EU, som det visserligen finns goda politiska skäl att ha invändningar mot, har sin grund i detta uppdrag att kunna utvidga Unionen från dess snävt västeuropeiska centrum. Inte heller här är gränsdragningen mot det turkiska det avsedda, vilket författaren, som jag ser det, felaktigt hävdar. Och de som har europeiska maktpolitiska ambitioner med det europeiska enhetsverket har också annat i tankarna än Turkiet som motpart. Det gäller i stället USA och dollarn (mot EU och EMU), Ryssland, Kina och den muslimska arabvärlden, där ju inte Turkiet ingår.

Det finns naturligtvis sedan naturligtvis rimliga skäl att med författaren fråga sig var-

för Turkiet likafullt tillåtits att alltid ha funnits där för sig själv och inte tas med i några särskilda åtgärder. Den underliggande förklaringen kan ju fortfarande vara den kulturella identiteten.

Jag skulle ändå också vilja föra in ett resonemang om demokratiseringsvilja, som är ovanligt i litteraturen om demokratisering och demokratiseringsbistånd över huvud taget (med undantag för Larry Diamond som i avhandlingen citeras från ett resonemang om drivkrafter för ekonomiskt bistånd till stöd för demokratisering) men som jag hoppats att finna i en skrivning i en avhandling från Skytteanum, där politikens primat alltid framhållits i utbildning och analys. Författaren skriver i ett sammanhang att hon aldrig i EU-materialet funnit några referenser till en biståndsmottagares egna kvaliteter och inställning till demokratisering som skäl för att ge bistånd till demokratisering. Men jag undrar ändå... (också uppmuntrad av författarens egen inkastade skrivning i slutkapitlet om frånvaron av förväntningar på den demokratiska potentialen i Turkiet).

Turkiet har under årtionden vacklat mellan demokrati och militärstyre. Perioder av ren militärdiktatur har skiftat med demokratiska tider då dock militären hela tiden behållit ett viktigt inflytande i politiken. Alltsedan 1974 finns också turkisk ockupationstrupp på ett annat lands territorium, ett land som också ansöker om medlemskap i EU. (Det finns visserligen mycket att säga om Cypernfrågan och om anledningen till att Turkiet invaderade norra Cypern sommaren 1974. Men folkrättsligt är det lika fullt ett brott och den turkiska republiken på norra Cypern erkänns bara av Turkiet.)

Man kan ändå som författaren hävda att den demokratiska situationen förbättrats i Turkiet de senaste årtiondena, liksom den ekonomiska utvecklingen. Och bristen på demokrati skulle naturligtvis samtidigt vara ett skäl till just demokratibistånd, vilket författaren understryker med polemisk udd.

Men det har aldrig skett ett brott med det förflutna i Turkiet på samma sätt som i Östeuropa. Regimen i Turkiet kan därför sättas i tvi-

velsmål på ett annat sätt än de nya regimerna i Central- och Östeuropa, som visserligen också haft och har sina brister men som ändå säger sig vilja stå för något helt annorlunda. Det sena 1980-talets demokratiska förbättringar i Turkiet är inte detsamma som sammetsrevolutionen i Tjeckoslovakien, Özal inte samma symbolfigur som Walesa.

I de avslutande kapitlen går författaren långt i sin argumentation att Turkiet aldrig kommer att få möjlighet att tillhöra det Europa som EU konstituerar. Hon blandar där det begränsade demokratibiståndet och oviljan att förhandla om medlemskap med EU. Men är det verkligen den kulturella identiteten som är hindret? Vad skulle hända om Turkiet lämnade Cypern och vi fick en uppgörelse om Cyperns framtid, och om politiska fångslanden och ingripanden i strid med mänskliga rättigheter upphörde? Är det då uteslutet att Turkiet inte skulle få både demokratibistånd och tidigare få förhandla om medlemskap?

Enligt officiella EU-dokument som författaren citerar räknas Turkiet som del av Europa. I populärkulturens melodifestival är Turkiet med i Europa, liksom i sportens olika mästerskap. I den europeiska demokrati- och människorättsammanslutningen par preference, Europarådet, är Turkiet medlem, även om medlemskapet länge varit omstritt på grund av den politiska situationen i landet.

Jag tror inte att det kulturella identitetsbygget inom EU kan ges riktigt den vikt som författaren tillmäter det. Jag kan dela hennes oro, om det skulle vara så. Den osäkerhet och ovilja som finns inför Turkiet, tror jag mest beror på den särskilda situationen kring Cypern (som vad jag ser författaren undviker att nämna i avhandlingen) och förhållandet till Grekland, på militärens fortsatta politiska inflytande, på kurdernas ställning och på bristen på mänskliga rättigheter i stort, därtill – och inte minst – den stora fattigdomen, jordbruksbefolkningen och analfabetismen i stora delar av landet. EU:s skäl att vilja värja sig mot de problem som allt detta innebär, är visserligen inte beundransvärda. Men just det kulturella perspektivet kan jag inte se som avgörande. Om något är det en föga ärofull överbyggnad

– fransk retorik till tysk intressepolitik som betygsnämndsledamoten Kristian Gerner påpekade vid disputationen – för att dölja rädsla för ekonomiska påfrestningar och omfattande invandring av utbildad arbetskraft, på ett sätt som både skiljer sig från påfrestningarna av och lägger extra börda på östutvidgningen – en utvidgning som alltså också inneburit ett historiskt tillfälle.

För övrigt är jag inte ens säker på att författaren har rätt när hon hävdar att Turkiets politiska och ekonomiska förmåga att uppfylla villkoren för medlemskap förbättrats från 1960- till 1990-talet, medan utsikten att bli medlem ter sig alltmer avlägsen. Tvärtom, finns EU-kännare som hävdar att Turkiet sedan sommaren 1997 entydigt stärkt sin ställning i förhållande till EU. Det var enligt detta synsätt aldrig tänkt på allvar att associationsavtalet mellan EU och Turkiet skulle vara ett första steg mot medlemskap. Men genom att öppna sig för Central- och Östeuropa har EU tvingats visa kort som egentligen var tänkta som bluff.

En enklare utgångspunkt för att studera Turkiets särskilda ställning i Europa och till EU är geografi. Världsdelarna har vi i så många århundraden nu tagit för givna att de kan utgöra en allmänt vedertagen gemensam bedömning av hur det förhåller sig. Turkiet – tillsammans med Ryssland – är då ett gränsland som geografiskt tillhör två världsdelar. Både till ytan och till befolkningstalet ligger större delen i Asien. Författaren redovisar i avhandlingen den geografiska definitionen av Europa i Bra Böckers lexikon utan att då uppmärksamma att en mycket liten del av dagens Turkiet ligger utanför Europa. Knappt 20 sidor längre fram i framställningen citerar hon i stället harmset ett EU-dokument där Turkiet, vad jag förstår geografiskt och geopolitiskt helt korrekt, skildras som en bro mellan Europa och Asien.

Detta perspektiv kunde i stället ha blivit ett fruktbart avstamp för hela avhandlingsframställningen. I de flesta sammanhang räknas ändå Turkiet som europeiskt. Vilka faktorer bidrar till att ett geografiskt huvudsakligen icke-europeiskt land, oftast räknas till Europa,

Statsvetenskaplig Tidskrift 1998, årg 101 nr 3

ibland inte? Som författaren påpekar innehåller hela frågan om Europas gränsdragning politiskt sprängstoff. Hon antyder, som jag ser det med rätta, ett avståndstagande från de många försöken sedan mitten av 1980-talet att definiera Europas själ, särskilt som europeisk kulturell mobilisering tycks bli ett alternativ till att få EU mer förankrat bland medborgarna, när det visar sig svårt att göra dess institutioner och arbetsformer mer demokratiska.

I detta geografiska perspektiv skulle kulturanalysen också ha haft sin plats, bredvid den ekonomiska och den säkerhetspolitiska.

Sammanfattningsvis är det här en avhandling som engagerar inte bara författaren utan också läsaren. Som gammal journalist uppskattar jag aktualiteten och konkretionen i val av ämne och frågeställning och den ovanligt välstrukturerade framställningen.

Och trots mina invändningar mot avhandlingens huvudtes, vågar jag inte hävda att den är fel. Frågorna om Europas kulturella identitet och Turkiets stämma i den europeiska konserten är både angelägna och svåra. Den övergripande frågeställningen om hur gränslandet Turkiet passar in i regionala organisationer med också normativa strävanden är viktig att studera vidare. En jämförelse mellan Turkiets ställning i Nato, Europarådet och i förhållande till EU skulle exempelvis ligga nära till hands.

Anders Mellbourn

Granskningen återger anmälares fakultetsopposition i Uppsala 3 juni 1998.

Genmäle

Anders Mellbourn skriver att det inte varit så lätt att sätta sig in i den moderna teoribildning som avhandlingen anknyter till och han hävdar vidare att detta inte heller varit helt nödvändigt för att följa författarens resonemang. Tyvärr hade det nog varit nödvändigt i högre grad än vad Mellbourn utgår ifrån. Som det nu är förbises avhandlingens bidrag till en teoretisk diskurs som hittills sällan har prövats em-

piriskt, åtminstone inte på samtida utrikespolitik. I min avhandling behandlar jag dessutom den aktuella teoribildningen inom ramen för en rationalistisk förklaringsmodell vilket också är ovanligt.

En annan poäng som går Mellbourn förbi är den konstruktivistiska ansats som hela avhandlingen vilar på. Centralt i den teoribildning som jag anknyter till är ett ifrågasättande av vår egen förmåga att "läsa av" verkligheten, den nuvarande och den som ligger bakom oss. Historien är inte en rad händelser som ligger bakom oss som ett oomtvistat och objektivt förflutet. Historien är inte bara något som vi passivt tar emot, utan också något som vi aktivt skapar och använder i politiska, religiösa och konstnärliga syften. När vi ser tillbaka på det förflutna riktar vi strålkastaren mot vissa företeelser samtidigt som vi låter andra förbli dolda i skuggorna. I forskning om nationsbyggnadsprocesser har användandet (bruket och missbruket) av historien länge varit uppmärksammat. Någon har till och med gått så långt som att hävda; "getting its history wrong is a part of being a nation". Bilden vi målar upp av det förflutna är ofta en projektion av nuvarande behov och föreställningar. Även när det gäller beskrivningar av samtiden kämpar olika och ofta konkurrerande tolkningar mot varandra. Det är inte ointressant vilka bilder och tolkningar som blir dominerande eftersom dessa i sin tur kan bli avgörande för hur verkligheten faktiskt kommer att gestalta sig.

När detta väl är sagt ska det inte förnekas att det finns historiska fakta. Men vår förståelse av dessa fakta kan aldrig reduceras till enbart neutrala avbildningar. Ett visst mått av tolkning är oundvikligt.

I min avhandling har jag ställt frågor som handlar om vilket slags EU som håller på att ta form. Vilka bilder av verkligheten ges företräde i dagens Europa och vilka bilder marginaliseras? Hur återger vi vår historia och med vilka avsikter? Vem har makten över verklighetsbeskrivningen? Och vilka är de politiska konsekvenserna av de val vi gör och av de diskursiva maktkamper som utspelas? Mellbourn säger att jag har sympatier för Turkiets sak. Det är möjligt. Men det viktiga är att

ovanstående frågor och hur de besvaras, är mycket mer angelägna för EU än för Turkiet.

Låt mig citera några meningar ur Mellbourns anmälan:

"Efter 50 år av järnridå genom Europa fanns en chans att få ihop världsdelen igen."

"Polen och Ungern stod i denna grupp först i kön."

"...(H)ur särskilt angelägen den särskilda historiska situationen var, att det plötsligt gavs en chans till förändring som man inte fick missa, att det uppstått ett särskilt ansvar."

"Özal [är] inte samma symbolfigur som Walesa."

Min ambition i avhandlingen har varit att problematisera just den typen av "verklighetsbeskrivningar". På vilka föreställningar grundar sig uppfattningen att man måste "få ihop världsdelen"? Hur definieras och på vilka grunder avgränsas den världsdelen som det är angeläget att "få ihop"? Jag har velat förstå *varför* Polen och Ungern placerades "först i kön". Varför ansågs EU ha "ett särskilt ansvar" att stödja vissa länder men inte andra? Och om det nu är så att Özal inte är samma symbolfigur som Walesa, vad beror i så fall det på? Kort sagt, jag har velat komma åt de föreställningar, kollektiva självbilder och verklighetsuppfattningar som ligger bakom viktiga politiska vägval i dagens EU.

Enligt Mellbourn hävdar jag att gränsdragningen mot Turkiet varit avsiktlig. Det har jag naturligtvis aldrig hävdad. Gränsdragningen mot Turkiet är en oavsiktlig konsekvens, en oavsedd effekt av det europeiska identitetsprojektet. Min teoretiska utgångspunkt är att kollektiva identiteter förutsätter gränsdragningar. Kollektiv identitet kan inte uppfattas annat än i relation till något annat. För att citera ur avhandlingen: "Identitet skapas i relation till det som är annorlunda: 'Identity and difference are inextricably entwined. You can not have one without the other – e.g., there cannot be an upper class without other classes, or whites without blacks, or men without women, or heterosexuals without gays and lesbi-

ans. Interrogating identity is to highlight how 'otherness' is constructed." Vi kan tillägga; det finns inget Europa om vi inte samtidigt föreställer oss en utomeuropeisk värld. Försöket att ena Europa, att skapa en europeisk identitet förutsätter, utifrån detta teoretiska perspektiv, implicita antaganden om något som *inte* är Europa. I min avhandling har jag analyserat innehållet i den europeiska identitetspolitiken, både den verbala politiken och EU:s faktiskt förda kulturpolitik. De frågor som jag som jag ställt till mitt empiriska material är: Vad är, enligt officiell EU-politik, Europa? Vem är europé? Vad är innehållet i den "europeiska kulturella identitet" som EU vill uppmuntra och stärka? Slutsatsen av analysen är att EU:s identitetspolitik implicerar en kulturell gränsdragning som inkluderar Polen och exkluderar Turkiet. Jag har vidare sett en koppling mellan, å ena sidan, en upplevd kulturell närhet och, å andra sidan, ett självklart ansvarstagande för Polens politiska och ekonomiska utveckling. Enligt både rådet, kommissionen och parlamentet var det EU:s både ansvar och plikt att göra allt man kunde för att hjälpa Polen och övriga Östeuropa att komma på fötter. En motsvarande plikt- och ansvarskänsla uttrycks sällan eller aldrig när det gäller Turkiet.

För att sammanfatta: jag har velat visa att vi, inom vissa givna ramar, konstruerar den politiska verkligheten. När vi agerar gör vi det delvis utifrån föreställningar och kulturella självbilder som vi sällan eller aldrig reflekterar över. Icke desto mindre får dessa bilder och föreställningar konsekvenser.

Att min undersökningsuppläggning, vilket Mellbourn påstår, innebär att huvudhypotesen inte går att falsifiera, kan jag inte alls hålla med om. Jag stödjer mig på en stor mängd officiella EU-dokument från både rådet, kommissionen och parlamentet. Om jag i detta material inte hade funnit alla de uttalanden och utsagor om verkligheten som jag redovisar i avhandlingen så hade min hypotes varit falsifierad. Om en annan forskare går igenom mitt empiriska material och hittar citat som motsäger min hypotes så skulle den naturligtvis också falsifieras. Förutom att studera EU:s verbala

politik har jag studerat innehållet i EU:s viktigaste kulturpolitiska program för att även på så sätt avtäckta existerande uppfattningar om vad som definieras som Europa och var gränserna dras. Om EU hade visat sig stödja en annan slags arkitektur, litteratur, och andra historiska minnesmärken än vad som var fallet, så hade det också falsifierat identitetshypotesen.

Slutligen måste jag invända mot påståendet att jag ger ett citat av en svensk statssekreterare en "oproportionerlig plats" i framställningen. Det aktuella citatet har en marginell betydelse i avhandlingen (utrymmesmässigt omfattar det sammanlagt tre meningar). Citatet står med eftersom statssekreteraren i fråga sa vad han sa och eftersom jag tyckte att det var relevant, men den som läser avhandlingen kan se att mina slutsatser vilar på en betydligt mer solid grund än detta enskilda yttrande.

Åsa Lundgren

Slutreplik

Åsa Lundgren väljer att ägna sitt genmäle åt att lyfta fram den teoretiska diskussionen i sin avhandling, vilken hon menar att jag försummat. Det är möjligt att jag förbisett avhandlingens bidrag till den statsvetenskapliga diskursen. Men jag kan fortfarande inte se att det försvagar min bedömning av arbetets sakinnehåll.

En huvudpoäng i min kritik är att författaren bortser från kontexten för många av de beslut och utsagor, på vilka hon bygger sin argumentering. Den kritiken ligger väl egentligen inom ramen för den konstruktivistiska ansats som hon åberopar. Det är bara det att jag anser andra kontexter än kulturell identitet vara mer intressanta.

Kommunismens fall i Östeuropa förklarar som jag ser det den stora uppmärksamheten på Polen de senaste tio åren. Turkiet har under samma tid inte genomgått någon liknande dramatisk förändring av de politiska förutsättningarna. När jag hävdar att avhandlingens tes

är nästan omöjlig att falsifiera, utgår jag just från det konstruktivistiska resonemanget. Jag kan – möjligen präglad av ett föråldrat men hos mig ingrott aktörsperspektiv – inte acceptera tesen att jag automatiskt utesluter det jag vid ett visst tillfälle inte explicit talar om. Vår för skulle jag vara ointresserad av Turkiet för att jag efter Sovjetkommunismens fall var entusiastisk för Polen?

Det omstridda statssekreterarcitatet må bara omfatta tre meningar av avhandlingens nästan 200 sidor. Men det åberopas – med den entusiastiska kraft i argumentationen som jag uppskattar hos Åsa Lundgren – också i sammanfattningen. Där brukar avhandlingsförfattare inte ha plats för material av ”marginell betydelse”.

Anders Mellbourn

BRATTON, MICHAEL & VAN DE WALLE, NICHOLAS (1997). *Democratic Experiments in Africa: Regime Transitions in a Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press.

Michael Bratton och Nicholas van der Walle har publicerat en rad artiklar och volymer på temat Afrikas regimer, politiska institutioner och utveckling sedan slutet på 1970-talet. Den nu aktuella boken följer tätt i spåren på författarnas artikel ”Neopatrimonial Regimes and Political Transitions in Africa” från 1994 och utgör sannolikt en milstolpe i deras forskning. I *Democratic Experiments in Africa* bekräftas och sammanfattas en rad argument som författarna tidigare drivit ensamma eller i par (se exempelvis Bratton & van der Walle 1992, 1993, Bratton 1993, van der Walle 1994, van der Walle & Bienen 1989).

År 1988 styrdes 42 av de 47 afrikanska staterna söder om Sahara av auktoritära ledare – endast Botswana, Gambia, Mauritius, Senegal och Zimbabwe hade någon form av demokratisk regim. Före utgången av 1990 hade 21 av de auktoritära staterna påbörjat en politisk

liberalisering. (Bratton & van der Walle 1992: 27) Under de följande åren genomfördes demokratiska val i 38 stater och 1994 fanns det i Afrika 21 demokratier, 12 semi-demokratier, 12 stater där utvecklingen hade stagnerat eller inte än lett till att val kunnat hållas samt två stater där varken liberalisering eller demokratisering påbörjats.

Författarna till *Democratic Experiments in Africa* analyserar dessa transitioner 1989-94 och med sitt ’politiskt-institutionella’ angreppssätt argumentar Bratton & van der Walle för de inhemska faktorens primära betydelse. Demokratiseringarna tenderade att sättas igång av omfattande folkliga protester, vilka fick de icke demokratiskt valda ledarna att erkänna vissa civila rättigheter. Allt eftersom protesterna fick en tydlig politisk dimension ledde de också till erkännandet av politiska rättigheter och demokratiska val. Även om dessa val ofta varken var helt fria eller rättvisa, ledde de som regel till ett fredligt överlämnande av verkställande och/eller lagstiftande makt till oppositionen. I 16 stater lyckades processen nå dithän under perioden som författarna studerat, något som endast inträffat en gång tidigare i Afrikas hela efterkoloniala historia. (s.7f) Fem olika vägar urskiljs under denna period:

- I 17 stater följdes omfattande folkliga protester av politisk liberalisering men inte demokratisering.
- I 11 stater följdes folkliga protester av såväl politisk liberalisering som demokratiska val.
- I 5 stater förekom inga folkliga protester men trots detta fullföljdes en demokratisering.
- I 7 stater igångsattes en politisk liberalisering utan att föregås av folkliga protester och utan att leda till demokratisering.
- 2 stater misslyckades helt, då staten upphörde att fungera i det ena fallet (Liberia) och på grund av ett tilltagande inbördeskrig i det andra fallet (Sudan). (s.120f)

På ett mycket förtroendeingivande sätt och med stora doser av empiriska data, tecknas en spårundenhet i de afrikanska regimernas utveckling från tiden för självständigheten. Sta-

ternas olika varianter på neopatrimonialism med personifierat styre som institutionaliserats genom klientism, korruption och nepotism har inte bara genomsyrat de sista 30 årens politiska utveckling i Afrika utan också haft betydande inverkan på transitionerna under 1989-94 (s.84ff). Med andra ord, 1990-talets förändringar av politiskt styre sker i en kontext av fortsatt neopatrimonialism och det institutionella arvet av klientism och nepotism är fortfarande i högsta grad vid liv, enligt författarna. (s.278)

Man måste då fråga sig: kan denna ökning av frihet och demokrati i Afrika under en så kort period få en tillfredsställande förklaring med inhemska faktorer? Hur kommer det sig att dessa – av varandra oberoende – processer sammanfaller tidsmässigt i Afrika och uppträder under en mycket kort historisk episod? Det är en central frågeställning som författarna till denna annars utmärkta volym, inte ger ett riktigt tillfredsställande svar på. Ändå är just den frågan avgörande för de nya afrikanska regimernas fortlevnad: är de beroende av omfattande yttre stöd eller har en ny era av demokratiskt styre tagit vid, uppbyten av folkets stöd? Vi följer författarnas argumentation i boken med ett fokus på den frågeställningen.

I

I 28 stater förekom massiva *folkliga protester* under perioden 1985–94 med en kulmen 1989-90. Författarna menar att inhemska faktorer bäst förklarar både variationen i tidpunkten för, och frekvensen av protester. Visserligen var tidpunkten för *ökningen* av antalet protester, efterföljande liberalisering och demokratisering, statistiskt starkt korrelerad till det kalla krigets slut, men Bratton & van der Walle menar att detta förhållande var gemensamt för alla analysenheter och därför inte kan förklara observerad varians (s.150f). De enda internationella faktorer som i författarnas statistiska analys (s.133) uppvisar ett samband med protester är ekonomisk kris och antalet strukturanpassningsprogram (SAP). Det sambandet förklaras med att förhandlingar med de internationella finansinstitutionerna

(IFI) skulle ha minskat regimernas legitimitet. Sålunda, även om författarna observerar a) att både USA och Sovjet bidrog till att skapa och upprätthålla auktoritära regimer i Afrika 1945–89, b) att antalet SAP hade en signifikant positiv korrelation med frekvensen av folkliga protester, c) att USA och europeiska givarländer verkligen för på demokratiska korståg efter det kalla krigets slut och slutligen d) att många afrikanska regimer ansåg att det var bättre att förekomma framtida krav på "good governance" i bistånds- och handelsfrågor, så hävdar Bratton & van der Walle (s.135,138) ändå att internationella händelser utgjorde bakgrundsfaktorer. Orsaken synes vara att författarna inte finner några statistiska korrelationer. Här kanske man istället borde ha fäst större vikt vid kvalitativt orienterade förklaringar, exempelvis att en del regimer valde att förekomma hellre än att förekommas i fråga om politiska reformer i syfte att säkra framtida bistånd och lån medan andra regimer med samma objektiva förutsättningar valde att sätta hårt mot hårt trots kanske dåliga odds. Samtidigt valde stater med *olika* situationer i fråga om biståndsberoende och skuldbörda *liknande* strategier. Den systematiska variansen som författarnas analyser är beroende av kompliceras av sådana kontextuella förhållanden.

Sovjetunionens nedgång och fall med åtföljande förändringar i kapitalströmmar, handelsmönster, militära resurser, ideologiskt stöd, strategiska kalkyler osv. utgjorde antagligen inte gemensamma bakgrundsfaktorer. I realiteten kunde de ha delvis skilda betydelser för olika stater. Sovjets tillbakadragande betydde för vissa stater en förlust av en tidigare allierad och finansiär, medan det för andra innebar att ett block av fiender upphörde att existera. På liknande sätt påverkade västs minskande intresse av att understödja auktoritära – men västallierade – regimer de olika afrikanska staterna på olika sätt, beroende på deras grad av auktoritärt styre och förekomsten av statligt våld. Genom att fokusera på enhetliga kausala samband i en statistisk analys kan Bratton & van der Walle avfärda de ovan

nämnda internationella faktorerna som andrahands- eller bakgrundsfaktorer.

Är det då plausibelt att se de internationella faktorerna som primära orsaker? Ja, kanske. Dels har folkliga protester förekommit också under tidigare tidsperioder men Afrikas auktoritära regimer har då svarat med tillräckligt mycket våld för att lyckas kväsa dessa. Om inte förändringarna runt 1989 hade ägt rum hade detta med all sannolikhet fortsatt (jfr. Biener & Herbst 1996:28 f). Dels, om nu protesterna initialt var riktade mot dåliga ekonomiska förhållanden (s.101, jfr. Wiseman 1993) förefaller det svårt att förklara tidpunkten. Varför kom den stora vågen inte under mitten av 80-talet, då de flesta SAP implementerades under redan extremt dåliga materiella förhållanden? Denna fråga har Bratton & van der Walle själva ställt i en tidigare publikation (1992) men inte – enligt min mening – givit något riktigt bra svar på. Svaret bör antagligen sökas i hur internationella politiska krav på Afrikas statsöverhuvuden förändrade det sätt varmed afrikanska regimer hanterade folkliga protester. Senare tids forskning, utförd av sådana som Clapham (1998), Sandbrook (1996) och Joseph (1998), har funnit just detta. Protesterna tilläts plötsligt fortgå, sprida sig och politiseras. Den extremt svåra ekonomiska situationen och avsaknaden av en inhemsk resursbas gjorde afrikanska stater extremt sårbara för de politiska villkor som IFI och givarländerna ställde upp som krav för framtida lån och vidare assistans och som innefattade krav på acceptering av politiska protester. Dessa krav framfördes, talande nog, först 1989.

II

Bratton & van der Walle ser på *politisk liberalisering* som uttryck för en kamp om de politiska spelreglerna, men antyder samtidigt att politisk liberalisering också kan ha fungerat som en strategi för auktoritära ledare att hantera en ekonomisk kris under internationellt tryck. Tyvärr utvecklar de inte den tankegång- en vidare. Den extrema ekonomiska krisen under 80-talet underminerade den afrikanske

neopatrimonialismen som institutionell lösning på problemet med styret av staten. I det neopatrimoniala systemet distribuerades allt mindre resurser medan allt större bidrag/skatt togs in. (s.100, Adekanye 1995, Broad *et al.* 1990). Helt utan resurser att upprätthålla nepotistiska lojaliteter skulle systemet vara bankrutt (Clapham 1993:427). Därmed riskerade de auktoritära ledarna att förlora alla möjligheter att upprätthålla de lojaliteter som deras maktinnehav byggde på. Samtidigt framfördes allt starkare krav på politisk liberalisering från dem som hade det nödvändiga kapitalet: IFI och bilaterala givare. I detta ljus framstår vågen av politisk liberalisering i Afrika 1989-1994 snarare som en ny strategi för att hantera den ekonomiska krisen än som ett renodlat svar på demonstrationer. De politiska maktinnehavarna var i desperat behov av kapital för att upprätthålla styret. Kapitalet kunde bara komma utifrån och det kom att förbindas med krav på politisk liberalisering. De mest hårdnackade afrikanska ledarna replikerade handhavandet av SAP på 80-talet: kraven accepterades formellt men förhindrade i störta möjliga utsträckning en reell implementering.

I den statistiska undersökningen finner författarna inga belägg för ett samband mellan ekonomiska faktorer och politisk liberalisering (s.180). Återigen utgör SAP ett undantag: ju fler SAP en stat accepterat desto *lägre* grad av liberalisering. Författarna förklarar detta med a) att få stater samtidigt genomförde ekonomisk och politisk liberalisering, b) att stater som tidigare under 80-talet följt IFIs krav på ekonomisk liberalisering nu gavs mer spelrum att minimera politiska öppningar som en slags belöning för god åttlydnad, eller c) att ekonomiska reformer helt enkelt gav bättre ekonomisk utveckling och därmed mer fogliga befolkningar. Det senare är dock inte troligt eftersom en lång rad studier de senaste åren har visat att SAP inte har några som helst goda effekter på ekonomisk tillväxt (se t.ex. Adekanye 1995, Schartz 1996). Även anhängare till Världsbankens och IMF:s strategier (se t.ex. Bird 1996), har misslyckats med att presentera empiriska data som styrker teorin om SAPs goda effekter.

De två första orsakerna får däremot stöd också i annan forskning (ex. Sandbrook 1996, Joseph 1998). Samtidigt sätter detta ett frågetecken för Bratton & van der Walles egen slutsats om den stora betydelsen av enskilda aktörers handlande och deras val: vilka alternativ hade egentligen ledare för neopatrimoniella styren i afrikanska stater som saknade goda relationer med IFI, hade akuta budgetkriser, hög inflation och erhöll mycket begränsad sympati från biståndsgivare? Att motstå trycket utifrån men därmed också avsäga sig såväl finansiellt som politiskt stöd skulle leda till att krisen förvärrades ytterligare. Var inte dessa stater tvungna att förr eller senare ge vika för kraven på politisk liberalisering för att på så sätt åter få tillgång till externa lån och bilateralt bistånd? Var fanns det egentliga handlingsutrymmet?

I 23 av de 27 afrikanska stater där politiska villkor för framtida assistans gjordes explicita, upprättades också politiska rättigheter. Bratton & van der Walle menar dock att de folkliga protesterna var den avgörande orsaken till liberaliseringen eftersom samtliga stater som erfor protester också liberaliserade sina politiska system (s.182). Frågan är om inte författarna tar miste på kausaliteten här; tidpunkten för inrättandet av politiska krav utifrån och ökningen av folkliga protester i Afrika sammanfaller. Man kan tänka sig att folket helt tog enkelt chansen att uttrycka och radikaliserade sitt missnöje när de såg att det internationella samfundet plötsligt krävde att politiska protester skulle accepteras. Dessutom framstår det som alldeles enastående med en korrelation på 100% mellan protester och liberalisering under denna period, när folkliga protester förekommit också tidigare men då som regel inte haft någon effekt på det politiska systemets öppenhet. Sammantaget tyder detta på att andra faktorer än just protesterna skulle vara avgörande och således primära.

III

Den tredje och sista fasen i en fullständig transition är enligt författarna demokratiseringen,

definierad som att den exekutiva makten väljs genom fria, allmänna och rättvisa val. Så många som 29 sådana val genomfördes i Afrika 1989-1994. Författarnas statistiska test (s.219ff) styrker än en gång att inhemska faktorer skulle vara primära: militärens benägenhet att ingripa, oppositionens grad av sammanhållning och frekvensen av folkliga protester svarar för över 50% av förklarad varians. Den enda internationella faktor som överlever i författarnas slutgiltiga analys är biståndsberoendet men där endast 8 av 25 fall av uttalade politiska villkor på demokratisering resulterade i en sådan utveckling. I ytterligare 8 av de 25 fallen förvanskades demokratiseringen av olika orsaker medan processen i sju fall aldrig kom så långt som till val. I två fall ledde politiska villkor inte till något resultat. Författarnas slutsats är att internationella påtryckningar endast har betydelse i fall där de samverkar med inhemska faktorer som driver förändringsprocessen.

Liksom i diskussionen om liberaliseringen förefaller det fullt möjligt att vända på orsaksförhållandet: utan ett internationellt tryck hade inhemska prodemokratiska aktörer inte lyckats med mer än att bli internerade på obestämd framtid. Ett visst stöd för en sådan slutsats finns också i Bratton & van der Walles empiriska data (s.116), som visar att även de starkast sammanhållna oppositionsgrupperna var som mest framgångsrika i att få igenom krav som internationella påtryckningar redan berett vägen för, exempelvis internationell övervakning av kommande val. Inhemska aktörer verkar alltså haft liten kraft att stå på egna ben. Det förefaller som om författarnas fokus på variation i transitionsprocess och antagande om de internationella faktorernas statiska och lika kausalitet, styr resultaten mot inhemska förklaringsvariabler på ett lite olyckligt sätt.

IV

Democratic Experiments in Africa bygger på en imponerande samling empiriska data och en i många stycken förstklassig analys, vilket ger boken stor användbarhet i undervisning

och dessutom en självklar plats som byggsten för vidare forskning. Författarnas politiskt-institutionella angreppssätt förefaller väl lämpat när det gäller att spåra politisk utveckling i dess institutionella kontext. Trots detta framstår det ändå som att Bratton & van der Walles (s.221) slutsats – att transitionerna i Afrika 1989-1994 bäst kan förklaras som resultat av inhemsk politisk kamp med fokus på de politiska aktörerna i deras institutionella (neopatrimoniella) kontext – måste vänta ytterligare några år för att eventuellt vinna giltighet. För mig (se Lindberg 1998), liksom för andra som Robert Bates (1998) och Christopher Clapham (1996, 1998), förefaller det än idag allt för svårt att avfärda det faktum att de flesta afrikanska staterna har varit och är mycket beroende för sin existens av utländskt kapital och militärt bistånd, som en av de grundläggande orsakerna till den senaste vågen av politiska transitioner. Inte förrän de afrikanska staterna – liksom staterna i väst under deras period av demokratisering – på allvar tvingas att förhandla med sin befolkning om de resurser som används för att upprätthålla staten och styra landet, istället för med IFI och bilaterala givarländer, möjliggörs genuina övergångar till demokrati i Afrika.

Staffan I. Lindberg

Referenser

- Adekanye, J. Bayo 1995. Structural Adjustment, Democratization and Rising Ethnic Tensions in Africa. *Development and Change*. Institute for Social Studies, Vol. 26.
- Bates, Robert 1998. The Economic Bases of Democratization. I: Joseph, Richard A. (red.) *State, Conflict and Democracy in Africa*, Boulder & Colorado: Lynne Rienner
- Bienen, Henry & Herbst, Jeffrey 1996. The Relationship between Political and Economic Reform in Africa, *Comparative Politics*, Vol. 29, No. 1.
- Bird, Graham 1996. Borrowing from the IMF: The Policy Implications of Recent Empirical Research. *World Development*, Vol. 24, Nr. 11.
- Bratton, Michael 1993. Political Liberalization in Africa in the 1990s: Advances and Setbacks. Paper presented at the conference on Economic Reform in in Africa's New Era of Political Liberalization. Carnegie Endowment for international Peace. Washington, D.C., April 14-15
- Bratton, Michael & van de Walle, Nicholas 1992. Toward Governance in Africa: Popular Demands and State Responses. I: G. Hydén & M. Bratton (reds.) *Governance and Politics in Africa*. Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Bratton, Michael & van de Walle, Nicholas 1993. Popular Protest and Political Reform in Africa. *Comparative Politics*, 24 (July)
- Broad, Robin & Cavanagh, John & Bello, Walden 1990. Development: The Market is not Enough. I: J.A. Frienden & D.A. Lake (reds.) *International Political Economy: Perspectives on Global Power and Wealth*. 3:e utg. New York: St. Martins Press
- Clapham, Christopher 1993. Democratization in Africa: obstacles and prospects. *Third World Quarterly*. Vol. 14, Nr. 3.
- Clapham, Christopher 1996. Governmentality and economic policy in Sub-Saharan Africa. *Third World Quarterly*, Vol. 17, Nr. 4.
- Clapham, Christopher 1998. Degrees of statehood. *Review of International Studies*, 24.
- Joseph, Richard A. 1998. Africa, 1990-1997: From Abertura to Closure. *Journal of Democracy*, 9.2.
- Lindberg, Staffan I. 1998. Demokratisering under internationellt tryck. I: G. Hydén (red.) *Demokratisering i tredje världen*. Lund: Studentlitteratur
- Moss, Todd J. 1995. US Policy and Democratisation in Africa: The Limits of Liberal Universalism. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 33, Nr. 2.
- Sandbrook, Richard 1998. Transitions without consolidation: democratization in six African cases. *Third World Quarterly*, Vol. 17, Nr. 1.
- Schartz, Sayre P. 1996. The World Bank's Fundamental Misconception in Africa. *The Journal of Modern African Studies*. Vol. 34, Nr. 2.
- van der Walle, Nicholas 1994. Neopatrimonialism and Democracy in Africa, with an illustration from Cameroon. I: Widner, J. (red.) *Economic Exchange and Political Liberalization in sub-Saharan Africa*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- van der Walle, Nicholas & Bienen, Henry 1989. Of Time and Power in Africa. *American Political Science Review*, 83 (March).
- Wiseman, John A. 1993. Democracy and the New Political Pluralism in Africa: causes, consequences and significance. *Third World Quarterly*. Vol. 14, Nr. 3.

WILLIAM OUTHWAITE: *Habermas – en kritisk introduktion*. København 1997: Hans Reitzels Forlag.

Siden starten af 1960'erne er der kommet en lind strøm af bøger fra Jürgen Habermas' produktive hånd. Senest er på tysk udkommet en samling af artikler – *Die Einbeziehung des Anderen*, Suhrkamp 1996 – fra årene omkring og efter udgivelsen af *Faktizität und Geltung* (1992; engelsk udgave: *Between Facts and Norms* 1996). Habermas' bøger behandler emner indenfor sociologi, politologi, demokratiteori, sprogteori og filosofi; han diskuterer et hav af klassiske og samtidige teoretikere, og samtidig er der hans eget originale bidrag til en moderne samfundsteori. Habermas' teori – eller rettere: teorier – om kultur, sprog og samfund anvendes indenfor en lang række discipliner, i såvel den kontinentale og som den angelsaksiske tradition.

Habermas' værk er dog så komplekst og svært tilgængeligt at mange må opgive – i hvert fald i første omgang – at gå til originalerne og i stedet konsultere sekundærlitteratur. Der foreligger nu en ny introduktion til Habermas på dansk: William Outhwaites *Habermas – en kritisk introduktion*, som netop er blevet oversat fra engelsk og er udkommet på Hans Reitzels Forlag, der på det seneste har udmærket sig ved udgivelser af en række oversættelser af nutidig engelsk, tysk og fransk sociologi.

Outhwaites introduktion til Habermas former sig som en næsten kronologisk gennemgang af Habermas' udgivelser krydret med kritik og vurderinger.

William Outhwaite er sociolog og introducerer Habermas fra en sociologs perspektiv. Habermas' værk er så omfattende, at man også kunne have lagt andre perspektiver, f.eks. et demokratiteoretisk eller et (sprog)filosofisk. En introduktion på små 200 sider må naturligvis lave en række udeladelser og derved stille sig åben for kritik fra enhver specialist. Alligevel synes jeg ikke man kan klandre Outhwaite for at vægte de forskellige dele af Habermas' værk forkert.

Med *Borgerlig Offentlighed* fra 1962 kridter Habermas banen op for de næste 30 års skrivelser fra hans hånd. Her finder vi elementer som går igen og videreudvikles i de senere bøger.

Habermas' fremgangsmåde er før som nu eklektisk. Han redegør for og diskuterer klassikere og nutidige teoretikere, og plukker det bedste fra dem, giver dem en drejning, kombinerer dem og tilføjer noget nyt. Der er dem som han vedkender at være inspireret af og bygger videre på, som f.eks. Kant, Hegel, Marx, Weber og Parsons, og der er dem som han lægger mere afstand til men alligevel tager til sig i et eller andet omfang, som f.eks. Luhmann og Foucault. Centralt for Habermas' behandling af såvel tidligere som samtidige teoretikere er hans kritik af den subjektcentrerede filosofi, som det lykkes ham at finde i næsten enhver filosofi. En moderne filosofi kan ikke længere basere sig på hverken det individuelle subjekt, som f.eks. Kants fornuftige men ensomme individ, eller et makrosubjekt som det vi finder i eksempelvis kommunitarismen. Den eklektiske fremgangsmåde er farlig, men selv om Habermas til tider misfortolker sine teoretikere, får han sagt noget nyt gennem sin læsning af dem.

Kritikken af senkapitalismen, som Habermas kalder den nuværende periode, går igen i hans forfatterskab. Han forsøger at spænde moderniteten ud foran vore øjne med dens negative såvel som positive aspekter. På den ene side kritiseres kapitalens og bureaukatiets, som det senere (i 1981) kom til at hedde, kolonisering af livsverdenen, dvs. af de kommunikative strukturer der er nødvendige for at den samfundsmæssige reproduktion kan ske uden tilbagevendende kriser. Kapitalismen kan ikke legitimere sig selv, der må være "noget mere"; men der er et modsætningsforhold mellem kapitalens imperativer og dette "mere", et modsætningsforhold som bl.a. viser sig som legitimitetskriser, kolonisering af livsverdenen og en spænding mellem kapitalisme og demokrati. Samtidig er der kritikken af videnskaben, eller rettere den objektiverende videnskab som breder (eller bredte) sig til områder – humaniora og samfundsvidenskab

– hvor den ikke hører hjemme. I stedet sætter Habermas for samfundsvidenskaberne et ideal om kritik.

På den anden side er der hos Habermas en erkendelse af at moderniteten – med statsbureaukrati og kapitalisme – er her for at blive. Derfor er det nødvendigt at undersøge – samtidig med at vi kritiserer den – hvordan vi kan vende den til noget positivt. I *Teorien om den Kommunikative Handlen* taler Habermas om ”inddæmning” af systemerne; senere – i *Between Facts and Norms* – går han væk fra denne noget uklare og defensive strategi og taler om de kommunikative strukturers indirekte styring af livsverdenen. Det går i al sin korthed ud på at lade de kommunikative strukturer i samfundet være styrende ”i sidste ende”. Retten skal fungere som medium for den kommunikative ”styring” af samfundet; i *Between Facts and Norms* får retten således en positiv funktion. Habermas fokuserer her på retten som bindeled fra livsverden til system, og ikke som bro for systemets kolonisering af livsverdenen, som han fokuserede på i *Teorien om den Kommunikative Handlen*, hvor han havde et noget mere negativt syn på rettens rolle i det senkapitalistiske samfund og talte om retsliggørelse som en overdreven brug af retsmediet på områder der ellers har været kommunikativt integreret.

I *Between Facts and Norms* konkretiserer Habermas sin diskursetik og applicerer den på samfundsniveau som demokratisering af samfundsinstitutioner. Det politiske projekt har forskellige formuleringer; det bliver mere og mere offensivt, men samtidig bliver Habermas mere og mere moderat i sin kritik og sine forslag til hvad der kan redde moderniteten. Desværre, må man sige, for Habermas’ pen bliver med tiden vag, hvor man kunne ønske sig at han spidsede den. Dette dobbelte syn på moderniteten med dens farer (bl.a. koloniseringen af livsverdenen) og dens potentiale i frisættelsen af et rationalitetspotentiale i den kommunikative rationalitet adskiller Habermas fra pessimismen i f.eks. Webers jernbur. Habermas overfører Kohlbergs udviklingsteori fra det psykologiske niveau til en teori om samfundsbevidsthed. Med moderniteten

kommer den postkonventionelle orden, hvor samfundets institutioner (også) må legitimeres med det gode arguments ejendommeligt tvingende kraft. Moderniteten og dens fornuftspotentiale må reddes; dette er i al beskedenhed Habermas’ projekt.

Med begrebet om den kommunikative rationalitet skaber Habermas sig et normativt fundament for kritik, som udfoldes i diskursetikken. Habermas begrunder sin diskursetik i en rekonstruktion af implicite men uomgængelige spilleregler for dialogen, spilleregler som rummer forbud mod privatsprog og semantisk og performativ selvmodsigelse. Herfra slutter Habermas sig til diskursprincippet (D), hvorefter ”[k]un de handlingsnormer er gyldige som alle potentielt berørte personer kan tilslutte sig som deltagere i rationelle diskurser” (side 107 i *Between Facts and Norms*; Outhwaite side 165). Diskursprincippet fungerer som et metaprincip, der konkretiseres i to retninger. For det første sker der en tredeling af diskursen i moralske, etiske og pragmatiske diskurser, alt efter om vi spørger til hvad der er lige godt for alle, hvad der er godt for mig/os, eller hvordan vi skal nå givne mål. På den anden side konkretiseres diskursprincippet i et demokratiprincip, som specificerer hvilke retslige handlingsnormer der kan anses for at være gyldige. Diskursetikken adskiller Habermas fra de dele af postmodernismen, som nægter at bygge et positivt normativt fundament. Desværre gør Outhwaite for lidt ud af kritikken fra postmodernismen og poststrukturalismen

Generelt er det en god introduktion Outhwaite har skrevet om Habermas, men det kritiske er det så om så med. Kritikken er spredt og sporadisk. Outhwaite tager mange kritikpunkter op; helt galt går det i kapitel 7, ”Vurdering”, som er en rodet affære, og som aldrig rigtig kommer til at fungere som vurdering. Personligt havde jeg foretrukket at han havde taget ét eller nogle få kritiske perspektiver på Habermas’ forfatterskab, f.eks. et kritisk marxistisk perspektiv, som Outhwaite ellers selv tilhører. Samtidig mener jeg ikke Outhwaite tager den vigtigste kritik op. Der er for lidt Luhmann, feminisme, Foucault og

postmodernisme, og kritikken "indefra" Habermas-traditionen (McCarthy, Benhabib, Honneth) er vægtet for meget. Bevares, den interne kritik af Habermas – f.eks. fra Benhabib og McCarthy – har haft stor betydning for udviklingen i Habermas' forfatterskab, men jeg savner skarphed og analytisk kraft.

Det er en god bog Outhwaite har skrevet, trods dens svagheder. Det er glædeligt at nogen tager sig tid til at skrive den slags introduktioner og dermed åbner Habermas for et større publikum. Og glædeligt at nogen tager initiativ til at oversætte det til dansk. Oversættelsen er alt i alt vellykket, omend der enkelte steder går kludder i de sproglige vendinger. F.eks. på side 108 hvor Habermas citeres for, at der "hvor systemintegrationen griber ind i den sociale integration selv [...] får det subjektivt upåfaldende ved den systemiske tvang, der instrumentaliserer en kommunikativ struktureret livsverden, karakter af illusion, en objektiv falsk bevidsthed". Det kunne være formuleret mere galant. I den forbindelse synes jeg det er værd at kommentere William

Outhwaites overdrevne brug af citater som virker mere forstyrrende end oplysende. Det slår teksten i stykker og generer kun; specielt i kapitel 9 om *Between Facts and Norms* går det helt over gevind.

Alt i alt er Outhwaites bog en god introduktion til Habermas' forfatterskab og et godt sted at starte, men også kun det. Man bør ikke stoppe her. Det skulle gerne fungere som en introduktion til en kritisk læsning af Habermas' egne værker. Bogen er således forsynet med en længere bibliografi over Habermas-værker på tysk, engelsk og dansk og en bibliografi over tyske, engelske og danske receptioner af Habermas for dem der har lyst til og mod på at læse videre. Dertil kommer den Habermas-reader som Outhwaite har udgivet for nylig – foreløbig dog kun på engelsk.

Lasse Thomassen

Till redaktionen insända skrifter

- Guy Ahonen och Riku Matilainen, red, 1998. *Politik, hälsa och ekonomi. Festskrift tillägnad professor Ralf Helenius på 60-årsdagen den 19.10.1999*. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
- Göran Ahme, red, 1998. *Stater som organisationer*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Carsten Anckar & Mårten Eriksson, 1998. *Measuring Ethnic and Religious Diversity*. Occasional Papers Series. Åbo: Åbo Akademi.
- Dag Anckar & Carsten Anckar, 1998. *Cultural Heritage and Electoral Systems. The case of Small Island States*. Occasional Papers Series. Åbo: Åbo Akademi.
- Anna-Mari Antikainen-Kokko, ed, 1998. *Ecological Change in Southeast Asia*. Medelanden från Ekonomisk Statsvetenskapliga fakulteten. Åbo: Åbo Akademi.
- Ross Baker, 1998. Washington och Hollywood: Underhållningens roll i amerikansk politik. *Världspolitikens Dagsfrågor* 6 1998.
- Ulf Bernitz m fl, 1998. *EU idag. En lärobok om den Europeiska unionen*. Stockholm: SNS.
- Ulf Bjereld, 1998. *Kön och politiskt våld. Attityder under svensk efterkrigstid*. Stockholm: Gidlunds.
- Jens Blom-Hansen, 1998. *Studier i statens styrning av den kommunale sektors ekonomi*. Aarhus: Institut for Statskundskab.
- Jens Blom-Hansen m fl, 1998. *Offentligt & effektivt? Institutionelle valg i den offentlige sektor*. Köpenhamn: Gyldendal.
- Peter Bogason & Eva Sørensen, red, 1998. *Samfundsforskning Bottom-Up. Teori og metode*. Köpenhamn: Samfundslitteratur.
- Nils Brunsson & Bengt Jacobsson, 1998. *Standardisering*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Bulletin de la Commission Royale d'Histoire* CLXIII (1997).
- Irka Cederberg, 1998. Tusen år i Europa – om romerna/zigenarna. *Världspolitikens Dagsfrågor* 9 1998.
- Åke Elmer m fl, 1998. *Svensk socialpolitik*. 19 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Johan Eriksson, 1998. Baskien, delat folk, delat land. *Världspolitikens Dagsfrågor* nr 11 1998.
- Magnus Hjort, 1998. *Folk och försvar och kampen mot den femte kolonnen*. Stockholm: Historiska institutionen & Huddinge: Samtidshistoriska institutet, Södertörns högskola.
- Håkan Holmlund, 1998. Tyskland går till val. *Världspolitikens Dagsfrågor* 7 1998.
- Anders Todal Jenssen, Pertti Pesonen & Mikael Gilljam, eds, 1998. *To Join or not to Join. Three Nordic Referendums on Membership in the European Union*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Klas-Göran Karlsson, Bo Petersson, Barbara Törnquist-Plewa, ed, 1998. *Collective Identities in an Era of Transformations. Analysing developments in East and Central Europe and the former Soviet Union*. Lund: Lund University Press.
- Janus Mortensen, 1998. *Fred & sikkerhed i politisk-filosofisk perspektiv*. Köpenhamn: Forlaget Politiske Studier.
- Hans Mouritzen, 1998. *Theory and Reality of International Politics*. Aldershot: Ashgate.
- Johan Norberg, 1998. *Den svenska liberalismens historia*. Stockholm: Timbro.
- Hans Mouritzen, ed, 1998. *Bordering Russia. Theory and Prospects for Europe's Baltic Rim*. Aldershot: Ashgate.
- Ulrika Mörth & Bengt Sundelius, 1998. *Interdependens, konflikt och säkerhetspolitik*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Svante Nycander, 1998. *Kriget mot fackföreningarna – en studie av den amerikanska modellen*. Stockholm: SNS.
- Ulla Olsson, 1998. EMU – en ödesfråga? *Världspolitikens Dagsfrågor* 8 1998.
- Pia Polska, 1998. *The Distribution of Consumer Goods in the People's Republic of China*. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
- Mats Sandberg & Erik Windmar, 1998. Bosnien, tre år efter Dayton. *Världspolitikens Dagsfrågor* 10 1998.
- Guje Sevón & Kristian Kreiner, 1998. *Constructing R&D Collaboration*. Helsingfors: Svenska Handelshögskolan.
- SOU 1998:55 Demokratis räckvidd. Demokratiutredningen. Skrift nr 1.
- SOU 1998:63 En god affär i Motala. Demokratiutredningen. Skrift nr 2.
- SOU 1998:85 Att rösta med händerna. Demokratiutredningen. Skrift nr 3.
- SOU 1998:97 Gör barn till medborgare! Demokratiutredningen. Skrift nr 4.
- SOU 1998:101 Det unga medborgarskapet. Demokratiutredningen. Skrift nr 5.
- SOU 1998:124 Demokrati på europeisk nivå? Demokratiutredningen. Skrift nr 7.
- SOU 1998:134 Läsarna och demokratin. Demokratiutredningen. Skrift nr 8.

- Peter Stabel & Filip Vermeulen, 1998. *Het fiscale vermogen in Brabant, Vlaanderen en in de heerlijkheid Mechelen*. Bryssel: Commission Royale d'Histoire.
- Martin Sæter, 1998. *Comprehensive Neofunctionalism. Bridging Realism and Liberalism in the Study of European Integration*. Oslo: NUPI.
- Alastair H Thomas & Stewart P Oakley, 1998, *Historical Dictionary of Denmark*. Lanham: The Scarecrow Press.
- Kersti Ullenhag, 1998. *I takt med tiden. SNS åren 1948-1998*. Stockholm: SNS.
- Knut Wicksell, 1998. *Stridsskrifter och samhällsekonomiska analyser*. I urval och med en introduktion av Richard Swedberg. Stockholm: City University Press & Ratioklassiker.
- Anders Wivel, ed, 1998. *Explaining European Integration*. Köpenhamn: Copenhagen Political Studies Press.
-

Medarbetare i Statsvetenskaplig Tidskrift

Sofia Näsström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Peter Hallberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Stockholm.

Abdul Khakee är professor i statsvetenskap i Umeå.

Raino Malnes är professor i statsvetenskap i Oslo.

Fil dr Mats Lundström är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Fil dr Anna Maria Blomgren är verksam vid Högskolan i Trollhättan – Uddevalla.

Jan Erik Gidlund är professor i statsvetenskap i Umeå.

Lauri Karvonen är professor i statskunskap vid Åbo Akademi.

Fil dr Anders Mellbourn är chef för Utrikespolitiska institutet i Stockholm.

Fil dr Åsa Lundgren är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Uppsala.

Staffan Lindberg är verksam vid Statsvetenskapliga institutionen i Lund.

Lasse Thomassen studerar statsvetenskap i Köpenhamn.

Abstracts

SOFIA NÄSSTRÖM: *Den kommunitära arkitekturen*

What constitutes a moral community? What are its boundaries? By examining the positions of two communitarian thinkers, Michael Walzer and Alasdair MacIntyre, the inadequacy of the communitarian architecture will be revealed. There is an unsolved discrepancy between, on the one hand, the contextual and empirical method of interpretation, and, on the other, the notion of community they embrace. It has been argued that communitarians still have to come up with a theory of community. On the contrary, I argue that they in fact already have one. The problem lies rather in reconciling this with their contextual and empirical thinking. Retaining such a vision of community therefore presents them with a slightly different problem — that of reconsidering their own foundations.

PETER HALLBERG: *Makt och representation i deliberativa processer: om den diskursiva demokratins möjligheter och problem* (POWER AND REPRESENTATION IN DELIBERATIVE PROCESSES. ON THE POSSIBILITIES AND PROBLEMS OF DISCURSIVE DEMOCRACY).

The purpose of this article is to discuss the possibilities and problems of “deliberative democracy” by critically examining an institution which draws on that model — the townhall meeting. To this end, a conceptual framework is developed and applied to Jane Mansbridge’s study of a townhall meeting. First, townhall meetings seem to require that significant parts of the citizenry are cut off from the political process, a problem which emanates from the Aristo-

telian ideal of perfect friendship which informs this type of democratic institution. In order to uphold partial allegiances and avoid conflicts, activities are relegated outside the actual process which which results in problems of legitimation. Second, as opposed to theories extolling the virtues of small-group decision making, the article argues that small groups may foster pressure for homogeneity and conformism. As conflicts of interest evolve, it thus fails to protect the weaker of its members. Third, the analysis shows that participants equate arguments with the individuals who state them, thus hindering the “ideal speech situation” which “deliberative democracy” relies on. Finally, the article stresses the need to take seriously the cultural or symbolic capital of participants, particularly the unequal capacity to argue and the unequal distribution of respect.

ABDUL KHAKEE: *Is the ‘lackey-controller’ model an innovation in policy analysis or just a wishful thinking?*

The loss of public faith in government is a widespread problem. The relationship between politics and bureaucracy is a key aspect of this problem. With the increased impact of corporate managerialism in government the issues of legitimacy and ethics demand more consideration. This paper presents the lackey-controller model which shows the changing nature of this relationship. The paper discusses theoretical as well as practical implications of the model.

Anvisningar till författare

Manuskript insändes till Statsvetenskaplig Tidskrift, Box 52, 221 00 Lund i två exemplar. Efter redaktionell granskning och beslut om publicering insändes slutgiltigt manuskript i två exemplar jämte, om ordbehandlare använts, manus på *diskett*, i IBM- eller Mac-miljö. Vid tveksamhet om den tekniska utformningen, kontakta Bengt Lundell, Statsvetenskapliga institutionen, Box 52, 221 00 Lund, tfn 046-222 89 46.

Statsvetenskaplig Tidskrift publicerar uppsatser, översikter och meddelanden, litteraturgranskningar samt notiser, på svenska, danska, norska och engelska. Författare får granska korrektur.

Manuskript bör utformas enligt följande anvisningar.

- 1 Arbetets titel på separat titelsida, med uppgift om författare, institutionsanknytning, fullständig adress och telefon.
- 2 För *uppsatser* och *översikter* bifogas på separat sida *abstract* på engelska, högst 150 ord.
- 3 Huvudtexten skall innehålla högst två rubriknivåer (förutom arbetets titelrubrik).
- 4 Tabeller och figurer skall vara numrerade och försedda med beskrivande rubrik. Figurer och större tabeller bifogas på separata ark. I huvudtexten anges var tabeller och figurer skall inplaceras.
- 5 För referenser används parentesssystemet. Ex: (Olsen 1985: 5, Lipset – Rokkan 1967: 35). Kommenterande fotnoter numreras löpande och bifogas på särskilt blad. De placeras efter texten.
- 6 Refererad litteratur redovisas i särskild litteraturförteckning, placerad efter huvudtexten. Förteckningen utformas i enlighet med följande exempel.

Anckar, D, 1990. Finland: Dualism och konsensus, s 131–175 i Damgaard, E (red) 1990, *Parlamentarisk förändring i Norden*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karvonen, L, 1991. "Fragmentation, Instability and Breakdown: Party Systems and the Interwar Crisis in Europe". Paper, Statsvetenskapliga Förbundet, arbetsgrupp Komparativ politik, Linköping.

Lane, J-E – Ersson, S, 1990. Politico-Economic Regimes: An Evaluation, *Statsvetenskaplig Tidskrift* 93, 61–76.

Strom, K, 1990. *Minority Government and Majority Rule*. Cambridge: Cambridge University Press.

- 7 Vid *litteraturgranskningar* redovisas på titelsidan det granskade arbetet enligt följande exempel.

Torbjörn Aronson: *Konservatism och demokrati. En rekonstruktion av fem svenska högerledares styrelsedoktriner*. Lund Political Studies 64. Stockholm 1990: Norstedts.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

Box 52, SE-221 00 Lund
Sverige